

Irodalmi Jelen

XIX. évfolyam, 207. szám
2019. JANUÁR

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szőcs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Király Farkas** (próza,

műfordítás), **Laik Eszter** (helyszíni tudósítások), **dr. Hegyi Pál**

(tudomány, esszé), **Simon Adri** (kritika), **Szőcs Tekla** (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón lévő fényképen

Ady Endre és Steinfeld Nándor látható

A nincsen himnusza

Az Irodalmi Jelen vers- és prózaösszeállításá Ady Endre halálának századik évfordulójára.

Böszörményi Zoltán

El nem küldött levél Ady Endrének

*Mint bibelődő töprengésből az emléket,
az idő időtlen göncéből kibontalak.*

*Téged látlak,
és látlak-e még a gondolat máglyáin égni,
újra és újra fellobogni
ott, hol a fájdalomnak színe és illata van?*

*A szerelem felkorbácsolt hullámai
húscsapatokat vetnek a béna partra,
felette a vihar villámai ágaskodnak,
forradalmak füstölgő lángoszlopa csap a magasba,
a sebzett égből kínzó fény csorog,
a sós habokba a látomás lávája sisteregve fut.
A bor, a bor, az az áldott bor,*

*termékeny dombok vérvörös imája,
márványfehér mellükön az akarat csillanó aranya,
csókjaid heve, tüze, szilaja,
sikolya.*

*Árva vagy,
árva,
mint a most született remény.*

*Hányszor, mondd, hányszor rajzol fehér bikát
a szürke táj fölé a hangulat,
s hányszor üli meg ünnepek ünnepét
a vastag éjsötét?
Játszani?
Játszani szabad,
csitítsd, ha tudod, a felindult hadakat!
Maradt még hely, hová árva fejed lehajtsd.*

*Ki hiszi, nemhiába jajgat,
nemhiába kiált,
nemhiába zúg,
elringatja őt a bánat,
elringatja őt az út.*

*Felkacag a szél,
messziről jött álmokat tolat.*

*Reményt koldulni minek?
A koldusok vánkosán is a semmi szíve pihen.
Boszorkák táncát, árnyait tükrözi a liget,
de bárhova nézel,
mindenütt a valóság bizonytalansága vár:
héjamadár,
héjamadár!
Hortobágy földjén hangosan fütyül a nyár,*

*nagykabátban ül egy gyerek, aki voltál,
te,
üvöltő harangok felajzott szerelmese,
a szellem áldott janicsárja,
könnyek rajongója,
árván maradt Zarathusztra,
hiába vontad ki a világot a világból,
hiába játszottál a monte carlói ruletten,
csak a disznófejű nagyúr nézett rád nevetve,
így lett a szerelemből is, mint a szerencséből,
elbocsátó, szép üzenet.*

*Méhe a végtelennek előtted kitárult,
melletted társad, a fehér magány vonaglott.
Virágmintás jeleket rajzolt homlokodra a mindenség,
mondta, ő a barátod,
mégis kifecsegett,
elárult.
Te a szíved vitted neki, hogy feláldozd.*

*Fürödtél fűben, fürödtél csókban,
fürdesz ebben a rettenetes nagy elmúlásban.
Senki sem keres, senki sem kiált utánad
Zilahon, egykori iskoládban.
Magyar gyerek kacagása
többé nem visszhangzik az udvaron.
Mi lett, mondd, mi lett a Hadak Útján
a vörös jelekből?*

*Ma darabokban az ország,
melynek a proletár fiú versét írtad,
forognak apáink,
forognak sírjukban.
De te aludj, mi majd letérdelünk előtted.
Legyen álmod könnyű,
áldott legyen csillag-sorsú versed!*

Szócs Géza

A Dunában talált szobor

Akkor a Duna megállás nélkül apadni kezdett, sőt ki is száradt. Ekkor bukkan elő a mederből egy hanyatt fekvő, kettéhasadt szobor. A Várkert bazár és az Eskü tér között feleúton. Éjszaka fél kettő volt.

Leereszkedtem a mederbe és a horgonyok, oldalukra borult bárkák roncsai, abroncsai és bordái, az evezőkkel bezúzott kincsesládák, a hínár és a gazdátlan hajócsavarok között szemügyre vettem a szoborfejet, amelyen mély hasadás futott keresztül. Fekete kőből faragta valaki Ady Endréről, és a szoborhoz erősített borosüvegben – egy félliteres cirfandlis palackban – a késői korok számára üzenetet rejtett el a műalkotás tulajdonosa, bizonyos Pogány kisasszony.

Az üzenet szerint a szobrot egy Párizsba szakadt román szobrászlegény, valamilyen Konstantin készítette, de beázásos szövegromlás miatt a családnév olvashatatlaná mállott. Az azonban kiderült ebből a sajátos időkapszulából, amelyet ebbe a cirfandlis palackba rejtettek, hogy a két művész, a szobrász és a költő, gyakran néztek együtt a pohár fenekére a Montmartre és a Montparnasse kocsmáiban, leginkább a Place Pigalle környékén. Többnyire hazulról hozott cirfandlit vagy bakatort ittak – Mademoiselle Pogány emlékezete szerint.

És miután alaposan becirfandlítottak, a művészek egymást átölelve azt mondogatták, olykor helyben rögtönzött dallamra azt énekelték a kocsmáknak, hogy

*Dunának, Oltnak, Zsilnek egy a hangja,
ezt kiáltozza folyvást Ant, a Hangya!*

Ezt gyakran előadta magyar–román művészdúó, egy szövegés dallamváltozatát pedig a trianoni kastély melletti kis csehóban rögzítette a kapszulás kisasszony:

*Dunának, Oltnak, Zsilnek egy a hangja:
A Jövő kongó, elsüllyedt harangja!*

Ezeket jegyezte fel – mint írja, szabad emlékezetből – Pogány kisasszony, visszagondolva olyan dolgokra, melyeknek a párizsi művészokosmákban vált tanújává.

Idáig jutottam a palack üzenetének megfejtésében, amikor megkezdődött a dagály, legalábbis visszatért a víz a mederbe. Talán megnyithattak egy vízcsapot Bős-Nagymaroson. Megpróbáltam kiemelni a szobrot a helyéről, de egy váratlan iszapömlés mindent elárasztott ott a meder közepén. A víz már a számig, az iszap a térdemig ért. Örülhettem, hogy épp bőrrel sikerül kijutnom a partra a Várkert bazár alatt.

*Constantin Brâncuși, Pogány kisasszony
(Philadelphia Museum of Art, Philadelphia,
Armory Show postcard/wikipedia)*

A. B. F. R. A.

Szívetzaggató, mélységes fájdalommal tudatjuk minden jó emberünkkel, hogy kicsiny családunk büszkesége, fejünknek ékes koronája, a mi drága jó fiunk,

ADY ENDRE

a Vörösmarty Akadémia elnöke

élete 41. évében, f. évi január 27-én hosszas szenvedés után esőndesen elhunyt.

Hazájának s annyi költeményében sírva ostorozott nemzetének tragikus sorsa előrölte testi és lelki erejét: keserű szívvel, tört reményekkel távozott el tőlünk s itt hagyott bennünket a sötét kétségbeesésben.

A magyar literatura súlyos vesztesége mellett oh, ne tűnjék fel hivalkodásnak a mi külön, mélységes gyászunk, keserű bánatunk, hiszen mi mindenünket elvesztettük Benne!

Drága halottunkat ideiglenesen Budapesten temették el, s a közlekedési viszonyok miatt szülei és testvére nem lehettek ott koporsója mellett, de mihelyt lehetséges lesz, — annyiszor hangoztatott kívánsága szerint, — hazahozzuk Öt szülőfalujába, Érmindszentre s itt helyezzük el végleges, örök nyugalomra családunk közös temetkezőhelyén.

Síratjuk keservesen, amíg ügyis kihalásra predesztinált kis családunknak csak egyetlen tagja is életben lesz. Érmindszent, 1919. január 30.

**Ady Lőrinc és Ady Lőrincné
Özv. Ady Endréné
Ady Lajos és felesége.**

Roth, Nagykaroly.

Nagy Angéla

100 ADY-k

ADY ENDRE halálának századik évfordulóján egy olyan írással szeretnék emlékezni a költőre, amely rendhagyó módon nem csupán róla szól. Az emlékezéshez segítségül hívom életének azt a baráti, őszinte, majdhogynem rokoni mélységű kapcsolatát, amely egyik, méltatlanul kevésbé ismert legjobb emberéhez, fogadott fiához fűzte a költőt.

Ez a fiú Steinfeld Nándor, aki a halála előtti néhány napokban is igazán közel állt hozzá.

Ady Endre 1919. január 27-én hétfő reggel negyed 9-kor halt meg a budapesti Liget Szanatórium második emeleti, 30-as kórtermében. Két hete szállították oda. Már régóta meglévő számtalan betegségéhez még a spanyolnáthát is elkapta. Napok óta 39-40 fokos lázzal feküdt. Az előző hónapokban többször esett át tüdőgyulladásra.

Aki legközelebb állt a szívéhez, az édesanyja – ahogy ő szólította, az Ides – nem volt vele. Nem lehetett ott. A halál bekövetkezése után Csinszka nem táviratozott idejében Ady szüleinek. Az akkori közlekedési viszonyok miatt a temetésre sem tudtak feljönni, nemhogy ágya mellett lenni, és kezét fogni a halálosan beteg költőnek. Édesanyja 18 évig vádolta magát, egészen haláláig, amiért nem érezte meg, hogy fia mellett kellett volna lennie, mert annyira beteg. „Akár gyalog elindultam volna – mondta számtalanszor –, csak hogy velem lehessenek. Meg kellett volna éreznem, hogy most nem úgy beteg, mint máskor.”

Ady Lajos január 23-án utazott haza Érmindszentre, és nem látta úgy, hogy Ady most tényleg a halállal harcol. Kinevezését

várta, aminek intézésével még az utolsó, Veres Pálné utcai betegágyában töltött napokban is zaklatta bátyját.

De volt egy fiú, akit Ady nagyon szeretett, mégpedig Steinfeld Nándor, Ady fogadott fia. Ady halálakor még csak 24 éves volt. 18 évvel volt fiatalabb nála. Tulajdonképpen akár a fia is lehetett volna.

Hinnénk-e, hogy erre a fiatal fiúra bízta utolsó kívánságát a költő, tőle remélte azt, hogy kimentí a szanatóriumból, és egy vagon bérlésével őt titokban elviteti Érmindszentre a szüleihez?

De ne szaladjunk előre, lássuk, mikor ismerkedtek meg, és mi is volt a feladata a „fogadott” fiúnak, Nándinak, a titkárnak.

Ady Lajos a könyvében így fogalmaz:

„1912–1916-ban a Dorottya utcai Magyar Király az állandó hotelje. A Nándor fiúnak az édesanyja bérelte a hotelhez tartozó vendéglőt. Innen eredt az ismeretség, mégpedig akként, hogy a Léda-korszak lezárultával az addig ritkábban érkező női levelek hihetetlenül megszaporodtak.

Az egyre gyűlő, s választ, autogramot, fényképet, találkozást sürgető levelek egy részére pedig mégiscsak válaszolni kellett.

Erre a munkára vállalkozott az akkor 18 éves, naiv Ady-rajongó 'Nándor fiú', s lassanként a Bandi levelezésének intézése mellett minden fontos természetű ügy (pénzügyek, hitelezők) gondozása is az ő tiszte.

Így lett a Nándor fiú 'titkárrá' s vitte e tisztet 4-5 éven át szívesen és buzgósággal, anyagi ellenérték nélkül.”

Böloni így ír róla: *„A titkár Steinfeld Nándor, Ady hűséges ifjú embere, aki a kereskedelmi akadémia padjairól cseppent Ady körébe ... Nándor szolgálatrakész gyermek, így lesz 'titkár' fizetség nélkül. Büszke a pozíciójára, és bejut Ady társaságába. Bandi a nők körüli buzgalmaért sokat évődött vele, s emiatt kapta a titkár tőlünk a tréfás Hangyász nevet. Kötődései során Ady rendjelet is alapított, és szolgálatai jutalmául kitüntette a 'titkárt' egy női*

fűző rózsaszín selyem szalagján az 'Alice-rend' térdzalagjával."

Ady és Nándi között számtalan levélváltás történt.

Az aláírásokból következtethetünk arra, hogy Ady nemcsak viccesen, hanem komolyan és szeretettel gondolta a fiam megszólítást.

A legjellemzőbb aláírásai:

*„Öllemek, drága fiam,
apád, Bandi.”*

*„Csókollak Ady
apád”*

*„Isten veled édes fi-
acskám. Öllemek Adyd”*

Ady Endre és Steinfeld Nándor

A titkár pedig hasonlóképpen viszonzta ezeket:

„Drága jó Apám, Bandikám!”

A Kortárs című folyóiratban 1965-ben megjelent Illés Béla-viszsaemlékezés alapján tudható, hogy a titkár a második világháború alatt az Adytól kapott leveleit három dobozba rejtve titkos helyre elásta, de a háború után sajnos már csak két doboz került elő.

Azt is megtudhatjuk ebből az írásból, hogy Nándor nemcsak Ady levelezését intézte – amúgy teljesen tudott Ady írásával írni is –, hanem komoly szerepe volt abban, hogy a fiatal írók Adyhoz küldött bemutatkozó írásait előválogassa, ajánlja, és megbeszélje a költővel.

„Nándor különös szerepet játszott közöttünk. Hol ettől, hol attól kért kéziratot és egyikünknek-másikunknak helyet harcolt ki a Nyugatban. Hogy mit jelentett akkor a Nyugat, azt ma már az irodalomtörténészek is csak félig tudják. Az ország nagyobbik és jobbik felét jelentette, legalábbis a mi szemünkben a legszebb álmom volt: aki helyet kap a Nyugatban, az elérte élete célját. Sok ilyen fiatal társaság volt és Steinfeld Nándor többekkel tartott kapcsolatot. Ő jelentette a mi számunkra Adyt, nem a költőt, hanem az ifjú írók támogatóját.

Ő vitte el a kézirateinkat Adyhoz, és ha valami megtetszett Adynak, az ifjú szerzőnek jövője volt. Persze, Steinfeld kevesbé volt szigorú, mint Ady. Nem hallottam, hogyan vitatkoztak a kéziratokon, de azt láttuk, hogy Nándor sokáig kitarzott azok mellett is, akiket Ady – ahogy ő mondta: Bandi – nem tartott tehetségesnek. Hogy mi volt a tehetség titka, azt nem tudtam, de Ady tudta. Egy pár sor után döntött: igen vagy nem.

[...]

A New York kávéház erkélyén több irodalmi központ volt, bizony, nagyjában fontosabbak a miénknél. Az egyik asztalnál majdnem minden este, egészen egyedül ült Szomoróy Dezső. Sen-

Ady Endre fejfája

kihez sem ereszkedett le, legfeljebb egy fejbiccentéssel fogadta a köszönéseket. Egy asztalnál minden este összejött Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső és Somlyó Zoltán. Pontosan lemérhettük Steinfeld Nándor magatartását, hogy mi ezekről Ady véleménye. Kosztolányinak csak hidegen köszönt, Karinthynek nagyon melegen. Somlyó Zoltánnak hol barátságosan, hol barátságtalanul. Ez volt Ady véleménye, ami Steinfeld szemében törvény volt.”

A visszaemlékezésben Illés Béla később elmeséli, hogyan sikerült találkoznia Adyval, 1915 októberében, s ez mennyire meghatározta a későbbi pályáját. Mindezt Nándornak köszönhette.

„Alighogy bementünk a New Yorkba, szinte belebotlottunk Ady Endrébe.

– Gyere Béla, bemutatlak Bandinak.

Én kétségbeesetten tiltakoztam. Nándor kézen fogott és szinte odavonszolt Adyhoz.

Megkezdődött irodalmi életem.

Adyval egy asztalnál ülni, beszélgetni Adyval, ajánlólevelet kapni Adytól – nem tudom elmondani, hogy ez mit jelentett. Nagyon nagy esemény volt és talán nem is túlzok, vagy legalábbis nem nagyon, amikor azt mondom, hogy ettől a naptól kezdődik az igazi életem.

Miután megkávéztunk, miután válaszoltam Ady kérdéseire, miután megírta az ajánlósorokat, kimentünk az utcára. Én boldog voltam, Nándor büszke.

[...] Ez el van intézve – mondotta az utcára kiérve Nándor és megdörzsölte a kezét, mint amikor nagy üzletet köt egy bankár. – Ha Bandi azt mondja valakire, hogy igen... De ne mondd el a fiúknak, hogy Bandi ajánlólevelet adott neked.

Akkor egyszerre ötvenen fordulnak hozzá, amihez sem kedve, sem ideje nincsen. Majd én egyenként összehozom őket. Már azokat, aki...”

A fentiekből is látjuk, érezzük, mennyire bizalmi embere volt Adynak az akkor még épphogy 20 éves Nándi fiú. A titkári szol-

Ady Endre a halálos ágyán

gálatnál jóval több, fogadott fiúi kapcsolat egészen Bandi haláláig megmaradt közöttük.

Ady életének utolsó hónapjait jól ismerjük Csinszka visszaemlékezéséből, de számtalan barát leírása révén is bepillanthattunk az utolsó hetek történéseibe. Betegségének egyre súlyosbodó folyamatát sokan sokféleképpen örökítették meg.

Steinfeld Nándor a költő halála után egyszer nyilatkozott Adyról, a Huszadik Század 1919-es Ady-számában. Illés Bélának 1945-ben egy véletlen találkozásuk után elmondta, hogy könyvet szándékozik írni Bandiról.

„Meglátogattam Nándort a lakásán, megismertem a »drága-drága Alízt« és ők ketten elmondották, hogy hogyan terveznek –

Alíz és Nándor – egy új, ismeretlen tényeket közlő Ady-könyvet. Igazán megható és lelkesítő volt. Sajnos, Nándor pár hónap múlva meghalt. Nagy veszteség az Adyról szóló irodalomnak.”

A megíratlan könyv helyett Steinfeld Nándor feleségének, Alíznek fennmaradt egy visszaemlékezése, ami épp Ady utolsó napjainak kevésbé ismert krónikája:

Utolsó találkozás Adyval

... Csucsáról visszafelé a vonat fűtetlen volt, emiatt az út tovább is tartott, és akkor fázott meg. Lázás lett és nagyon legyengült. Már súlyos beteg volt, mikor megkérte Nándort, hogy ne szóljon senkinek, főleg ne a családjának, de még a barátoknak sem, és titokban szöktesse meg haza Érmindszentre, az Édeshez. Menjen fel a Károlyi-kormány egyik miniszteréhez, és kérjen részére egy külön vagon, s vigye el őt, hogy senki ne tudjon róla. Nándor figyelmeztette, hogy otthon nem lesz megfelelő ápolása, mert nincsenek olyan orvosok és orvosságok, de ő mindenáron menekülni akart és Nándor vitte is volna, ha betegsége csak kissé is javul. Nándor és én felmentünk dr. Engel professzorhoz, aki Adyt kezelte, és Nándor érdeklődött, vajon nem a régi betegsége újult-e ki Adynak. A professzor véleménye az volt, hogy a régi betegségéből ki tudnák gyógyítani, de sajnos a spanyoljárvány tüdejét támadta meg és szervezete nagyon legyengült.

[...] Délután szörnyű jelenetnek volt tanúja Nándi, ami Csinszka és Ady Lajos közt folyt le. Későn és rettenetesen feldúlva jött haza azzal, hogy ő mégis felmegy a minisztériumba, vagonot kérni, és ha csak egy lehetőség van, viszi anyjához Bandit. Csinszka nem volt hajlandó Adyt zárt intézetbe adni, mint Ady Lajos ezt kívánta, illetve ezzel zsarolta. Ady Lajos kiabált, hogy Bandi még nem intézte el főigazgatói kinevezését, s ha nem táplálkozik rendszeresen, nem lesz ereje utána járni és zárt intézetbe viteti. Bandi meghallotta Nándor hangját, behívta magához és zokogva kérte: „Nándor fiacskám, ugye nem zárt, ugye nem zárt?” és szorongatta Nándor kezét. „Először menj fel a kultuszminisztériumba, menj és vigyél tőlem levelet, melyben kérem, hogy Lajost nevezzék ki fő-

igazgatóvá.” Nándor nagy nehezen megnyugtatta és mikor Lajosék elmentek, Csinszkat Ady ágyánál megeskette, hogy nem egyezik bele, hogy zárt szanatóriumba vigyék, amit Csinszka be is tartott. Ady feltétlen bízott Nándorban, aki megmagyarázta, hogy ez jogilag is lehetetlen, mert az öccse nem intézkedhet ilyen irányban. Mikor később be kellett vinni a Jakab szanatóriumba, már nyugodtan ment orvosával és Török Károllyal (Csinszka nagybátyjával). Nándor utánukment és megkérte dr. Jakobot, a szanatórium igazgató főorvosát, akit Bandi szeretett és ismert, hogy naponta többször nézzen be hozzá megnyugtatóul. A szanatóriumba csak Csinszka mehetett be látogatni, éppen Ady Lajosék miatt, s az ő lakásán hallgatták meg a nagyon aggódó barátok a drága beteg állapotáról szóló híreket. Az orvosok biztatták a barátokat, ha lemegy a nagy láz, majd lehet látogatni. Egy este Nándor azt mondta: „Akármilyen lesz, én kimegyek a szanatóriumba, nekem látnom kell Bandit.” Vele mentem természetesen, és Nándor olyan erőszakosan követelte, hogy beengedjék, hogy a főorvos azt mondta: „Menjete be hozzá, ez azt hiszem, jót tesz neki, mert folyton

az ajtót nézi.” Bandi ült egy nagy fotelben, ránézett Nándorra: „Tudtam, hogy jössz, mondta, mert már nagyon vártalak.” Ápolónője volt mellette, Bandi suttogva mondott valamit Nándornak, de én sohasem tudtam meg, hogy mit. Gyönyörű kezei a karfán nyugodtak, s azt mondta nekem: „Simogass!” Alig tudtam a könnyeimet visszatartani. Nándor azt mondta: „Már megyünk is”, de Bandi marasztalt, hogy az orvos majd bejön értünk. Ady kérte a főorvost, hogy Nándort engedjék be naponta hozzá. „Te mindég bejöhetsz” – mondta a főorvos, mire Bandi mosolygott. Így láttam utoljára Ady Endrét, Bandit. Pár nap múlva jött Nándorért Török Károly: Ady meghalt, s Csinszka kéri, menjen ki hozzá később. A főorvos azt mondta: „Csöndesen elaludt”.

Adynéhoz mentünk. Bandi szobájába bezárkózott Nándor és Móricz Zsigmond, sírtak és zokogtak. Siratták a drága barátot. Aztán mentek Adyt öltöztetni. Különös öltöztetés volt. Nándor adta az ingét, Zsiga bácsi a nyakkendőjét adta rá, szegény szívére a Csinszka arcképét Török Károly tette, és hárman adták rá sötét, elegáns ruháját. Idegent nem engedtek hozzányúlni.

Ady levelezése Nándorral életének kis apró mozaikkockáit mutatja, nagy és kis élményeket, nagy és kis problémákat, ami ha a más élné, nem lehetne neki sem probléma, sem gond. Ahogy ő egyik levelében írja: „sok küzdelem, szenvedés, de néha egy kis öröm is. Férjem a leveleket drága ereklyeként őrizte. Szerette olvasgatni és elbeszélte nekem előzményeit.

A fenti emlékezés, azt hiszem, híven tükrözi, hogy milyen bizodalommal volt iránta, és mennyire szerette Ady a fogadott fiát. Utolsó éveiben szinte betöltötte azt az űrt, amit egy saját gyermek hiánya okozott.

A költőt nem szülőfalujában, Érmindszenten, hanem Budapesten kísérték utolsó útjára, a temetés napja, 1919. január 29. gyásznapi volt, a közintézmények zömében munkaszüneti napot tartottak, az iskolák bezártak.

Csorba Géza szobrászművész (az Ady-síremlék készítője) a temetésre való visszaemlékezésében olvasható a következő részlet:

„A koporsót leemelték. – A halhatatlan életre emelkedett költő útjára indult, az embersűrűn át – Arany szobra alatt – gyászhintón: a Kerepesi temetőbe.

Ez az út – közvetlen, igaz hódolata volt a népnek. – A sorfalak megbomlottak. A menet áradattá dagadva, lassan hömpölygött a halotti kocsi nyomában. Őrség, hivatalosság nem kísérte a költőt. Névtelen emberek közelítették meg a koporsóját, megsimogatták azt – majd elmentek, másoknak adván által helyüket.

A költőnek, ki életében dühödt öklöket láthatott csak – most cirógatásban volt része.

A törpék és gonoszak szidalmi elnémultak. Azután bevonult a csend pantheonjába, Jókai szomszédságába.”

Ahogy Csorba leírásában olvastam a koporsó simogatásáról a menet alatt, eszembe jutott egy érdekes pillanat, aminek tanúja voltam 2018 júniusában az Ady-sírnál a Fiumei úti temetőben.

A Múzeumok éjszakájának részeként a Zuglói Filharmonikusok egy nagyszerű koncertet adtak a Nemzeti Sírkertben. A színpad a Jókai-síremlék elé, és így Ady sírja mellé volt felállítva. Mondanom sem kell, hogy milyen örömmel foglaltam el a helyemet az Ady-sírtól nagyjából 5 méterre. Ha jobbra néztem a műsor alatt, a platánfák között a csonka hold pontosan az ő szoboralakja felett világított.

A koncert végén még odaléptem az Ady-sírhoz, hogy csináljak egy-két éjszakai felvételt a platánok közt ragyogó holddal.

Épp ácsorogtam még egy darabig ott, a holdfényes éjszakában, miközben odalépett még valaki (egy hatvanas éveiben járó úr), és pár percig némán állt a síremlék előtt. Ekkor kicsit hátrébb léptem, és figyeltem őt, mert valahogy érződött rajta, hogy nemcsak nézelődik, s bizonyos, hogy nem most látja először a sírt. Elmélyülten állt ott, lehajtott fejjel, majd Adyt nézve. Talán két-három percnél nem

Ady Endre halotti maszkja

is volt több, ahogy ott ketten ácsorogtunk a síremlék előtt, majd mielőtt elindult, lehajolt, és megsimogatta az Ady-szobor lábát. Olyan bensőségesen és szomorúan búcsúzva, mint amikor valaki egy közeli hozzátartozója fejfáját simítja meg távozóban a temetőből. Be kell valljam, meglepődtem, s talán meg is hatódtam kicsit. Lehet, hogy ott a sötétben, holdfénynél, a gyönyörű zenei élmény után érzékenyebb az ember lelke, de azt hiszem, mégiscsak ritka pillanat az ilyen. Hosszasan néztem utána, legszívesebben megkérdeztem volna tőle, ki ő, s milyen kapcsolat fűzi Adyhoz, és a költészetéhez.

De nem tettem.

Boldog mosollyal sétáltam kifelé, és már nemcsak a zenei élmény miatt. Örültem, hogy láthattam ezt a gesztust, mozdulatot, ettől az ismeretlentől, akinek ennyire a szívében van Ady Endre.

A kifelé vezető úton egyik legnagyobb szerűbb versének sorait kezdtem el mondogatni magamban:

„Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,..”

(Kocsiút az éjszakában)

Az Ady Endre Költészetét Kedvelők csoportját két évvel ezelőtt hoztam létre a Facebookon. Taglétszáma mostanra meghaladta az ötezetret. Öröm, hogy sok fiatal is van benne. Érdekesség, hogy tagként üdvözölhetjük Ady első szerelmének, Zsókiának az unokáját, valamint egy ma élő utolsó Ady-rokont is. Amellett, hogy már maga ez a taglétszám is hihetetlen számomra, ennél jobban már csak a versek alá írt kommentek szoktak meglepni, és persze örömmel eltölteni. E visszajelzések miatt is érdemes fáradozni és időt tölteni Ady költészetének megismertetésével.

Példaként csak néhányat idézek:

„Ady verseit lényegesen jobbnak tartom, mint az összes többi költő bármelyik versét. Elolvastam az összeset (a kedvenceimet persze többször is) és ez alapján az a véleményem, hogy a verseinek fele jó és azok harmada zseniális. Ilyen jó arányt senki másnál nem fedeztem fel. Hogy mi benne a jó, ami nincs meg másokban? Az, hogy egymás után ír néhány teljesen ismert, hétköznapi mondható szót és olyan többletjelentést kap az egész, hogy szinte hihetetlen. Ezt más költőknél nem érzem, vagy csak nagyon ritkán. Hiába használt Arany sokkal több szót. Attól még nem igazán lett több a verse, mint a szavak összértéke. Ady esetében ez szorzódva jelenik meg.

Pl: „Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban” stb.”

„Végtelenül szeretem. Drága halálos beteg ember. Mennyi csodálatos verssel ajándékozott meg minket, és még mennyit írhatott volna”

„Köszönöm! Ez a vers segített nekem túlélni, amikor 30 éves koromban elveszítettem a testvéretem.”

„Száz év után is élő a verse, és így lesz száz év után is.”

„Nagyon szívszorító és nagyon szép! Jó, hogy vannak még emberek, akik elolvassák és értik. Nem „divat” ilyen verset olvasni ebben a gombnyomogató világban.”

„Egyértelmű, hogy Ady költészete a császári korona a magyar nyelven.”

„Áldás azokra, akik emlékeznek Rá. Még nagyobb áldás azokra, akik értik is. „Nem volt egyszerű”, mondják Rá. Nem volt egyszerű és érthető az értetlenek, a szellemi kómában lévők számára. De akik a szívükkal látnak, azok értik, mindig is értették szavát. Jó érzés itt lenni, érezni, hogy sokan vagyunk még, akik értik a géniusz minden szavát, érezzük szíve hangját.”

És talán a legszebben megfogalmazott érzés:

„Lassan száz éve, hogy meghalt Ady Endre. Nyugvóhelyét platánok kerítik. Hatalmas platánok. Vastag a törzsük, óriási lehet a tuskójuk, a gyökérzetük. Már felfalták Ady szívét, koponyáját, minden kis csontocskáját. Ősszel hoztam egy gyönyörű platánlevelet, amely a fáról éppen az Ady-szobor ölébe hullt. Beleraktam összes versei kötetébe. Azóta testének néhány atomja itt van velem. Néha a szívemhez szorítom a falevelet, hogy érezzem azt a különös lüktetést, ami ő volt, ami Ady volt.”

Ady Endre több emberöltő óta halott, de szelleme hatással van ránk egy évszázad távlatából is. A mai napig itt jár-kelek közöttünk: örül, bánkódik, néha szenved, gúnyosan fitymál, megmond és eligazít.

Mindezt versein és publicisztikáin keresztül.

Már meg sem lepődünk, hogy Ő ezt is előre tudta, sőt meg is írta:

*„Ifjú szívekben élek s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák,
Mert életem millió gyökerű.”*

Verseit sokan olvassák napi rendszerességgel, értik, szeretik, tisztelik Öt.

Nem merek könnyelműen jósolni. Vajon száz év múlva is így lesz majd? Kellenek-e még akkor a versek, és azok hatása a lelkünkre?

Befejezésül – a rengeteg visszaemlékezésből, ami akkor és azóta megszületett halála kapcsán – csak egy mondatot idéznék, amit Ignotus írt a Nyugat Ady-émlékszámába, utolsó sorként. Úgy érzem, hogy ennek a két mondatnak üzenete legalább annyira örök érvényű, mint a költő életműve:

„Ady Endre halálán látjuk, mennyire halhatatlan egy nemzet, amelynek mondanivalója van. Halhatatlan Ady, halhatatlan művészet, halhatatlan magyarság.”

Ady Endre temetése

Arany Zsuzsanna Kedves Ady!

Nem akarok magánlevelet írni, mert amit mondani akarok, az közügy, ha úgy tetszik, irodalmi ügy. Mert nemcsak kettőnkéről van szó, hanem irodalmunk múltjáról, jelenéről és jövőjéről is. Azokról a gyermekbetegségekről, melyekből sosem tudunk gyógyulni.

Azt mondod, irodalmi író vagyok. Szememre veted tanultságom, hogy verseimet kicsiszolom, mi több, nem ösztönből írom. Nekem nem fájnak a MÁK olyan harsányan, mint neked. Én nem harcolok holmi Nagyurakkal, helyette inkább „halkan beelépek”. Nem vagyok forradalmár, csak irodalmár. De kérdem: valóban kevesebb ez?

Számodra a szavaknak akkor van súlya, ha nagybetűvel kezdődnek. Ha kellőképpen véresek, könnyesek, gennyesek, szenyyesek és epések. Nekem elég, ha zöld tintával írom őket.

Elvárod, hogy dicsérjem zsenidet, hogy ne kérdőjelezzelek meg. Csak akkor érzed jól magad, ha istenítenek. Nem veszed észre a hazugságot, hogy zsoldosok csókolgatják palástod. És ha valaki végre kimondja az igazságot (bár tudom, itt megkérditek: „miféle igazságot?”), nem tűrvén tovább a kritikátlanságot, a sok vörös, fehér és rózsaszín szirupba mártott szóvirágot, egyből bomlasztással vádoljátok.

Sok mindenben nem hiszek. Nem hiszem, hogy ha hatalomra jut a tömeg, az életünk szükségképpen jobb lesz. Egyenlők csak abban vagyunk, hogy a hatalomért mindannyian harcolunk. Ha pedig megszerezzük, s uralomra jutunk, Nérókká válunk, s mindent, mi előtte szent volt, pusztítunk.

Akik veled vannak, és éellenem, azt mondják, te vagy a mély, s én a sekély. Hiába válaszolom, hogy „mily sekély a mélység és mily mély a sekélység”, nem értenek. Ripacs vagyok, bohóc, rossz komédiás, ki folyton nevet. De tudd meg, sírok, miközben nevettek. Mert rajtam az átok, hogy látok.

Felebarátod,
Kosztolányi

Lackfi János

Az üvegtestek zsoltára

*Uram, te, Hadybandy
kicsit vöröses szemű,
hajléktalanszakállú Istene,
fújkodod a ködöt borzasan,
illetlenül bekönnyezed arcomat,
azt mondod, sok verset tudsz kívülről,
mondasz is párat,
hogy nagyon szerethetlek, ha már
a sálam is integet utánad,
hogy Istenke,
vedd térdedre édesanyámat,
meg hogy már unom, hogy azért szeressenek,
mert én vagyok.
Kérdőn nézel rám, tudok-e verset én is,
szemedben gyanús csillogás, szembaj
vagy elérzékenyülés vagy mindkettő,
én hajléktalan Istenem,
a jeruzsálemi templom leromboltatott,
bár minden követ őrzik gondosan,
beszámozták gondosan a zsidócskák,
de az a terület, egyszerűen képtelenség,
azt az ingatlant már lestoppolták,
a földhivatalban széttárják kezüket,
csak annyit mondhatnak, Allahu Akbar,
miközben épül egybe Isten egyháza
eleven kövekből, akik mi vagyunk,
itt egy mellékhajó, ott egy támpillér,
egy kósza boltozat, és külön kapaszkodnak össze
Isten kicsi zsidói, külön kapaszkodnak össze
kicsi keresztényei, és gyanakodva bámulnak
egymásra, gyanújuk megalapozott,
egybeölelkezve kéne egyetlen házzá,*

sőt, Egyházzá forrniuk,
ehhez az ölekezéshez fájdalmak,
szégyenek garmadája miatt momentán semmi kedvük,
ami emberileg érthető is, csakhogy ezek
nem emberi dolgok,
töröl ki szakállából pár csillagmorzsát
hajléktalan Istenem,
Hadybandy Istene,
bús és kopott öregúr,
kinek ruhája piros betűkkel foltozott,
CHICAGO BULLS, ez áll rajta,
továbbá ALFA and OMEGA,
közeledik a vég, ami az új kezdet is,
az üvegbetonná lényegült testeket
felhajigálják a mennyei
gyűjtőkonténerbe,
akkor is világítunk majd,
ha nem akarunk,
akkor is szeretkezünk,
ha nem szeretkezünk,
tagjainkban szüntelenül ölelkezik
a világ és teremtője.
Egyelőre viszont itt csövezgetünk
a Sion-hegy alatt,
várunk a térerőre,
hogy megnézhesük, ki pucsított,
huh, dög vagy, te istennő,
ki fotózta ebédjét,
juj, máris átszaladunk, fincsi lehet,
ki születésnapos,
édik vagytok, nem reagáltam külön-külön mindenkinek.
Kis hajléktalan Istenemnek
fóliasátor a háza, gally ad meleget,
minden lépése zsoltárütem,
mindegy, tudom-e nevét vagy sem,
ő tudja az enyémet,

*egy kis aprót, főnök úr,
egy kis figyelmet,
szemembe nézést,
csak a magaslatokat nyisszantsuk le, papa,
csak a völgyeket töltsük föl, papa.
Persze siránkozom, hogy lesz ebből,
hogy lesz ebből, Uram, feltámadás,
ő legyint, majd csak megépiül
az a templom, kő kövön marad,
csak lesz a feje felett fedél,
jönnek a nyirkos, vak őszi hajnalok,
paskolja, veri a ködöt, ködembert épít,
legyen, aki őrt áll,
aki szól, ha közelegnek már
az üvegtestűek,
hogy egybehevüljenek,
akkor hajléktalan Istenünk,
minden Hadybandyk Istene
felköti az égboltot a semmi
mestergerendájára,
és megkondítja, hogy indulhat
a mennyei üveglift, gling-glang,
az első emelet következik.*

Zsille Gábor

Egy ostoba nagyotmondásra

Ady Endre: Megöltem egy pillangót, 1906
Olykor a zseni is botlik

*„Megölök egy pillangót,
Óh, áldott isteni perc”*

*Fogok egy követ, agyonütöm a gyíkot.
Az országúton fekszik, az ukrán határ mellett.
Nagyar felé megyek, messziről látom.
Hátsó lába eltűnt, szétnyomta egy kocsi,
törzse oldalt felnyílt: kilógnak szervei.
Még érez. Még retteg, ha lehajolok hozzá.
Horpasza lüktet, mint megfuttatott kutyáé.*

*„Szárnyad van, csapkodsz, örülsz?
Hát ezért öllek én meg”*

*A töltésre megyek egy ökölnyi kőért.
Egy nedves, korhadtt ággal ásom ki a földből.
A gyíknak csak farka nő újra, ha az előzőt
ledobta, szétroncsolt törzse semmiképp nem.
A villanás, mikor a kő védtelen testére hull,
e pusztító pillanat irgalmasság volna?
Könyörületből gyilkolni is nyomasztó kín.*

*„Szent kéje az ölésnek:
Minden gyűlöletemért
Hal meg e szines féreg”*

*Sóhajt, mikor a töltésről visszaérek hozzá.
Próbálok elképzelni préselt gyötrelmét.
Bemérem a távolságot, a megfelelő szöveget.
Bocsáss meg nekem, sűgom, mielőtt sűjtok.
Teljesen kihalt az út. Nézem a nyílt gerincet,
remeg egy rózsaszín hólyag. Ravatalnak
lapulevelet török, az arasznyi fűbe rejtem.
Menekülök a tetthelyről, riadt gyilkos.*

„S boldog vagyok, mert öltem.”

Vörös István

„A nincsen himnusza”

Villanella Ady Endre 3 sorára

*„Fehér a szurok korma,
a Van csak egy rossz álom,
s a valóság a Volna.”*

*Csomó akad csomóba,
hiány buk át hiányon,
fehér a szurok korma,*

*kis ég csöppen az útra,
horizontját belátom,
s a valóság a volna.*

*Vagy pontosabban szólva,
a semmi-parti árkon
fehér a szurok korma,
és bíborzöld a rozsdá.*

*Az ébrenlét az álom,
s a valóság a volna.*

*Egy vicctől meghatódva
sem én vagyok az állam,
fehér a szurok korma,
s a valóság a volna.*

Magyar Eszter Csenge

Lakmusz

*Villanyoltás után beszél hozzám a kaktusz.
Lakmuszpapírt hajtogatok,
megízlelem.
Nem mintha el akarnám hallgatni,
hogy éppen könnyezek.
Szúrós tekintete, karcos hangja után
gondolataimat csak ritkán semlegesítem.*

*Ágak nőnek a szemem előtt,
amerre botorkálok,
a küszöbökről legtöbbször elfeledkezem.
Belém ivódott az utcazaj,
a robotrágás,
a felújítási moraj.
Éjfél-becsapódások hajlonganak a közelünkben.*

*Minden Egész eltörött,¹
Minden láng csak részekben lobban.
Szemünk életnagyságú optikai illúzió,
hangunk visszhangjátékba zárt kiáltás,*

*tapintásunk nyomaiban mások fekszenek,
de arcomat talán még felderítheted,
ha vízszintesbe hajlik az éjszaka,
a félig mély csönd és félig lárma,
és nem bánod többé,
hogy fut velem egy rossz szekér,
amelyre minden hajnalban felszállhatsz.*

*Lásd, megérkeztünk.
A parkban túl sok a mókus,
mind kövér, és hozzászokott az emberi jelenléthez.
Köztük volna a helyünk, nem gondolod, hogy
csodálnunk kellene az igéző szobrok élettelen tekintetét,
tükröződni egymás kézszorításában?
Maroknyi csitítás a bokrok tövében,
egy elhagyott bérlet, szakadt igazolványkép,
kibomlott hajcsomó, mohó kavicszubogás.
Testünket elnyeli az illeszkedések folyama.*

¹ Az álló betűs részek idézetek Ady Endre *Kocsi-út az éjszakában* című verséből.

Frideczky Katalin

Meg nem írt levél a költőhöz

Egy kínai mese jut eszembe az agg császárról, aki trónörökös híján a nép egyszerű gyermekei sorából akart méltó utódot választani magának. Virágmagvakat osztott szét közöttük, és meghagyta, hogy egy év elteltével járuljanak a színe elé. Aki a legszebb virágot neveli a magból, az lesz a császár. El is jött a nagy nap. A

büszke gyermekek szebbnél szebb virágokkal járultak a császár elé, de annak arca egyre bánatosabb lett, mígnem a sor végén észrevett egy keservesen síró fiúcskát, aki üres cseréppel érkezett. – Miért sírsz, gyermekem? – kérdezte a császár. – Hogyne sírnék – felelte a gyermek, hiszen akárhogy gondoztam, ápoltam a magokat, egy sem kelt ki. – Íme, az én utódom! – emelte magasba a fiúcskát a császár. Egyedül ő méltó arra, hogy uralkodjon! Felháborodtak erre az emberek: – Nem igazság, hiszen ez a gyerek üres cseréppel állt eléd, a mi fiaink pedig csodálatosabbnál csodálatosabb virágokat hoztak neked! – Tudjátok meg hát – felelte a császár –, hogy én a magvakat megfőztem, mielőtt szétosztottam, tehát ki sem kelhettek. Ti mind csalók vagytok, szégyelljétek magatokat! Egyedül ez a fiú becsületes közöttetek. Ő lesz az utódom. Az emberek lógó orral kullogtak haza, a fiúból pedig igazságos és tiszteletre méltó uralkodó lett.

Az a gyanúm, hogy amikor Adyhoz készülnék levelet írni, a „magok” eleve meg vannak főzve, ki sem kelhetnek. Tatjana sem vívódhatott hosszabban nálam, mielőtt megírta levelét, de a megszólításig ő sem jutott el. Semmi „Kedves Eugén”, vagy ilyesmi. Egyszerűen csak: *Én írok Önnek...*

Költő nevét szádra hiába ne vedd! Aki mindenkihez szól, az megszólíthatatlan. Lehet-e *valakié*, aki mindenkié? Eljuthatok-e visszafelé hozzá azon az úton, melyen ő próbált eljutni hozzánk? Sugaras út az, egy pontból induló, de szerteágazó. Merre induljak? Az Életes vagy a Halálos úton? Az Istenén? A *nagy pénztárnok* útján? A csókok ösvényén? Vagy a *szent forrongások* útján? És ha el is érem, mit adhatok neki? Idézzek a verseiből: lám, felkészültem, mint egy jó nebuló? Vagy tegyem a lába elé a saját kis vézna életemet, remélve, hogy *ez az egy nő érdemes lesz?*

*„Leány vagyok, idegen, tiszta,
Nem látott férfi senki,
Szép vagyok, szegény és hazátlan,
Szeretnélek szeretni.”*

Hogy jutok el hozzá, a *halál automobilján* vagy *koporsó-paripán*? *Gyí, gyí csoda-ló!* Ha elérnek hozzá a szavaim, mit válaszol majd? *Úgyis eldoblak, beszélgessünk?* Kit találok ott? *Mámor fedelmet?* Vagy a váteszt, a *Muszáj Herkulest*, a *Holnap hőstét*, aki már a holnaputánon is túlrepült? Hogy érjem utol a *fel-feldobott követ*, mely legyőzve a gravitációt, már réges-régen az űrben bolyong? Hogyan szólítsam meg azt, akinek *arany zár* van a szívéen, *hétzárú lakat*? Hogy mondjam el, hogy *Kompország* még mindig nem kötött ki, hogy a *Halál-tóba* most is behullanak a *keringő, büszke madarak*? Kell-e tudnia, hogy valóra vált-e jövendölése, aki *sem utódja, sem boldog őse...*

Jobb, ha nem tudja meg, hogy a *nyomor* még mindig *álmodik*, hogy *Pocsolyás Értől* nem jutunk el az *Óceánig*, s az *Őrzők* elaludtak a strázsán.

„*Dermedett álom minden tettünk
S minden álmunk egy dermedett tett.*”

Hallgassunk hát most, de bízunk benne, hogy:

„*Valamikor jó lesz,
Jó lesz megszólalni.*”

Képzletbeli levelemet csak úgy tudnám befejezni, hogy: *Én nem írok Önnek...*

Noszlopi Botond

Sötét ablak a völgyre

*Nincs tovább. A várpatak
elállta itt az utamat.
Körbejártam: híd sehol,
s a sav kimarja lábamat.
Egy szál gerenda, fa, se léc,
egy fogpiszkáló, annyi sincs,
mi keresztben átvezet;
egy kis ladik, csak hatvan inch
kellene, de nincs. Egek!*

*Hát mindhiába másztam át
Üveghegyet és trópusok
gyilkos dzsungelét, hadát
hiába vertem bős királynak,
hiába éltem szűk diétán,
az Óperenciát hiába
úsztam át, ha nincs egy létrám?*

*Most, amikor valahára
itt vagyok, s Ön fenn a várból
integet, míg keble táncol,
s aranyhaja hosszú árja
lezúdul, s a vár fokában
tíz kis törpe várja, fogja,
s mint befonja, úgy viháncol
börgatyámnak éhes foglya,
mint a felvert sátortábor,
s rasztaszívem majd kidöglik.*

*Asszonyom, hát mit tegyek? –
elme elhagy, terv bedöglik,
minden hűhó mindhiába,
ugrálhatok, le se néz rám,
kötelem csak negyven centi,
talán fölmetsszem a vénám?*

*Jaj, én balga, ó, én bolond,
evett volna meg a sárkány,
mi rám támadt hét farokkal,
mikor elfogyott a cernám,
merthogy szívni zöld helyett
valami gazt adott a nepper,
s azóta is ezzel indul
minden új napon a reggel.*

*Úrnóm, szánjon immár engem,
küldjön bélyegen szerelmet!
Kék csillag fényén emeljen
föl Önhöz egy sóvár lelket!*

*Nyilazzon belém tűhegyet,
magával porozzon, Drága!
Belebújnék még ma éjjel
a vár fehér asszonyába.*

Marton-Ady Edina

Tömeg

Hangosan lobog a zászló. A vászon hullámszó, nehéz hangja tölti be a zsidongó tömegben ritkán beálló csendet. A férfi, hátát a zászlórúdnak vetve, nyugodtan álldogál a forrongó, izzó emberáradatban. Nehéz, vádliig érő teveszőr kabátjának zsebéből előkandikál az az-

napi újság, másik zsebében üveg, talán bor vagy konyak, de a forma kivehetetlen, beazonosíthatatlan. Cigaretta sziv. Jó illatú, minőségi dohányt. Az enyhe vanília aroma körülengi, néha krákog, erős a cigaretta, vagy csak már elszokott tőle, próbálja egy ideje letenni, vagy, ahogyan kialakulta egy vasárnapi ebéd alkalmával, csökkenteni a napi adagot. Néha felnéz a füst után, leginkább akkor, amikor sikerül karikat fújnia. Az ég éles kék, hunyorog tőle, fáj a szem ettől a ragyogó, éteri ürességtől, felhő sem enyhíti, nem való ez az embernek. Kegyetlen, égi tisztaság. Hideg volt az éjjel, látta idefelé jövet a pocsolyák vastag jegét, egy nap alatt dobták el a fák a maradék lombot, ropogtak talpa alatt a fagyott, őszi barnákban tobzódó növényi szeletek. A villamos felé hang nélkül villogó mentőt látott, pár méterrel előtte állt meg, emberek csoportja állt ott, budai asszonyok, vastag kabátban, frissen sminkelt, ráncokba sűrűsödött arccal, egy férfi, szürke kabátban, kalap nélkül. Kalap nélkül. Hát így is járnak már ma emberek. Hozzáér a karimához, a gyapjából készült keménykalapot kicsit feljebb tolja, jól látszik vastag, dús szemöldöke, hatalmas, sötétbarna, olajos fényű szeme. Megáll egy percre, a piros ruhába öltözött mentősöket figyeli ő is, ketten vannak, gyorsan, pontosan dolgoznak, koppan a hordágy a járdán, kerekeken gurítják oda egy, a fal mellett fekvő, mocskos szövetekbe burkolt, mozdulatlan halomhoz. Az egyik leguggol, opálos fényű gumikesztyűt húz a kezére, bontani kezdi a takarókat. Vár. Figyel. A mohó kíváncsiságot, az arcokhoz emelt kezek álszent szomorúságát, a szájszélekbe finoman kiülő undor ívét. Rágyújt. A második slukknál az addig mozdulatlanul álló mentős is lehajol, hatalmas gesztusokkal magyarázni kezd, majd megpróbálják átemelni a testet a hordágyra, de a test nem hajlik, nem akar segíteni, rönkdarabként, a legkisebb hajlékonyság nélkül feszül az óvatos kezekbe. Végül sikerül, becsapódó ajtók, a megkülönböztető jelzés elalszik az autón, már nem kell sietni, beáll a sávba, a zöld jelzésnél ki, a főútra. A rongyhalom ottmarad a földön, az addig figyelő tekintetű emberek továbbmennek, a szürke ruhás férfi arrébb rúgja az egyik takarót, aminek csücske kihajol elé. Papírzsebkendővel törli meg a fekete bőrcipő hegyes orrát. Ő eldobja a végigszívott cigarettát, gondolkodik, nem tudja őket ki-

kerülni, erre van a legrövidebb út a villamoshoz, és már így is késésben van. Mikor elmegy mellettük, hallja, a templomba igyekeznek, a piros sálas asszony éles, magas hangon sápítózik, késni fognak, mert meghalt ez itt, az utcán, megfagyott, ők meg késnek miatta, jaj, mit fog szólni a tisztelendő úr. A villamoson is erre gondol, a templomok soraiban ülő, összeszorított térdekre, az ájtatos imákba burkolt arcok éjszakai, vágyódó, kéjtől izzó tekintetére, az izzadó tenyerekkel összekapaszkodó „Béke veletek”-re, a tegnap esti lányra gondol, a keresztre a nyakában, amit a hátára tolt, amíg szerettek. Aztán megérkezik a térre, késve, már megkezdődtek a beszédek, de ő lassan, komótosan sétál befelé. A vállak néha hozzásimulnak, néha lökik, durván, keményen, összezártak a testek, majd felengednek, utat nyitva befelé, jobbra, balra és ő arra indul, engedve a tömeg akaratának. Illatok, szagok keverednek, emberi hús, izzadság, dezodor, parfüm, és ő Bábelre gondol, egy érzéki, láthatatlan, hatalmas toronyra, bezárt, ezernyi illatból összerakott test ébredne ott, alakot öltene, szörny lenne, hatalmas, kékes, fémes testű, arany szemű lény, a világ összes szagolható részecskéjével sejteiben. Akkor látja meg a zászlórudat, körülötte lélegzetnyi szabad területtel. A rúd enyhén megremeg, amikor nekidől. A beszédet hallgatja, az elmosódó, lenge mondatokat, amik nem hagynak semmilyen visszhangot a körülötte álló tömegben, az arcokat figyel, az üres szemeket, az erőtlen, előreeső vállakat. Először a cigarettatárcáért nyúl, ki is emeli a mély zsebből, óvatosan, az újság ki ne essen, majd meggondolja magát. A másik zsebből kihúzza az üveget, az aranyszínű címke megcsillan a fényben. Letekeri a borvörös kupakot. Nagy, hangos kortyokban issza ki az egészséget, majd az üveget maga mellé teszi a földre, közvetlenül a zászlórúd mellé. Cigaretta vesz elő, rágyújt, s miközben hunyorítva újabb karikát ereszt az ég felé, arra gondol, hogy erről írnia kell majd, s miközben a szavakat keresi, eszébe jut pár sor:

*„Kínlódtam s nem hagyom abba
S úgy nézek bele a Napba”
(Ady: Tegnap, vén riadó)*

Megbocsátó, szép üzenet

*testem elmorzsolt karcsúsága
beégett karcos tenyeredbe,
„Rég hervadt virág”
élevonalunk megszakadt,
nyomát keresni nem merem,
szemedben pöttyökben ülnek álmaink,
mély verem. kút. poshadt. illata részeg.
hangod hangtál, átzeng az újságpapíron.
szerettelek.
s kutatni foglak, míg lehet
„fövényes múltban, zavaros jelenben”
szeretni, míg szív dobog bennem.
mert köszönök neked, annyi „volt Lédát”
amennyit asszony megköszönni tud,
míg egy volt, nagy szerelmen lép át.
többé nem csókolhatsz szirmaim közé.
jöttöddel lettem teljes, s távozásod
asszonyos rab-útra taszít most újra,
elfeledlek, ahogyan lehet, félig csupán,
mert ott maradsz a kitöltött borban, cigarettafüstben,
az utcán, hol lábnyomodba pontosan lépek,
s Párizsba sem mehetek többé.
komótos, óvatos, női kegyvel
megbocsátok,
s humorral, mosollyal várlak,
s ha sértett úri kedvvel el is fordulsz,
százegyszer-százszor varázssollak
újra, mert így szeretlek,
én.*

Palackposta

*Házak közé taposott, olcsó cigarettabűz,
tüdőre húzott trágyaszag.
Arcok. Egyre karcosabbak.
Nevetni régóta tiltott, nem szabad.*

*Mélyebbek lettek itt a szemek.
Benned, bennünk, vacakol már minden.
Rozsdás fogaskerék, made in china cetli.
Elhazudott, elkent minket az Isten.*

*Disznófejű urak, olcsó parasztok.
„Feledjetek, hisz jól tudtok feledni.
Szívetekben már nem gyúl láng soha.”
Késő már nektek új utat keresni.*

(A szerző egyik kedvencére, Ady Endre *Feledjetek* című versére írva, mely a kötetben meg nem jelent versek közt található. Kelt 1899. okt. 04-én.)

Lőrincz P. Gabriella

Ugrás

Ady Endre *Ugrani már: soha* című versére

*Futunk most mi is hát üzve,
Nem, soha nem ugrunk tűzbe.
Várunk, mi bölcsek és királyok,
Szemünkön feszül a hályog.
Pokolból hozunk mi mindent,
Naponta tapossuk Istent.
Senkivel meg nem osztozunk,*

*Nem érdekelysz, Miasszonyunk.
Nem kérünk már,
Csak elveszünk,
Búnak nem engedjük szép fejünk.
Hajunkat megfestjük kékre,
Nem süvegelünk a tisztességre.
Ugrunk már – soha már.
Hazugság, legyen vége.*

Eszteró István

Különös, különös

*Az égből dühödt angyal dobol
éjt nappallá tevő utcán,
üvegtoronyban, sivatagon,
hol öldököl, vagy robotol
a világ, mint egy hangyaboly,
különös,
különös morál ez, ahol
repülőt lőnek le utassal,
hadi hajó másiknak farol,
s a kijárási tilalomban
csörtetnek bátran a senkik,
a törvényt, ha van, törvény őre
szemed láttára tépi szét,
ki védelmet remélt, a dőre:
rohad almája, harmad hold
a tanya körül szanaszét,
hogy röhög rajta Nap, a Hold,
különös,
különös emberség, ahol
Gonosz vén százakat zsarol,*

*akik már ezer háborúkat
zúdíttak a nyomorultak
nyakába, most népvándorlást,
tűrőképességi tesztet,
szüzek százát meggyalázót,
szív barlangja belereszket,
gyertya lángja rebbenve leng, ahol
koncert helyett halál dala szól,
különös,
különös hűség ez, ahol
az igaz ember bujdokol,
a gondolat, a szeretet, a
haza homlokán mocsok,
a választott hazafi az, aki
világkamerákba locsog,
hogy induljon be a gépezet,
tápassa özönlők lánctalpa,
mi darabokra szétszedett,
különös,
különös rémlátomás holt
vidék felett a kaszás Hold,
mikor Isten sincs, család, nemek,
nem kell senkinek felelni,
nincsenek is emberek...*

Bakony az én Párizsom

*Csak nézem hitetlen: Páris, Páris,
embersűrűs, gigászi vadon,
autók égnek, feldúlt kirakatok
villanásain
sötét fejek törnek-zúznak vakon,*

*ma benzinár, tegnap színes bőrű
halála miatt forrongott tömeg,
jövevény öldököl hetykén
Champs-Élysées-n,
kommandó, véres gumilöveg,*

*menekül innen francia, zsidó
ahol kapuját kitarja Kelet,
s évezredek templomkupoláról
nem omolt porba
még méltatlanul elárult kereszt,*

*visszahull a feldobott kő, tudom,
befogadja legényét Bakony,
míg a Szajna bemocskolt vize
nem csapkod át
minden bezúzott Louvre-ablakon,*

*ma, lám, itt vár Párizs, pandúr amott
tartana bűnöst kordában,
virággal szórja be Hunnia,
ne vesszen
nyomod gázoló hordában!*

Ó, frigláda...

Szívem küldöm, ez ó frigy-ládát
S kívánok harcos, jó napot.
Véreim, ti dübörgő ezrek,
Tagadjatok meg, mégis-mégis
Én a tiétek vagyok.

*Költők, ti oly érzékenyek
a bajra, jajra, szegénységre,
melyre csupán hivatkozásul
utalt doktrína agyafúrtan,
jövő-mítosznak vége...*

*százvezrek, lám, nem dübörögnek,
nincs szűz igazság, tiszta rend,
a tegnap kiebrudaltjai
helóta nép, helóta költő,
örökké ez a trend,*

*hisz jognak mindig pénz az ura,
kit csupa lotyó vesz körül,
s a nagyságos erők jövőjén
vihog évszázad egyre-másra,
vagy nyelvet köszörül,*

*a frigyládának aranymázát
s a kőtáblás parancsolatot
lefejtették és kiforgatták
a kerubok szóról szóra,
mivel túlhaladott,*

*hát lenge szívű, szavú költő,
ha jogod is van, hogyha nincs
helóta néppel egyetemben,
a kőtáblára lelked vézni
nagy időt te szakíts!*

Végh Attila

Menedék

*Ehhez nem kell Bakony, sem Párizs.
Önmagam menedéke, bujdosója,
ülök egy mentőautóban, az élet angyala,
villog a költészet rohamkocsija,
amerre megy, megszűnik a KRESZ,
a rendelt út eltörli a rendet,
egy ájultat viszünk önmaga felé,
ülök mellette, és dúdolgatva fogom a kezét,
ennyit tehetek,
szárnyam elsimítja arcvonásait,
dalom az infúzió.*

*Soha nem vesznek észre, mert minden vagyok:
az égbolt Pest, Várad és Párizs fölött,
a Berlin tetőin álldogáló angyal,
a mentőkocsi, a benne pislákoló élet.
Csak az egészen apró gyerekek látnak,
bennük nem alvadt meg a csodálkozás,
reményeik még nem fürdőszobatükrök,
ők még nem tudják, hogy az intimitás
manapság annyi, hogy kikapcsolod a monitort,
hogy aztán a mobilodon féjszbúkozhass tovább,
persze majd fölőnek ők is.*

*Akkor már csak egy balesetben bízhatnak,
s hogy a rájuk omlott rend fölött
jön egy mentőangyal, aki én vagyok,
égetnivaló poéta, bakonyi betyár,
életszentség ateista hírnöke,
Párizs lombjai alatt bujkáló ősz,
vérerekben őrzöngő ének.*

Simon Adri

Vámpírcsillag

Ady emlékezete

*A lemondásban sosem volt otthonos,
ösztönei hajtották, mint az éhes
vadat, mely retteg: amit éjjel elejt,
másnapig is halálosan kevés lesz,*

*alázatban sosem volt elég erős,
mindent tüstént akart e mohó gyermek,
a mérték megunt göncként hullt le róla,
nem kért s nem is adott soha kegyelmet.*

*A szenvedély beszipantotta végleg;
hajókazánként fűtötte a becsvágy,
szerelme úgy lobbant, pusztult, mint mikor
a vámpírcsillagok felfalják egymást;*

*és gyengesége volt a belső erő,
ha démonait magasba emelte,
s a megszépített, elhazudott múltból
delíriumos eszméket perelt le –*

*vak ügetését hallani eltévedt
hajdani lovasnak. Kiégett mezőn
poroszkál, s egy biccentéssel köszönti,
ha néhanapján valaki szembejön.*

Szilágyi-Nagy Ildikó

Ady Endre: Szintipop memento mori

*Én vagyok a föld bolondja.
Milyen vérsivatag bennem!
Véresbronz lemezzel bevont
Serleg mélyén végleg ébren
alszik füsttelen tüzem.*

*Csonka ma a Hold is, eltört,
Mint minden Egész az úton.
Kocsi-út, forog a küllő,
Elfogy, és én útraválok,
Tompá életből a harcom.*

*Gyászoló kripták nyugalma,
Fut velem a néma kocsi,
Csak megállója leszek a
kánonnak: Endre Ady, de
forever young, I want to be.*

Vasbeton tájon

(A másik szilágyi költő emlékére)

*Vasbeton tájon gázolsz, hemoglobinos naplemente.
Lábad körül törmelék, szójáték nélkül
semmi nem konkrét. Ahová nézel, ott a látvány,
de a vashiány lehűz. Kihalt a jegesmedve, eltűnt a veréb,*

*nincsen már hiúz. Fűnyírás óta hervad a virág.
Maradtak a gyomok, meg tébére Ferrlecit.
Semmi nincs ingyen, de már fizetél érte,
pár dolog fölött szemet hunysz.*

*Fehér karácsonyra ébredsz, fened a jégfésűt.
Ajándékba készül a kézműves macskasátor,
Tiéd lehet a tipegőhálósák, vagy
latin festők anyakönyvi kivonata.*

*Hosszú a sötét karácsony, az ugaron zárvatartás.
Március, még fagyos a föld, de a vetés ösztöne hajt.
Szántsd fel a császár térköves udvarát!
Állva pocskékolod a spenótmagot.*

*A verseket A magyar Ugaron, Kocsi-út az éjszakában, Üdvöz-
let a győzőnek című versek ihlették*

Petőcz András

Újra a Nagyúrral

Ady-variáció

*Ezer este múlik ezer estre,
a vérem csak hull, hull, egyre hull,
különös fantommal csatázom,
orvul gyilkol és kegyetlenül:
a láthatatlan Nagyúr.*

*Pontosán ismerem disznófejét,
hájas felsőtestét is ismerem,
riszálja magát, szeressem őt,
s hízik, csak hízik a véremen:
pusztulok hiteltelen.*

*A Hájas Nagyúr jutalmat ígért,
simogattam hát a sertésfejet,
de szeretni őt, nyilvánvaló,
eddig még soha nem sikerült:
és ezért megfizetek.*

*Moloch, elpusztulok oltáradon,
mint a gyermek, ki maga áldozat.
Moloch! Miért hódolok neked?
Magamon cipelve átkodat:
vér-vagy-arany-változat.*

*Ezer este múlik ezer estre,
a vérem csak hull, hull, egyre hull.
Nem múlik el soha a harcunk,
minden mondatunkban ott lapul:
Moloch, a Hájas Nagyúr.*

A Szétizzadt Város

Ady-variáció

*A Szétizzadt Város már nemigen tudja,
merre is vezet itt Ady Endre útja,
hogyan is takar be a sűrű éjszaka,
ha elindulok haza.*

*Nem tudja erre már senki, senki, senki,
miért is kell engem annyira szeretni,
miért az önkínzás, és miért az ének,
meg a hajnali fények.*

*Szétizzadt Városban fáradt idegenek,
megriadt legyekként báván keringenek,
nem sejtik, milyenek a síkföldi vágyak:
mennek a Hortobágnak.*

*Nem nő ott fű, virág, nincs dudva vagy muhar.
A síkföldön életre semmi nem utal.
Van a Pusztaság, és dolgozik a Halál:
az mindenkit megtalál.*

*A Sztétizzadt Város sötét éjszakája
nem szűnik meg soha hajnalhasadásra.
Betegsége szaga van itt a napsütésnek:
pusztulnak a remények.*

*A Sztétizzadt Város soha meg ne tudja,
merre vezetett a beteg költő útja,
csorda, kóbor népek, hogyan is legelték
le – megsebesült lelkét.*

*Nézd csak, a magasban, ott repül a páva!
Rászállott az, figyeld, a vármegyeházra!
Talán éppen ők, a napszédítő tollak,
rólam dalolnak, holnap.*

Szólít a Bánat-mise

(Ady modorában)

*A szomorúságom betakar,
alatta búvok meg
fogvacogva,
itt van a Bánat odva.*

*Nem is tudom, hova mehetnék,
miféle utakra
vinne lábam,
céltalan szorongásban.*

*Meglapulok a Bánat alatt,
aligha létezem
már ezentúl.
Keres az Idegen Úr.*

*Betakar a szomorúságom,
csendben csak elvagyok.
Arcul legyint
minden, ami rám tekint.*

*Így vagyok örök idők óta.
Nem látok indokot
változni se.
Bár hív a Bánat-mise.*

Ilyés Krisztina

Viszontlátás

Válaszvers Ady Endrének

Rég láttalak.

*Sosem féltem még ily nagyon,
gyengeséged megbénít a kapuk előtt.
Koszorúkkal ostromozzák kihűlt tested.*

Rég láttalak.

*Csókjaink mögé bújva
játszottunk héja-nászt.
Eltáncoltuk a sötétséget
a boldogtalanság báli ruhájában.
Fölborzolt tollal, szerelmesen.*

*Te csak magad szeretted végig,
nárcisz-imáddal elbocsátottál.*

Rég láttalak.

*Ezidáig féltem a haláltól. Te ne félts engem.
Fakadj túlvilági dalra, készülődj:
kergetőzünk még kicsit odaát.
Fölborzolt tollal, szerelmesen.*

Kopriva Nikolett

A levelek sem

Ady Endre *A megőszült tenger* című versére

*A fal remeg, amikor túl hosszan hazudunk magunknak.
Hogy nincs itt káosz, olykor nem szakad le a plafon,
és nem csukódnak ránk idegen ajtók hajnalonta.*

A fény fogy. Elnyelik a lámpaburába halt bogarak.

*Remeg a test, érzi, valami nem illő nevelkedik benne.
A levelek lehullnak, meghalnak inkább,
ha nem tűrik meg a növényt. Víz áll a házban.
Hangtalan, szinte nincs. Csak az óra dübörög.*

Percenként törik meg a lét.

*Éjjel valami leveti pikkelyeit, árnyékát őrzik a terek,
fehér nyomát felszántott levélszőnyeg.
Nem mondjuk ki: bennünk forr a tenger,
bennünk őszül meg.*

Berka Attila

Ad End

*Ha köpök a sírodra, miattad teszem.
Szégyent hozna rád is a térdre borulás,
a zokogás, a szipogás – bár a gőg,
ami ma gőg, az holnap alázat.
De nem akarom könnyen adni magam, neked, aki,
mint velő a csontban, ott vagy minden félrecsúszott pillanatomban.
Átok rád, ezerszer is átok,
te fújtató bikája vágyaink hiábavalóságának,
bozontos szemöldökű vénasszonya hétköznapi picsogásainknak.
Persze lehettél volna, de nem lettél a fiú,
nem vagy se a fia, se az őse itt semminek és senkinek.
Ócska sic transit gloria mundi vagy, hamis punks not dead,
a tiszta udvar rendes ház paródiája, a home sweet home hazugsága.*

*Ha a sírodra taposok, érted teszem,
mert ez kamerával megfigyelt terület,
hadd lásson minket a világ, hadd lássa minden szolga, úr,
hogy ami jár, az jár. Mert össze vagyunk törve, de
össze vagyunk kötve tízszer tíz és százszor száz éve,
mondjanak bármit. Bámit mondjanak, magunk vagyunk
a sorsunk, higgyenek bámit. Bámit higgyenek,
vagyunk, akik voltunk, leszünk, akik vagyunk,
bámit tudjanak. Bámit tudjanak, mi annál többet tudunk,
kevesebbet hiszünk, és semmit nem mondunk.
Némán ülni, némán állni, némán ölni és némán halni majdnem siker.*

*Ha elhagyom sírodat, érted megyek, híredet vinni, őrizni,
nevedet tartani, zsebekbe, markokba, körmök alá dugni,
hogy a fekete-fehérek és a szürkék is értsék a parancsot: rien ne va plus!
Indulni kell, bokát és térdet mozdítani, lábakat sorról sorra rakni,
a szemeket szegezni előre, csak előre, oda, ahova tartanunk kell,*

*ahonnan jön, aminek jönnie kell. Nem félhetünk,
déliabók, látomások s lila gőzök nem rémiszthetnek minket.
Csak tükrökbe ne bámuljunk, emeljük helyettük égre tekintetünk.
Ne feledjük, győzni megyünk, győzni – nem kergetőzni.*

*Bús düledékei felett országodnak szembeállok veled.
Nézem vérpiros ajkad, lázfehér fogad és álomzöld nyelved –
hallgatok, hallgatlak. Hullámzik bennem a százéves csend.
Soha nem múló ima vagy. Mindig lobogó kiáltvány.
Dogma. A tizenegyedik parancsolat.*

Lovas Sz. Judit

Peregrin*

Levél Zsókához

*Ha aggódnék azon, hogy előre látom,
köztünk minden hamar véget érhet,
eloszlatná azt is, ahogy most szeretsz,
és kislányos ígéreted,
hogy életeden örökké osztozhatok,*

*ha feladom, mert eljött az ideje
az engem tőled elválasztó határt –
de valahogy úgy, hogy ne miattad
menjek a kollégiumba, mint titkos jó barát.*

*Tudod, én nem látom a két testem
közt a fényt, ami mint ösvény
messzire vezet, soha nem jártam be
még ezt az utat, nem akartam, hogy
én úton legyek, de az út megismerte*

*alakomat, így hozzád énemmel
elszegődhetek. Kisasszony, nem tudtam,
hogy megijeszthet két ember közti
beszélgetés: szavak nélkül is*

*értem, mit tanácsol a szorgalmas
megvesztegetés. Ez az értelem,
ez már én vagyok; az ösvény elhűlt,
kék nyomát őrzi, ahol
csapkodott a mogyorófaág.*

* lat. Peregrinus név megfelelője, jelentése: jövevény, zarándok, vándor, vándordiak, iskolából kicsapott, vagy kimaradt diák

Függelék a vershez: Ady Endre F. Erzsikének, (Zsókának) írt „elveszett” verses levele, az 1892–1896 közötti zilahi református kollégiumi éveiből.

At Lilith's service

*Ha Ms. Kate ezt kívánja, írok neki –
kérése mögé lépve hagy magamra,
de árnyékát szavakban megtalálni,
mint ahogy nyíló ágyását gondozza*

*a holdfény-szürke csend, szépen, nyomtalan,
önkéntelenül, mintha sebeit
nyalogatná az éjjel, hasztalan.
Faggatom vonzódásom okait,
mi nevel ilyen szolgálatkészésre?
Ha elkéri tőlem néha mosolyát –
míg a gyengéd virágok színét éjbe
zárt óra lépteihez köti foglyát,*

*játszik ajkán, mint a könnyű szívemen
ezüst lakat mögött bolyongó Éden.*

Pataki Tamás

Ki a fene az az ős Kaján?

Levél Ady Bandinak

Bandi bátyám, hogy rég nem írtam, azt elnézheted nekem, te is leginkább akkor ragadsz tollat, amikor pénzt kunyerálsz, s ha a magyar ugart túl dudvásnak találod, és Párizsba rándulsz ki eltűnni a dekadens rengetegben. Mostanában sokan vitatkoznak rólad, naponta felolvassák egy-egy versedet, s bizony ma is akadnának leányok, akik elmennének veled egy hosszú éjszakára, beteg, süppedt, busladt ágyadba bújnának (szóval tüntesd el párnádról a hányásfoltokat, szedd össze a szobában szétgurult borosüvegeket). Hogy mit mondanak rólad? Égsz már a kíváncsiságtól? Egyesek azt mondják, géniusz vagy. Mások szemedre vetik azt, ahogyan éltél, és persze a politikai baklövéseidet is kifogásolják. Hogy pénzért te bármit. De átlátok a szitájukon, és elmondom, hogy én mit gondolok rólad. Idd csak ki a maradék abszintodat, hadd olajozza rozoga testgépedet a vér, szükséged lesz rá, mert nem finomkodom, ahogyan te sem fogtad vissza magad soha.

Azt mondják, hogy eladtad a lelked és a tehetséged azoknak a köröknek, akik végül romba döntötték a hazát, azok szellemi zsoldjába szegődtél, akik miatt minden láng csak részekben lobban. Profétának álltál, de az öntömjénfelleltől nem láttad, hogy azok mellé szegődsz, akik miatt minden egész darabokban hever. Azokat az értékeket támadtad elfuserált és dührohamokban fogant publicisztikádban, amelyek miatt te egyáltalán költő lehettél. Elfröcsögtél és elhasználtál már minden jelzőt, amit ma is viszont lehet hallani azoktól a köröktől a sajtóban, publicisztikáinkban és az irodalomban egyaránt.

Nyugatra át? Kinyilatkoztattad a jelszót. Röhejes kívánság, amikor pont az ellenkezőjét tetted. Szívós vagy, Bandi, egy országot toltál a szellemi Fél-Ázsiába, akkor, amikor minden erőddel ezt az országot kellett volna istápolnod. Meg még valami. Az oláh mumus – ahogyan te írtad – végül felülkerekedett. Legyűrte ezt a kultúrát, amit te egyszerre építettél a verseiddel, és romboltál az írásaiddal. Hat ujjal születél, táltosnak, látnoknak mondanak, de csak egy vagy a sokak közül, akik a babitsi hídon toporognak, és zuhannak a mélybe.

Bandi bátyám, no, ne nyúlj revolverért, az egyik legeredetibb költőnk vagy – s asztag-városban pirosan / mordul az égre a láng – lám-lám, ilyen is tudsz. Sőt. Ennél különbet is írtál már, ezt pedig senki el nem vitathatja tőled. Kerested te Istent is, de az ördögre is rákacsintottál, kerested te a szerelmet, és könnyen szajhaöl fölé hajolva találtad magad. A cédavályúból ittad ki, vagy a hétszilvafa alól hoztad mindazt a pazar látomást, amit a magyar elmékbe plántáltál? Ősi idők hangja vagy, amikor olykor tősgyökeres magyar hang szakad ki torkodból, vagy csak a szesz, a Biblia és a néplélek különös kotyvaléka-keveréke? A sok arc közül, amit felpróbáltál, melyik a tiéd? A magyarságféltő vagy a magyarságromboló? A szerelmes vagy a széltoló család? A cinikus mindentudó, a rezignált condottiere, aki egyik győzelemből a másik győzelembé hajszolja magát, vagy a hisztérikus, a balga, a naiv költő? Az útszéli dekadens? A fáradt pozór, aki mindent érteni és tudni vél, közben magát is átveri, nem csak másokat?

És, ha már így levélben szólok hozzád, ki a fene az az ős Kaján? Igazán elárulhatnád! Nagy, szent titok, amire ráleltél, vagy a borgőz mámorában megfogant szimbólum, ám te sem tudod minek vagy kinek a szimbóluma? Sokszor gondolkodom azon, hogy komolyan lehet-e téged venni, vagy csak blöffölsz. Ördögöd van, esetleg szemfényvesztő vagy? Ó, sokáig folytathatnám Bandi bátyám, de a lajstrom véghetetlen. Válaszolj majd, ha a kokottok engednek, vagy, ha honvágyad van odaátról: talán Féregországból nézve Moslékország is tetszetősebb.

Addig is, Bandi bátyám, elmondom mi vagy: magyar költő. Nem *a* költő. Nem *a* legjobb. Nem szent és sérthetetlen, és végképp nem *a* látnok. Pompás Nessus-ing. Vitézkötéssel. Isten éltesen, halálod századik évében!

A HÓNAP ALKOTÓJA

KIRÁLY FARKAS

Németh András Péter fotója

Magamra kenem az űr sötétjét

október 10.

*magamra kenem az űr sötétjét.
mélyen nyúlok a nagy tégelybe,
a kozmoszba. puha és krémes.
ez a nyugalom.*

*átrendeződik néhány csillagkép.
elkenődnek színes nebulák.
bolygók akadnak hajamba, szakállamba.
ünnepélyes és zavartalan ez.*

*némely dolgok megnőnek,
míg összemennek mások.
halványodnak vagy fényesednek,
születnek és elpusztulnak.*

*puha a kozmosz. pudingszerű.
finoman szívódik fel a testbe.
reggel majd fényt kenek magamra.
az űr tartalma változatos.*

október 11.

*amióta bőrünk kékre váltott
s a vérünk sárga lett,
és kiderült, hogy a Föld
egy szinte tökéletes gúla,
hogy a virágok repülnek, amikor
épp nem zenét komponálnak,
az elefántok valójában a bálnák
és a gyermekek rémálmainak hibridjei,
s hogy a hangyák mozgó írásjelek,
melyekkel a hegyek küldenek egymásnak
szerelmesleveleket és hadüzenetet,
szóval amióta bőrünk kékre váltott
s a vérünk sárga lett,
elfelejtettem, hogyan kell
kimondani a kimondhatatlant,
azt, hogy:*

Szinkópa

*ó, és ideér a front, a hideg.
felhők nyelik le majd okádják ki a cheddargolyót, a holdat.
percenként százezrek füle dugul be,
százezrek ásítanak, megremegnek a dobhártyák,
és, ó, kiegyenlítődik a nyomás.
nyilallnak halántékok ezrei, fogy az algoflex,
holnap tizenegy százalékkal megnő*

a gyógyszerterek forgalma.

esetleg tizenöttel.

*ó, és a fejfájás, a migrén. a szédülés.
jojózik a vérnyomás, fel-le, hinta-palinta.
az ablakunk alatt elszáguldó szirénázó járművek száma
jelentősen megemelkedik.*

*ó, és a rohamok, epilepsziások, asztmatikusak.
rángatózás, habzás, nadrágszj az állkapcsok között.
köhögés, hörgés.*

*ó, és a reumás fájdalmak, az ízületek kínjai,
marokszám fogy az aszpirin, ibuprofén.
megnő a patikák forgalma.*

*és ó, a reakcióidő, a hosszabbá váló.
a koccanásos balesetek. a gázolások.
megnő az autómentők, trélerek igénybevétele.
nagyobb lesz a vérszállító kocsik kihasználtsága,
valamint a mentőautók és a katasztrófavédelmi*

rohamkocsik

időegység alatti beavatkozásainak száma.

*mert, ó, nemcsak koccanásos balesetek, ugye.
hanem a kamionnal. a vonattal. a jövő héttel.*

*ó, meg a villámok, a sújtások a fekete égen.
az emberi test hattizede víz. elektrolit, vezeti az áramot.
a lovaké még jobban.*

*épületek a legritkábban égnek szépen. erdők sem.
égnek hát csúnyán, hosszasan.*

ó, és az égből lezúduló víz.

*partfalakat mos el, hidakat, utakat omlaszt.
autókat áztat hasznavehetetlenné, kisállatokat*

sodor magával

hirtelen támadó ár.

ó, és a szél.

*házak tetejét viszi táncba,
fát nyú, hegyet hengerget, vasat gyúr, követ morzsol.
ó, hidegfront.*

*eltépi a kábeleket, nem lesz villamos áram,
nem lesz wifi, sem térerő.
semmi.*

akkor elmúlik a fejfájásom.

Ha elfogy a fény

Helló, mondta valaki. Ambrus körbenézett, de hasztalan, mert a tűz néhány méteres fénykörén belül nem látott senkit. Heló. Ambrus elővette az elemlámpát, és körbevilágította a környéket. Biztos a cucctól van, vigyorodott el. *Hahó, itt vagyok!* A hang irányába nézett. Ezúttal egy félméteres meztelen csigát látott himbálózni egyik tűz melletti nagy kövön.

– Hee-lóó.

Hát ez fura, állapította meg Ambrus. Nos, beszéljessünk.

– Szervusz, csiga. Mi járatban?

– Unatkozom. És te? Miért nem vagy a többiekkel?

Ez egy okos csiga.

– Hosszú mese.

– Nem sietek sehova – mondta a csúszómászó. Majd ismét: – Nem sietek.

Ambrus felemelte a szemöldökét:

– Elsőre is értettem.

– Vicc volt, te. Nem sietek, csiga vagyok – érted?

– Hát akkor helyezd magad kényelembe – javasolta a csigának.

Az állat felkuporodott – vagy mit csinált. A hátsó harmadát a középső alá húzta, a felső harmadát pedig függőlegesbe hozta. Ambrus kuncogott.

– Mi van, ember? – kérdezte a csiga.

– Olyan vagy, mint egy pöttyös, narancssárga szar.

– Te meg olyan, mint akinek a szemét kivették a csápjaiból és a végbélnyílása fölé ragasztották, hehe – pörkölt vissza a csúszómászó.

– Ezt inkább hagyjuk. Iszol valamit? – kedveskedett Ambrus.

– Nem, de majd a gandzsa füstjét fújd rám, az jó lesz.

– Nem fogom, mert ez volt a vége.

– Kampónak még van.

A csiga ismeri Kampót. Ez jó. Ezek szerint nem örültem meg.

– Honnan tudod?

– Nézd csak meg a zsákja felső zsebében – biztatta a csiga.

– Á, nem szoktuk lenyúlni egymás anyagját.

– Mondd majd, hogy nekem kellett.

– Egy félméteres, narancsszínű meztelen csigának.

– Pontosan.

Szád sincs, mégis vigyorogsz, mi? Igaz, beszélni is tudsz...

– Hát jó – döntött Ambrus, és kotorászni kezdett a zsákban.

*

Paradicsomot vett a lánynak, egy hatalmas, érettpiros paradicsomot. Csak mert mást nem volt hajlandó elfogadni. A lány azt majszolgatta egy ideje, lassan, nagyon lassan, mint aki élete utolsó paradicsomját forgatja a kezében, és ezért minél jobban el szeretné odázni az utolsó falást. Egymás mellett haladtak a völgyön felfelé, a többiektől húsz-harminc lépéssel lemaradva, mivel a lány kevésbé bírta a tempót, vagy csak úgy tett, talán épp azért, hogy Ambrussal beszélgethessen. Különlegesnek találta az idegen lányt: érdekesen beszélt a világ dolgairól, sok mindenről ugyanazt gondolta, mint Ambrus, és humora is volt, meglehetősen csípős ráadásul. Göndör, fekete haja és zöld szeme csodásan harmonizált az időnként hosszasan ajkaihoz emelt piros gyümölcssel – minden faláskor Ambrus felé fordult, és a szemébe nézett. A nap teljes erőből sütött, meleg volt, ám az utóbbi hetek esőzéseitől ismét megjelent a víz a többnyire száraz patakmederben – a vízfolyáson sokszor kellett átkelni, mivel a szurdokban nem volt helye rendesen kitaposott ösvénynek. Ilyenkor Ambrus természetesen a kezét nyújtotta fogódzónak, amit a lány el is kapott, és egy pillanattal hosszabb ideig fogott, mint amennyi szükséges lett volna. Kis bestia, el akar varázsolni – villant át Ambruson. Kifejezetten élvezte a helyzetet. Az első pihenőnél, az egyik mellékpatak vájta kanyon bejáratánál aztán elfogyott a paradicsom – a vízesésnél tartott második pihenőig Ambrus azt figyelhette, hogy az immár mindkét kezét szabadon használó lány, milyen találóan gesztikulál beszéd közben. Mintha egy időben kétszer, két csatornán keresztül közölné ugyanazt.

A barlang, tulajdonképpen úti céljuk, szintén azt mutatta, bőséges volt az égi áldás – a száján kiömlő víz hozama nagyobb volt, mint máskor, ezt Ambrus és a másik két vezető egy pillantással nyugtázta. Ám a látogatás nem volt veszélyben, mert, ahogyan a Kapitány mondta, *ebben a barlangban csak hason fekve lehet megfulladni*, a víz legfeljebb térdig érhet a járatban. *Azért van így –*

magyarázta Ambrus a lánynak –, *mert a járat alja, ahol nem sima, ott kisebb medencék sorozata, amelyek nagyjából térdig érő vizet képesek megtartani. Ha több a víz, gyorsabban folyik, jobban sodor, csak ennyi történhet. A hajaddal pedig nem ártana valamit csinálni, túlságosan szabadon van, és beakadhat meg felgyűlhat...*

A három vezető ellenőrizte a hét látogató ruházatát, kiosztotta a karbidlámpákat és bemutatta azok használatát. A Kapitány tartott egy rövid eligazítást arról, hogy mit szabad odabent tenni, mit nem szabad, illetve hogy mi a szigorúan tilos, majd mindenkit elküldött, hogy végezze el a szükségét az erdőben, mivel odabent erre nem lesz lehetősége, mert tilos, és amúgy a legtöbb helyen lehetetlen is. Majd libasorban elindultak a hegy gyomrába. Ambrus zárta a sort, mint mindig, *így engem kap el a nyehőce*, mondta. A lánynak fogalma sem volt arról, hogy mi az a nyehőce. Sem arról, hogy mi a különbség a sztalagmit és a sztalaktit között, vagy miért gyullad meg a víztől a karbid – Ambrusnak viszont annál inkább, úgyhogy csak magyarázott meg mutogatott meg mesélt meg válaszolt a lány kérdéseire, amiből márpedig sok volt, s mintha akkor is kérdezett volna, amikor nem volt szükséges ...

Már kifelé igyekeztek a barlangból, amikor Ambrus előrefurakodott a Kapitányhoz, és susmogott vele valamit. *Egészen jól bírod*, mondta a lánynak, aki félrenézve elmosolyodott. *Igyekszem. Mutatnék neked valamit, ha kíváncsi vagy. Mit mutatnál nekem? A barlang legszebb részét, ahova csak keveseket viszünk el.* A lány oldalra billentette a fejét: *Szívesen megnézném.* Leváltak a többiekéről. Hamarosan szörnyen szűk kuszodán préselték keresztül magukat, majd két overallszaggató, ráspolyszerű szikla között nyomakodtak – utána pedig majd' egy órán keresztül legettették a szemüket mindazon a csodán, amit a véletlen megalkotott abban az egyetlen teremben. Ambrus magyarázott, a lány egy szót sem szólt. Csak amikor már kifelé lépdeltek, mondta: *Ez a Paradicsom egy része. Az, hagyta rá Ambrus, mégpedig egy hasztalan része.*

– Húha. Nem kellett volna ezt tenned – szólt Ambrus a hirtelen beállt vaksötétben, már a kis vízesés aljában, a vízben álldo-gálva.

– Én csak azt csináltam, amit te.

– Hát igen. Csakhogy az én lámpámban karbidot kell cserélni, a tiédben nem. Előveszem az elemlámpám.

Ambrus egy darabig matatott a zsákjában, majd abbahagyta. A lány néhány másodperc után megkérdezte:

– Nem találsz?

– Nem.

– És most mi lesz?

– Gondolkodom.

– Nem tudod összerakni sötétben?

– Dehogynem, egyszerű ez. Csak az öngyújtómat a Kapitány elkérte. Nálad van?

– Dehogy. Ez azt jelenti, hogy...?

– Hogy nincs semmiféle világításunk.

– Ez gáz.

– Ez igen.

A lány egy időre elhallgatott. Ambrus azt gondolta, hogy bizonyára az ajkát harapdálja.

– Nincs ilyen helyzetre valami protokoll? – kérdezte.

– Nincs. Illetve van: ha nem megyünk ki, úgy két óra múlva utánunk jönnek.

– Két óra? Az rengeteg.

– Itt az.

A lány a felismerés és a döbbenet pillanatai utáni első percekben a hányingerével küzdött. Ilyen sötétben még soha nem volt. Ez nem olyan sötét, hogy az orrod hegyéig sem látni. Megértette, milyen a vaksötét. Amikor mintha a fejedben oltják le a villanyt. A halál beállta utáni pillanat lehet ilyen. Rádöbrent, hogy a világtól a látásunk választ el. Mert azzal, hogy időben észleljük a veszélyt, a tárgyakat, a társainkat – távolságot is tartunk tőlük. De ha a látást kiiktatjuk, mintha ránk szűkülne az univerzum. Roppant egyedüllét ez.

– Most mi lesz? – kérdezte a lány.

– Még nem tudom.

– Kihülünk?

– Ha összebújunk, akkor lassabban.

– Hipotermiásak leszünk.

– Inkább csak jól felfázunk.

– Miattad fogok meghalni! – emelte meg a hangját.

– Nem fogsz.

– De igen! Azért, mert annyira figyelmetlen vagy, hogy egy kibaszott tartalék lámpát nem hozol magaddal! – üvöltötte, és valószínűleg csapkodott is, hacsak nem denevérsuhogást hallott a bosszankodó Ambrus.

– Ha igen, akkor azért fogsz meghalni, mert azt tetted, amire senki sem kért, mert kinyitottad azt a kurva lámpát csak úgy, mert azt gondoltad, hogy jó lesz...

– Egy amatőr balfasz vagy, és kész.

– Hát vagyok annyira profi, hogy kivigyelek innen – mondta Ambrus. – Kérem ide azt a lámpát.

Megkapta, két darabban. A hasznavehetetlen világítóeszközöket a zsákjába dobálta. A zsákot egy lendülettel a hátára vetette, és szólt: – Nyújtsd a kezed a hangom irányába.

– Nem nyújtok én neked semmit, ne álmodozz – felelt a lány.

– Én elindulok kifelé. Akár egyedül is. Gondold meg.

Hallgatás, majd morgás.

– Fogd meg a zsákom, gyere utánam. Azt tedd, amit mondok, és csakis azt.

A lány kívárt. Ambrus felidézte, milyen volt a paradicsomot harapdálva. Aztán hallotta a hangot:

– Rendben.

A lány keze remegett. Ahogy a teste is. A düh, a tehetetlenség, a félelem és a hideg koktélja mindenkit kimerít.

– Ne félj – bátorította Ambrus. Miközben tudta: ez lesz életük legnehezebb háromszáz métere.

Teljesen kiszolgáltatottnak érezte magát. Tanácstalan volt, nem talált fogódzóra. Korábban sokszor ücsörgött teljes sötétben barlangok mélyén – keresett egy zugot, ahova nem szivárgott be a patkacsobogás zaja, ahol nem röpködtek denevérek, kioltotta a lámpáját, ült vagy feküdt, addig, amíg már nem létezett fent és lent, a gravitáció már nem hatott az érzékszerveire, úgy érezhette magát, mint aki az anyaméhben vagy a világűrben lebeg süketen és vakon. Szerette azt az érzést – a mostani viszont más volt. Tudta, hogy az ujjaival, a pórusaival, a fülével kell látnia. Azon a részén a barlang-

nak már nem voltak igazi mászástechnikát igénylő szakaszai, és szerencsére mellékjáratai sem. Azelőtt sosem örült annak, ha egy barlang leginkább egy üres csőre hasonlít, de ott, akkor nagyon is jó volt tudni, hogy nem tévedhet el. Gondolatban végigjárta a hátralevő szakaszt. Kinyújtott karokkal szinte mindenhol átérte a járat szélességét. *Indulunk*, szólt, és kézzel-lábbal tapogatózva elindult a szárközépig érő vízben. A legtöbb medencébe arasznyi vastag fatörzseket fektetett valaki, hogy szárazon át lehessen jutni. Most bójákként működtek, valamint kapaszkodóként. Alig haladtak tíz métert, Ambrus megbotlott és a vízbe esett, magával rántva a lányt is. Visított a lány, hisztizett egy sort, de utána csak morgott egy nagyot, csapkodta a levegőt, és ezzel elintézte az ügyet. *Menjünk*, mondta Ambrusnak, *vigyél ki innen. Kiviszlek*. Mentek tovább a vízben, mint valami négy lábú és -kezű, kétfejű-kétszívű nemes vad valamely ősi nép elfelejtett meséjében.

Fogalma sem volt, hogy mennyi ideje araszolnak, amikor azt tapasztalta, hogy a jobb és a bal oldali falak egyszerre összeérnek. Tudta, hogy elérkeztek ahhoz a ponthoz, ahol be kell feküdni a vízbe, és át kell csúszni a háromarasznyi magas résen. Megfelelő világítással ez nem kihívás, de így... Nem számít, ha ezen túljutnak, kitágul a tér, megszűnnek a bokaficamító és csonttörő akadályok, és az egyik falhoz tapadva viszonylag gyorsan eljutnak oda, ahova már beszűrődik némi fény.

– Nagyon figyelj, kérlek. Ez lesz a kihívás. Emlékszel arra a helyre, ahol befele jövet először lettél csurom vizes?

– A kő alatt?

– Pontosan. Most ugyanezt csináljuk kifelé. Én megyek előre. Háton fekszem a vízbe. Átcsúszok a kő alatt annyira, hogy a fejem ki tudjam emelni a vízből. Amint levegőhöz jutok, kiáltok, hallani fogod. A lábam a lyukban hagyom. Vegyél majd egy nagy levegőt, bukj a vízbe, és kapd el a lábam, én meg kihúzlak. Csak ne kezdj el fölöslegesen forgolódni a vízben.

Sikerült. Ők ketten voltak csak ott, meg az, amit Istennek szokás nevezni. Meg néhány eltévedt foton, amelyek a kiutat sejtették...

– A nagy ijedtségre persze ráíttunk. Nem bírta. A tábortűz mellett hozzám bújt. Aztán egyszer csak felpattant, és azt mondta, hogy bejelentenivalója van, és ezért felmászik a tűzhely melletti szikla tetejére. Könnyű volt feljutni, a túlsó oldala nem volt meredek, mindenki biztatta. Hamarosan fel is ért. Úgy öt méter magas lehet az a kő. A tűz fényében jól látszott, amint boldog arccal kitarja karját, rám néz, és belekezd: *Azt akarom világgá kiáltani, hogy én...*, és ekkor a sziklából letört egy nagyobb darab, pont az, amelyiken ő állt.

Nem szenvedett, a nyaka tört el.

És bennem is valami...

Hallgatott egy sort, majd folytatta.

– Szóval azóta csak úgy kimegyek ide-oda a többiekkel, jó levegő meg mozgás, megiszunk ezt-azt, szívunk egy kicsit, de a felszínen maradok, gombászatok, főzök valamit, esetleg írok egy-két dalt.

A csigát nyomaszthatta a történet, mert gyorsan témát váltott.

– Milyen hangszered van?

– Nem kell, fejben csinálom. Mi az a lyuk a fejedben? – hunyorított Ambrus.

– Nekem nincs fejem.

– Persze, hogy nincs. Mi az a lyuk?

– Kopoltyú.

– Aha. És miért csak az egyik oldalon van?

A csiga lemondóan meglóbálta szemeit, majd közölte: – Nem kell –, és azzal elhúzott.

*

– Ááá, szóval a csiga ötlete volt. Halljátok, a csiga mondta... Az a narancssárga, tényleg? És mekkora volt, mint a farkam? Mint a karooom? Húha! Volt egy lyuk a fején, azt mondod? Hú! Nem, nem a haverom, Ambrus, nem barátkozom csigákkal, nem. És tudod, kinek a mijét szívjad máskor...

(A szöveg Szentmártoni Jánostól származó, jelöletlen részleteket tartalmaz)

Florea Țuțuianu versei

Király Farkas fordításában

Én és a belső másik

(EU ȘI CEALALTĂ PARTE DIN MINE)

*Amikor az alázatosabb felem
szavakat rímeket nyal fel a földről
A másik, a könnyű és üres részem
(alatta) – keresztbe teszi lábait
villantva némi basic instinctet*

*Miközben minden este a tárgyi rész
úgy megy ágyba akár a falnak
az álompárna fojtása alá
A másik fele finoman meghajol
látni engedve a mellei közötti
kígyónyelv alakú vonalat*

*Egyik részem szégyentelenül
öregszik a nappalok nyers világában
megállíthatatlanul
Míg a frivol felem össze-vissza
csatangol éjjeli bárókban magas sarkúból
osztogatva a ráncokat*

*Mikor reggel én meg az őrangyalom
életre kelünk hogy újrakezdjük mindent
Fáradt felem méla undorral készül a
másik világban álomba szenderedni*

Ígélet, mint bizonyosság

(PROMISIUNEA CA O CERTITUDINE)

*Hatalmas napként saját tengelye körül
forgó csillogó lustaság és tehetetlenség
Te már rég nem egy ígélet vagy
mint az élet*

*Bizonyosság vagy mint a halál
mondta nekem elmozdítva ujját
a szívtől a kulcscsontok
közötti mélyedés felé
keresve a helyet ahol
a lélek távozik*

*Az első verssor mely szüzességem vette
s az utolsó elhagyott sor között
minden szeretőm szavak
nélkül maradt*

*Mit megérintek mind költeménnyé válik
aranykezem van
mely eltemethetne élve*

Mielőtt meghalok, alszom egy keveset

(PÂNĂ MOR MĂ DUC SĂ DORM PUȚIN)

*Csak az ágy felében alszom másik fele
üres mély és fekete és nedves rajta a lepedő*

*A jobb oldalán alszom enyhén ívesen
kezemmel térdeim között örködve az
id és szuperego között tépelődő egóra
combjaim közé szorítva a forró lepedőt
a jón meg a rosszon túlcsonduló*

*Álmomban a halál végighúzza körmét
a gerincemen: izzadok. Lúdbőrös
mindkét karom kezem. Arcomból
kifut a szín. Lábam remegni kezd.
Falfehér vagyok. Hahotázom.*

*Kétségbeesve tapogatom meg a verset felismerem
a sor alapján. Álmomban keresztet vetek nyelvemmel
Hogy megmenthessen: az Ige a száj boltozatából
Megtehetné, ha akarná*

Böszörményi Zoltán

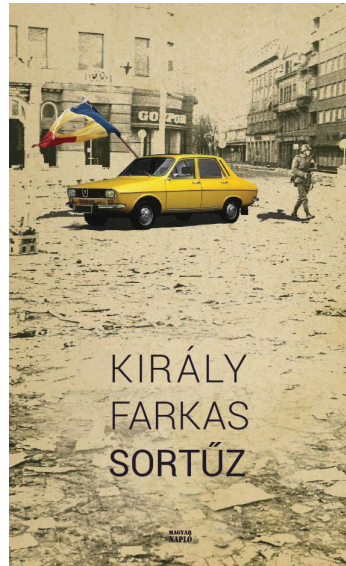
Amikor elszabadul a pokol...

Kell-e rögeszmésen ragaszkodnia az olvasónak vagy irodalomkritikusnak ahhoz, hogy műfajilag meghatározzon egy prózai írást? Ha igen, akkor KIRÁLY FARKAS *Sortűz** című munkáját olvasva elbíbelődhet ezzel a kérdéssel. De miért is lenne ez fontos, ha az írás, esetünkben a mozaik-regény történeteiben,

kordokumentumi törekvésében egyszerűen csak szórakoztatni, elbeszélni, mesélni akar arról, amiről az elmúlt harminc évben már félkönyvtárnyi anyagot írtak – nevezetesen a szocialista Románia 1989 decemberét megelőző korszakának gazdasági, társadalmi, szellemi állapotáról.

Nevezhetném a mozaik-regényt részben önéletrajzi naplófüzérnek is, hiszen a szerző saját élettapasztalatát is papírra veti, az ő szemén keresztül láttatja velünk azt a világot, amelybe a katonai behívó okán beleszökken. (A könyv hátsó borítóján a mentő-fotó Király Farkast ábrázolja katonaruhában.)

A második világháborút követő időszakban a kelet-európai országok hadseregében a romániaihoz hasonló állapot uralkodott, nevezetesen az emberanyag semmibevétele, annak megalázása, cselekedeteinek, gondolatainak teljes birtokbavétele, személyiségének megszüntetése, kiiktatása. Olyan világ volt ez, ahol gondolkodás nélkül parancsot parancs után kellett teljesíteni, és minden ellenszegülőt keményen megbüntetni. Ez nem racionális, hanem „párhuzamos világ” – ahogy azt a szerző megállapítja. *„Mircea végignézte, amint a katonák – nem, nem azok voltak:*

csupán egyenruhába bújtatott emberszabású kan állatok – lekászálódtak a kocsikról, és felsorakoztak.”

Négy szereplő: Jovan, Hansi, Samu és Mircea segítségével szövi egybe a történetet a szerző. Király Farkas az ő szemükkel, történéseikkel láttat, illusztrál, beszélget, elmélkedik, vélekedik a romániai eseményekről. Bár négyen vannak, a szereplők hangja egybefolyik, nincs stíluskülönbség köztük, a narráció egybemosza őket. Ez alátámasztja azt a megállapítást, mely szerint a szerző tulajdonképpen önmagát írja meg mindenikben, legalábbis részleteikben. Visszaemlékezéseik, gyermekkori történeteik, például a pioníratatás, a Haza Sólymai-, a KISZ-tagság élménybeszámolóí félreérthetetlenül egyetlen szereplőre, az elbeszélőre utalnak.

A mozaik-regény három hónap – az 1989. szeptember 29. és 1990. január 1. közötti időszak – eseményeit öleli fel. A román hadsereg behívójára a négy szereplő az ország különböző tájegységeiről érkezik. Nemzetiségük szerint: magyar, román, német és szerb. Jó, erdélyi keverék. (Ismerve az író korábbi tárcanovelláit, kétségtelen, hogy ezt szimbólumnak szánta.)

A *Sortűz* jó sodrású, pergő prózai írás. Helyenként visszafogott, szaggatott. A stílus és az érdekesítő történések sorozata – e kettő szimbiózisa a művet erősíti.

Király Farkas nem elemzi szereplőinek lélkivilágát, csak néha pillant gondolataikba, onnan hozott elemekkel díszíti az őket körülvevő sivárságot. Lélekbúvárkodásra a mozaik-regény konstrukciója amúgy sem ad neki lehetőséget. Ezért csak néhány tollvonással rajzolja meg az érzéseket, a félelmet, az apró örömet, a kilátástalanságot, a képzeletbeli szerelmet. Mircea, aki gyerekkorában felgyújtotta a tyúkketrecet, és tűzzár közé szorult, pirofóbiás lesz. Amikor a lángba borult épületcsoportot kell körbefutnia, megrettenve elbújik társai között. De a százados kiszúrja, és miután megtudja, mi a gond, vállára kapja Mirceát, a lángok közé fut vele. Miután a második kört is egyedül szaladja meg, arra eszmél, hogy megszűnt a fóbiája. Mirceának *„Vigyoroghatnékja támadt. Hirtelen rádöbrent: nem remeg. Hir-*

telen erősnek érezte magát. Meg bátornak. Mint aki épp győzelmet aratott egy nála hatalmasabb ellenfelen. Meg szerette volna markolni a lángokat. Megölelni a tüzet. Állatokat gyúrni belőle. Vörös és narancssárga siklókat, amelyek körbetekerednek a tagjain. Pillangókat, hogy körbetáncolják.” A váratlan katarzist, a tüztől való félelem megszűnését, ennek érzelmi állapotát rövid, zaklatott mondatokba önti az író. Kiemelkedően tükrözi a lelki átváltozást, és mintegy arra készíti az olvasót, higgye, ő is részese ennek a győzelemnek.

A szerelem ábrándként jelenik meg a *Sortűz*ben. Hansi képzeletbeli Trudija a szerelem utáni sóvárgást szimbolizálja. Lírát varázsol, ragyogást vetít a szövegtestre.

Groteszkbe hajló az 1989. november 20-i Román Kommunista Párt Kongresszusán mondott pártfőtitkári beszédrészek becsempészése a mozaik-regénybe. A beszédből idézett szövegek mosolyt csalnak az olvasó ajkára. Az egykori halálosan komoly szavak mára megszélidülnek, a történelem nevetségessé, torzzá, bizarrá alakítja. December 22-én pedig, amikor Ceaușescu és felesége már a tárgoviștei kaszárnya foglyai, az aznapi Scânteia pártlap a pártfőtitkár beszédét közli. Azt, amelyiket el sem mondott végig, mert a nép elűzte a térről. Az abszurdba iróniát kever az író, amikor Jovan kezébe adja az ominózus lapszámot, és szemelvényeket olvastat el vele. Remek fogás a feldarabolt, fecnikre szedett beszédrészek beillesztése a szövegtestbe. Bár a történelmi idők süllyesztőjébe került ez is, a mai olvasót újra töprengésre készíti.

Közben felgyorsulnak az események. A temesvári kolléga, aki jobban van a telefonközpontossal, kapcsolhatja otthoni számát, és családtagjaitól megtudja: „sok száz halott fekszik az utakon, a katonák tankokkal hajtanak át a tömegen, több ezer sebesülten vannak tele a kórházak, lesavazott-összeégetett hullák kerülnek elő innen-onnan – kész vérengzés” folyik. Elszabadult a pokol.

Számtalan az említésre érdemes cselekményszál a mozaik-regényben, egyet még meg kellene említeni. December 31-én, amikor vala-

melyest csitulnak a lövöldözések, Hansi éjjel ácsorgás (strázsálás) helyett zsákokat hord ki a kukába. *„Kíváncsiságból belekotort a szemébe: levelek voltak a zsákokban. Levelek, amelyeket a segélycsomagokba tettek a jótét lelkek, akik megszánták a nyomorban tengődő románokat. A pakkok azonban soha nem értek célba, mert az új, megmentő frontos vezetők meg a sokcsillagos tisztek a javakat magukhoz vették, a szavakat pedig, mivel nekik már volt annyi, amennyire szükségük lehetett, kidobták a szemébe. Nagymamák reszkető kézzel írt sorai, írni alig tudó gyermekek ákombákomjai formáztak egyszerű gondolatokat a szeretetről, együttérzésről, szabadságról...”*

A december 16-i temesvári eseményeket követően állandó támadástól tartanak a szolgálatot teljesítő katonák. Az otopeni-i repülőtéren történt vérengzésről Matei feljegyzéseiből értesülhetünk. Ő küldeti el édesapjával a kéziratot barátjának, Tudornak. Ebben megírja, hogyan lőttek halomra fegyvertelen embereket, és azt is, hogy majdnem ez lett a sorsuk az autóbuszból kiszálló, reptéren dolgozó civileknek is. A terroristáktól, a támadástól való félelem megvadította a kiképzetlen bakákat. Dino Buzzati *Tatárpuszta* című regényét juttatja eszébe az olvasónak ez az örökös, támadásra és ellentámadásra is állandó készenlét: *„Háromnegyed egykor kezdte felismerni, hogy a beígért támadás elmarad. Furcsállotta az érzést: csalódott volt. Rádöbbsent, hogy nagyon várta. Harcolni akart. Ellenséget pusztítani. Ölni”* – vallja Hansi, majd csokoládéval felpakolva megkeresi a telefonközpont kezelőjét, hátha sikerül beszélnie szüleivel.

Izgalmas, remek olvasmány a Sortűz.

Nem lehet letenni!

Forgassák szeretettel!

*Király Farkas: *Sortűz*. Sétatér Könyvek, Kolozsvár, 2017; Magyar Napló, Budapest, 2018.

Hogyan köti össze a katonaság **KIRÁLY FARKAS** költészetét és legújabb, nagy sikerű, *Sortűz* című kisregényét, miként találkozik a barlangkutató, a természetjáró, a pszichológus és a tipográfus a költővel és a műfordítóval, miért a kozmosz, a hó, a fény, a víz a legfontosabb motívumok ebben az alkotói világban – **VARGA MELINDA** interjúja az MMA 2018. évi Könyv Nívódíjával kitüntetett alkotóval.

A bölcsesség a feléd tartó lövedék süvítésében rejlik

A *Sortűz*ben szex nem igazán van, vér viszont jócskán

– *A néhány éve a Boldog utca hava és egyéb történetek című novellásköteted megjelenésének apropóján készült interjúnkban beszélgettünk a pályaindulás éveiről, és hogy miért nem vagy transzközép költő. Nem ismételném magam, azt javaslom, vágjunk a közepébe, és indítsunk rögtön a komoly szakmai elismeréseket, irodalmi babérokat learató *Sortűz* című kisregényeddel. Nemrég a Román Írószövetség Páskándi Géza-díjával tüntették ki, alig telt el néhány hónap, és a Magyar Művészeti Akadémia is díjazott, most épp a díjátadóról jössz. Egymást érik a kötetbemutatók, felolvasóturnék. Korábban úgy éreztem, mintha kevésbé figyelt volna rád a kritika, pedig a versek és kisprózák kiválósága és rendhagyó jellege ezt kívánná meg... A regény műfaja a kulcs a szakmai és olvasói sikerhez?*

– Nos, én sosem éreztem azt, hogy mellőzött volna a kritika, bár igaz, hogy vannak nálam sokkal felkapottabb kortársaim. Talán az is oka lehet, hogy a szövegeim a legtöbb esetben eltérnek a bevett irodalmi sémáktól. És nem is feltétlenül az éppen közbeszédben keringő ügyeket tematizálják – mégis ki és milyen értő kritikát írt volna mondjuk az emigrálásomat körüljáró verseimről? Voltak, vannak fontosabb témák. De semmiképp nem állíthatom, hogy a szakma mostohagyereke lennék.

*Király Farkas az öt kérdező kollégájával,
Varga Melindával Dunaszerdahelyen, a felolvasás előtt*

A *Sortűz* más. Közérthető, közismert téma. Érdekes összehasonlítani Böszörményi Zoltán, Rimóczi László, Mikola Emese és Szántai János recenzióját a könyvről. Más a recepciója Erdélyben és más Magyarországon – két kiadásban jelent meg ugyanis. Hasonlóképpen másként állnak hozzá azok, akik megélték azokat az időket, átélték a '89-es forradalmat, másként azok, akik Magyarországon tévében látták az eseményeket, másként a vajdaságiak, akik átéltek egy hasonló, de hosszabb és rosszabb hadiállapotot – és teljesen másként a mai húszasok-harmincasok, akiknek, stílszerűen mondván, lövésük nincs az egészről. Hogy mi csigázta fel az érdeklődőket? A próza manapság (is) menőbb, mint a vers, főleg mint a kísérletező, avantgárdos vers, érthető, hogy a *Sortűz* iránt nagyobb az érdeklődés. Ezenkívül tudjuk, hogy szexszel és vérrel mindent jobban el lehet szólni – a *Sortűz*-ben szex nem igazán van, vér viszont jócskán. Jólesik, hogy nagyjából hetente érkezik valamilyen visszajelzés a könyvről. Általában pozitívak, és nagyon tanulságosak.

S ha már itt tartunk: fontosnak tartom előre szólni annak, aki még nem olvasta: ez nem regény. Pontosán nem tudom, hogy mi, de az biztos, hogy nem hagyományos regény. Nevezzük inkább kisregénynek, jobb ötletem híján.

– *Aprópó, szex. Ezzel kicsit vitatkoznom kell. És ha már a női olvasatoknál tartunk, engem például a szerelmi szál csigáz fel, a vörös hajú hölgy, Trudi alakja. Folyton azt vártam, hogy végre betoppan a laktanyába, aztán rádöbbsentem, hogy ez igazából csak Hansi pszichés védekezési mechanizmusa, egy képzeletbeli játék, ami megvédi az örülettől, a végén ki is mondja a narrátor, hogy fikatív szerető volt a vörös démon. Pedig egészen biztos, minden szereplő mellé tudtál volna rendelni egy női karaktert, otthon hagyott menyasszonyt, barátnőt, de mégsem tetted. Miért?*

– Kiszúrtam az olvasóval? Hmm... Néhány évvel ezelőtt Amerikában kutatást végeztek a gyerekek között a képzeletbeli barát témájában. A kutatásban részt vevő gyermekek kétharmadáról derült ki, hogy volt élete első hét évében olyan barátja, aki csak a képzeletében létezett. Hansi, úgy látszik, későn érő típus. És még valami: míg a többiek számára nem probléma az összebandázás, mivel egymásra találnak anyanyelvi alapon, Hansinál ez gond, hiszen egyedüli németként, pontosabban szászként szolgál a csapatában. Nem tudja használni a nyelvét a valóságos kommunikációban, hát használja egy képzelt baráttal. Kaszárnyába töltött tizennyolc éves pasik pedig vajon milyen barátot képzelhetnek maguknak? Hát egy dögös valakit, elárulom. Gondolkodtam azon, hogy egyik főszereplő levelezzen a szerelmével, de aztán lemondtam erről a szájról, mert nem adott volna hozzá semmit a történet lényegéhez, miközben elterelte volna a figyelmet – maradt a könyv tele fiatal férfiakkal.

Katonaság versben és prózában a Higanymadártól a Sortűzig

– *Az eddigi életműből próbálom kiragadni a legemlékezetesebb verset, ami a Sortűz szerzőjét és Higanymadár, Hosszú árnyékok*

földje, f. versek, Szósav, Szét, nem össze költőjét összekapcsolja. *Addig is, amíg erre rátérnénk, kérlek, fejtsd ki, mit gondolsz, a katonaság élményanyaga képezhet-e egyféle szellemi, tudat alatti hidat a lírikus és a prózairói éned között? Én legalábbis folyamatosan azt érzékeltem újraolvasás közben, hogy a kisregényed fejezeteihez verseket tudnék társítani a különféle köteteidből.*

– Jó meglátás. Gyakran írtam meg versben egy-egy katonaság-beli, a forradalomhoz kötődő pillanatot vagy későbbi flashbacket. A lírai és a prózai írásaim között azért ennél sokkal bonyolultabb kapcsolat van – például a barlangászéveim pillanatai is megjelennek mindkét műfajban –, de mindenképp létezik az általad említett híd. Egyszer talán meg is lehetne valósítani az ötleted: beszúrni a verseket a prózába, és úgy kiadni kötetben. Na, azt befogadni lenne szép feladat. Meg persze megszerkeszteni is...

– *Igen, a barlangászat fontos része az életednek, akárcsak az ipari alpinizmus vagy a természetjárás. A Boldog utca hava és egyéb történetek című kötetedben például és a versekben is viszsza-közön. Az újabbakban meg a kozmosz az, ami igencsak foglalkoztat. Mondhatni, a végletek költője-írója vagy, a magasságok és mélységek mozgatnak meg igazán?*

– Sok minden érdekel. Az életem meglehetősen változatos, ezért az írásaim is vélhetően azok, különféle témák integetnek a világ minden sarkából, én pedig igyekszem ezeket feldolgozni, különböző műfajokban. A természetet a legnagyobb értéknek, kincsnek tartom; manapság is, amint lehetőségem adódik, húzok ki a zöldbe. Erről a végtelenségig lehet írni. Legalábbis addig, amíg az utolsó favágó ki nem vágja az utolsó fát, az utolsó halász ki nem fogja az utolsó halat. Sajnos erre haladunk. A kozmosz pedig azért jó hely, egy, mert egyrészt mindannyian benne vagyunk, másrészt jó nagy mozgásteret ad, megtalálhatjuk benne azt a pontot, ahonnan látszik: mily jelentéktelen kicsinységek vagyunk mi, emberek.

– *Az f. versek című köteted a kígyó éve című ciklusából a (finálé) című verset idézem:*

*apám már tizenöt éve
nem géppuskázik a
konyhában*

*az akkori csajom
remélem olvassa ezt és
nagyon szarul érzi magát*

*én hetente egyszer
szétlövöm álmomban
egy csomó fickó seggét*

*de életem végéig lesz
miről írnak s még csak
harmincnégy sem...*

Mi a vers előtörténete? Nem akarom túlfilozofálni, de gondolom, az sem lehet véletlen, hogy pont akkor jelentek meg az első verseid a Jelenlét folyóiratban, amikor előfelvételis katona voltál Aradon, és hogy édesapád vitte be a szerkesztőségbe a kéziratodat...

– Lássuk először az idézett szöveget. Szerencsére van benne életrajzi adat, eszerint kétezer-ötben írtam. Ez egy rövid ciklus – vagy hosszabb vers? – záródarabja, az első két szakaszban utalva két előző versre – vagy versdarabra –, a második kettő pedig a poszttraumás stresszről szól. Ennek az egyik tünete a kialvatlanság, ugyanis alvás közben előtörnek a feldolgozatlan traumák, amelyek gyakran jobban megviselik a szenvedőt, mint ha egyáltalán nem aludna. Láttál már filmen hajléktalan, esztét vesztett amerikai veteránt? Na. A másik, részben éppen a kimerültségből adódóan, a paranoia: a vers végéről hiányzik a létige, a vagyok. A versbeszélő talán úgy érzi, hogy nincs, hogy időközben elveszett valahol. Talán úgy, hogy mire befejezné a verset, felszámolódik. Többféleképpen lehet értelmezni.

A jelenlétes megjelenést tényleg nem kell túlfilózni. Apám tudta, hogy írok, a megjelenés pedig arra bizonyíték, hogy azt is tudta, hol tartom a szövegeimet. Felmarkolt néhányat, és bevitte a Jelenlét szer-

kesztőségébe, ahol szívesen látott vendég volt a jó tanácsai miatt. Nem tudtam semmit az egészről. A csajom küldte el postán a kaszárnyába. Teljesen le voltam döbbenve. Le kellett fordítanom románra a magyarul nem tudó kollégáknak. A végén már betéve tudtam románul is a verseim. Ha addig nem voltam csodabogár, hát akkor az lettem.

– *A zseneid ugyan nincsenek benne a Higanymadárban, a katonaság viszont végigkíséri a költészeted, mindenik kötetedben találni erre utalást vagy konkrét verset (rajzok idején, levél, karibi klip – revolúción, karibi klip – amnéCIA, karibi klip – helyszínelés, karibi klip – az utolsó beszéd, hullahó, P-nek Kolozsvárra. 1989, P-nek Galliába, 2004, december 31, január 1). A Sortűz megírásával kivártál, írás közben pedig szándékosan eltávolodtál a személyességtől. Az azonos témához kapcsolódó verseket „sokat hordtad” magadban?*

– A felsorolt versek valóban mind utalnak valamiféle katonai akcióra, bár a karibi klipek inkább a képzelet szüleményei, a P-nek írt levelek allegóriák, a szilveszteri párvers megírásakor pedig eszembe nem jutott semmiféle atrocitás. Ott van a *Ballada régi decemberről* című versem, amit egy meglőtt s ebbe szörnyethalt bajtársnak ajánlok, s ami valamikor, ha jól emlékszem 2004 decemberében a nyomtatott, újságformátumú II-ben is megjelent. De írtam verset a srebrenicai szörnyűségről is, persze ajánlás nélkül, amit aztán többen félreértettek, szegény ermagyarok sóhajának vélték... Szóval: a verseket, legalábbis a vázlatot akár egy szalvétára is lejegyezhettem, viszonylag könnyű dolgom volt velük. A *Sortűz*nek viszont többször nekifogtam. Az első változatra rányomtam a Ctrl+Shift+Delete kombót, miután elolvastam Majoros Sándor *Meghalni Vukovárnál* című regényét. Ez 2004-ben történt. A *Sortűz* végül 2014 végére készült el, több szerkezeti átalakítás után. Személyességről pedig szó sem lehetett, hiszen nem, vagyis nemcsak a saját történetemet írtam meg, a négy főszereplőt nagyjából azonos távolságra kellett tartanom magamtól, és egyformán mély vízbe kellett dobnom őket. Ugyanakkor nem kizárt, hogy a későbbiekben személyesebbre hangolom egy-egy történet megírását, ahogyan néhány novellámban tettem.

– *A kisregény cselekménye 1989. szeptember 29-től 1990. január 1-éig játszódik, ezt fontos megemlíteniünk. Nem gondoltál*

arra, hogy folytasd a marosvásárhelyi eseményekkel, a bányászjárással például?

– De bizony gondoltam: a marosvásárhelyi pogromról írnék egy *Sortűz*-terjedelmű könyvet. Egy ideig viszont pihentetem a témát, lássam, hova fejlődik a *Sortűz* recepciója, ki hogyan reflektál rá. Ha úgy alakul, akkor megkeresem az ott szolgált bajtársaim, és elbeszélgetek velük, már ha hajlandók lesznek. A bányászjáráshoz viszont semmi közöm, és nem is érdekel annyira, mint a forradalom. Szakterületnek elég nekem az utóbbi, azt hiszem.

A szenvedés remek nyersanyag

– Ha valamit nem élünk át újra és újra, csak emlékezünk rá, már nem trauma – fogalmazol egy korábbi interjúban. Amikor még álmatlanság vagy rémálom formájában visszatér az esemény, jó versanyag lehet belőle, vagy a személyesség túlságosan öncélúvá teszi a verset?

– Remek nyersanyag, mint minden szenvedés. Csak éppen baromira nehéz megtalálni a megfelelő csatornákat, amelyekbe szintén nem könnyű bevezetni ezeket a negatív energiákat úgy, hogy végül kreatív erővé változtassuk. Nem én vagyok sem az első, sem az egyetlen tollforgató, aki nem a pamlagon élte le az életét – kezdhethük Balassival a sort, aki olyan szépen ír a napi gyilkolászásról, hogy csak. De az orosz – főleg a szovjetorosz –, az amerikai irodalom negyede erről szól.

– Kolozsvárott Benő Attilával közösen mutattátok be a köteteket, Egy század arcai címmel hasonló témát dolgoz fel, csak versben. Ehhez hogy viszonyulsz, illetve az olyan irodalmi előképekhez, mint Székely János Nyugati hadtest, Ottlik Géza Iskola a határon, Mózes Attila katonatörténetei, hát Majoros Sándor Meghalni Vukovárnál, Danyi Zoltán Dögeltakarító című kortárs regényéhez?

– Benő Attila verseskötetének minden erényét elismerem, de nem gondolom, hogy hasonló témát dolgoz fel – az ő kötete arról szól, hogy a katonaság szívás, főleg egy román hadseregben szolgáló nemzetiségi számára. Azon kívül, hogy mindkét könyv egyenruhá-

sokról szól, nem látok kapcsolatot. A *Nyugati hadtest* is közelebb áll a *Sortűz*höz, pedig majd fél évszázad választja el a történeket. Ha létezik rokonság a könyvek között, akkor a *Sortűz* unokatestvéreit valóban a Délvidéken kell keresni: az általad is említett Majoros- és Danyi-kötetek mellett Orcsik Roland *Fantomkommandóját*, Sirbik Attila *st. euphemia* című regényét, meg persze Kontra Ferenc több könyvét, így az igen friss *Az álom hídja* címűt gondolom rokonnak. De Sándor Zoltán novellái is bizonyos fokon e körbe tartoznak.

– A *Szósav* című köteted verses mottója bizarr metafizikai megközelítése a bölcsességnek, és szintén tudom kapcsolni tematikailag a *Sortűz*höz. Érdekes, ahogy befészkel magát a filozófiai töltet a verseidbe, mintha egyszerűsíteni, tömöríteni akarná, egy kis iróniát is érzek benne. Jól látom?

*a bölcsesség nem a vízcseppben van
és nem a tavakban tengerekben
nem a madarak röptében
és nem a fák tántoríthatatlanságában
nincs köze a felhők vonulásához
és a tűz ízéhez és illatához sem
s bár rémlik a fehér hómezőkön
meg az örök-sötét barlangokban:*

*a bölcsesség a feléd tartó
lövedék süvítésében van –*

*tehát általában
hasznavehetetlen*

– Roppant ironikus. Ha meghallod a skulót, neked valószínűleg kampec – mondhatnánk röviden. A mottóban szebben fogalmaztam meg azt, hogy bármerre járj, akármennyit láss, tanulj, alkoss, hass, gyarapíts, ha meghallod a lövedék süvítését, akkor nyakig vagy a trutyiban. A mai kézi lőfegyverek golyói a hangsebességnél gyorsabbak, ezért csak akkor hallod a süvítést, miután elhaladt mellet-

ted, a füledhez viszonylag közel. Azaz: célkeresztben vagy. Akkor pedig követheti a többi. No, ha ekkor elég bölcsen cselekszel...

Az angyalok vére nagyon fehér

– A hullahó *szintén azon a verseid közé tartozik, ami eléggé felkavart:*

az angyalok könnyei fehérek

az angyalok vére nagyon fehér – *a vers kezdő és záró sora így hangzik.*

Aztán egy másik versedben hirtelen terepszínűek lesznek ezek az angyalok. Mi bújik meg az angyal-jelkép mögött, hogyan kötődik a katonasághoz, '89 decemberéhez?

– Hullahó – tél volt, havazott, tollkabátban csiszoltam-lakkoztam a teraszon a használt gyerekágyat a leendő vadiúj gyerek számára. A fejemből kipattant ez a nyolcsoros vers. Este beírtam a gépbe, viccből a két szakasz közé tettem egy hópelyhet, s elmenttem. Másnap elővettem, elolvastam, és úgy döntöttem, sokat fogok írni arról, hogy mekkora barom az ember, ezerrel készíti magának a nukleáris telet. A terepszínű angyalok pedig egy nem éppen jól sikerült versben jönnek, egyben angyszínűek is, már meg nem mondom neked, hogy mi volt a mögöttes gondolatom, de az biztos, hogy épp fogászati kezelés után voltam, elszibbasztva és leszedálva, talán whiskyt is ittam – sajnos ennyire prózai angyalok ez utóbbiak. De az is lehet, hogy a fogtündér látogatott meg...

– *Lehet, hogy kissé túlokoskodom a dolgot, de akárcsak Farkas Árpádnál, Ferenczes Istvánnál, Csiki Lászlónál és Király Lászlónál gyakran megjelenik a te verseidben is a hó, mint motívum, és kitüremkednek a költeményekből a hegyek, az erdélyi táj (lát-határba maró hegyek). Ide kapcsolnám a Boldog utca hava és egyéb történetek című könyvedet is, amelynek címadó novellája egy behavazott mentőállomást vizionál, egy apró csodát, ami igazságot tesz. Volt benned bármilyen szándékosság, hogy ezt a motívumot továbbvidd, mi rejlik mögötte?*

– A hó motívumát én csak viszem, de nem tovább. Nem gondolom, hogy Erdélyben valamiféle irodalmi váltófutás volna, ahol az előttünk járók – futók? – ránk ruházzák a metaforáikat, hasonlataikat, amiket jól megmarkolunk, lefutjuk velük a pályánkat, ügyesen, nehogy sérüljenek, s majdan átadjuk a minket váltóknak. A hó, a hegyek részei az életemnek, a természetet *természetesen* beleviszem a szövegeimbe, a havat ugyanúgy, mint ahogy az erdőt, mezőt is. Persze az általad említett szerzőknek is nehéz lenne elkerülni ezeknek a motívumoknak a használatát. A Kárpátok nem alföld. Aminek én csak örülök.

Szöke szamosok és majdnemkék dunák

– *Markáns néhány versben a helyszimbólum is (álmaimban visszafelé folynak / szöke szamosok majdnemkék dunák – a majdnemkék című versben, de az inside story és a szmogcsere is ilyen). Nemrég jártál Kolozsváron, szerintem pont jókor kérdezek rá arra, most is úgy érzed, Erdélyből nézve, határon túli erdélyi vagy?*

– Nagyon sajátos érzés Erdélyt írni egy budapesti lakásban. Márpedig a szépirodalmi jellegű írásaim nagyjából fele Erdély, akkor is, ha első pillantásra nem látszik. Az agyamban valószínűleg el van különülve egy hely, amelyben Erdélyt tárolom – ahogyan a különböző nyelveknek is kialakul a saját területe az agyban. Magyarországnak szintén megvan a maga tárhelye a fejemben. Csak egy másik meghajtón. Át-átkattintok egyikről a másikra – jó móka. Az utóbbi időben, hogy bármikor összevissza lehet utazni, nem szívatnak a magyar–román határon, Erdélyben már-már normális állapot uralkodik a toleranciát illetően, egyre kevésbé érzem azt, hogy egyik országból egy másikba utazom. Annyi, hogy ilyenkor két pénztárcát veszek magamhoz. Határon túli erdélyinek olyankor érzem magam, amikor ezt éreztetik velem. Megtörténik néha. Értem én.

– *De térjünk vissza a Sortűzhöz. Hosszabbra tervezted a művet, aztán majdnem felét kivetted, Márton Evelin rádióinterjújád-*

ban meg is jegyzi, hogy számára ez egy sűrített nagyregény. Miért érezted szükségesnek azoknak a részeknek a kisrostálását? Találó-e a sűrített nagyregény műfaji behatárolás?

– Nekem tetszik a sűrített nagyregény mint a *Sortűz* jelzője. Egy másik kritikus, Balogh Réka recenziójának a címe *Vázlat a káosz regényéhez*. Tökéletes megfogalmazás. Ugyanis ez nem regény. Nem akartam spojlerezni, de akkor mégis. Szóval. A könyv négy novellából áll, amelyek a naponkénti osztásban egyenként fel vannak vágva, egy kalapba dobva, majd a részek időrendben sorba állítva. Eleinte lineárisan akartam megírni, de egy helyszínbe nem fért bele minden, az események szétfeszítették az időt és a teret. Aztán megpróbáltam hat főszereplővel és helyszínnel, az viszont követhetetlen lett. Végül maradt négy főszereplő négy helyen. A másik oka annak, hogy sűrű vagy vázlatos, az lehet, hogy mivel a négy főszereplő nem négy személy, hanem négy nemzetiség, kihagytam a jellemrajzokat, a személyleírásokat, és többnyire a Nagy Személyes Történeteket is. Nem regény ez, hanem egy kísérlet, amelyben olyan összetevőket és úgy töltöttem össze, amire nem igazán volt recept. Nem robbant fel a kezemben, úgyhogy adtam belőle nektek is. Ha elmondjátok, mit gondoltok, annak örülök.

– A Sortűz a psziché tűrőképességéről is sokat elmond, évekig álmatlansággal küzdöttél, gondolom, nem véletlen a sok álommotívum a verseidben. A próza tudatos, a vers tudatalatti műfaj? Volt olyan versed, kisprózád, amelyet megálmodtál?

– Egészen pontosan álomban minden éjjel valami lövöldözős mizériában találtam magam. Persze, ha elég rumot megittam, akkor kiütődtem, és aludtam, na de... Szerencsére csak nagyjából tíz évig tartott... Persze mostanság sem szivárványt szellentő rózsaszínű egyszarvúakkal álmodom, de nagyon örülök, amikor valami használhatót látok, ilyenkor igyekszem rögtön feljegyezni, hogy mentsem át az utókornak néhány verssorként, egy-egy prózai passzusként. A *Boldog utca hava* novellát például szinte teljesen megálmodtam – miután egy délután besétáltam a Boldog utcában lévő mentőállomásra, jelezni, hogy az utca sarkán fagy meg egy csavargó, a bentiek pedig rá se bagóztak –, de

ekkora szerencsém nem lehet mindennap.

Az én fejemben egy vegyész, egy pszichológus meg egy tipográfus lakik

– *Amikor versekről beszélgetünk, kicsit mintha azt érezném, szkeptikus vagy a költészeted illetően és úgy általában a magyar költészetet illetően is. Miért?*

– Kedves Melinda, az én fejemben egy vegyész meg egy pszichológus lakik. Meg egy tipográfus. Folyton kísérleteznek a szövegekkel, ahogy telik az idő, úgy egyre merészebben. Persze, hogy szkeptikus vagyok addig, amíg egy-egy kísérlet befejeződik. Egy „projekt”, mondjuk egy kötet megírása azonban hosszú hónapokba telik, míg egy sav-bázis reakció néhány másodpercbe – addig is szkeptikus vagyok. Amúgy sokkal jobban szeretem magam így, mintha egy beképzelt, felvágós figura lennék.

– *A társulási ajánlat című versedben egész meghökkentő performanszot álmodtál versbe, a költők legyenek időjárás-animátorok, egyszóval szüntessék meg az áram-internet-szolgáltatást, és csempésszenek verseket az emberek postaládájába. Lehetne ez a vers jövője?*

– Ez lett a vers jelene. Ez 2003-as szöveg lehet. Aztán 2004 februárjában beindult a face. A legjobbak és a legdilettánsabbak egyformán és számolatlanul tolják az arcomba a költeményeiket. Ki sem kell nyitnom a valódi postaládát. Amúgy még néhány évtized, és a postaláda ugyanolyan anakronizmus lesz, mint most a tekerős mákdaráló...

– *Helyénvaló, ha azt mondom, korai verseid Kassák Lajossal állnak „szellemi rokonságban”, az új verseid pedig Baudelaire Romlás virágainak felelnének meg, csak modern, 21. századi kontextusba helyezve, a te szavaiddal élve a szivárványos enyészet versei ezek?*

– Teljesen helytálló, ha Kassák verstechnikájára érted. De ott leskelődik az olasz avantgárd, futurizmus is. Meg Villon. Meg a beat költők. Szerintem most is ott vannak, a baudelaire-i romlás virágaira hajazó szivárványos enyészet nem cserélte le az előbbieket, inkább melléjük állt, még ha az utóbbi időben jóval mar-

kánsabban nyilvánul is meg a többinél.

A szivárványos enyészet versei

– *Új verseidben nemcsak a hasonlatok tűnnek el a verseidből, s jelzőt is csak ott használsz, ahol nagyon muszáj, hanem a világ is mintha bomolna, esne szét darabjira, nihilista vagy és apokaliptikus. Szándékos ez a nyelvi „bomlasztás”?*

– Ez is a kísérlet része. Igyekszem metaforákkal, ismétléssel, fokozással építeni a verset. Képzavarok köré próbálok olyan szöveggörnyezetet építeni, amelyben azok működnek. Attól sem riadok vissza, hogy felolvashatatlan elemeket építsek be a szövegbe. És az eredmény olyan lesz, mint a világunk, amit foggal-körömmel, tiszta erőből tépünk szét *egy maréknyi dollárért*. Amiből egyébként hamarosan totál szívás lesz – fogunk mi még cserebogarat enni.

– *A zuhanás nem más nálad, mint fordított felemelkedés, hamuszféra, égből csöpögő amorf sors, lila-zöld-narancs-pixelek jelennek meg a versekben, a korai versekben meg higanygőz fényű éjszakák, kézben elolvadó ólomhegedű, pincebogár-mosoly, és hópelyhek fröccsenek kerék alatti mosollyá az éjben, a radioaktív szerelmek földjén / csak tökéletes idom terem. Amennyiben hiszünk abban, hogy a költők előre látják a jövőt, előrevetíthető egy világégés ezekből a versekből?*

– *Én előre szóltam*. Hát persze. Nézzünk körül egy kicsit a világban. Szíriában 2006-tól 2011-ig aszály volt. Odaveszett az állatállomány kilencven, a termés nyolcvan százaléka. Ez okozta az ország összeomlását. A vízhiány. Amit persze nem lehet bombadobálással megoldani, „de legalább megpróbáltuk”. Jelenleg több mint 25 olyan háború zajlik a Földön, amely évente több mint ezer emberéletet követel. Ha többet fogyasztunk, mint amennyink van, előbb-utóbb el akarjuk majd venni a szomszédét. Például a vizet. Elsősorban a vizet.

– *Érdekes címadó vagy, néhol nélkülöződ a címeket, a Sortűzben például a fejezetek címét a dátumok veszik át, a Szét, nem össze című kötetekben pedig a cikluscímek helyén verses kiemlések, mottószerű sorok jelennek meg, az f. versek kötetcímed sem*

éppen mindennapi. Mit sugallnak ezek a címek, milyen jelzésértékkel bírnak az olvasás, befogadás szempontjából? Külön-külön is térj ki, kérlek, rájuk!

– A *Sortűz*ben egyszerűen nem tudtam volna másképp megoldani, sok hülye címmel csak még jobban összezavartam volna az olvasót, ráadásul, aki kissé is jártas a forradalom történetében, asszociálni tud bizonyos eseményekre, amelyek a könyvben nem szerepelnek. A *Szét*, *nem össze* cikluscímeit Vincze Ferenc barátom, a kötet szerkesztője találta ki, igen okosan. Az *f. versek* pedig elsősorban Farkas-versek, ám a borítón segédeszközként felsoroltam vagy húsz f-fel kezdődő szót: az olvasó válasszon magának egyet-kettőt, vagy ahányat akar. Szerintem vicces.

A versperformer

– *Nem is olyan rég, kiderült, hogy a kollégám egy versperformer is, megosztottál velem egy igen izgalmas YouTube-videót. Nem látalak eddig ilyen produkciót előadni, meg is lepődtem kicsit. Mit kell erről tudnunk? S beszéljünk kicsit a Rajzok az amorfózisról című vers-flash-kötetéről is, a műfaj szerepéről a kortárs lírában, nem egy szokványos kísérlet...*

– A fenti videó valamelyik Véneki Alkotótáborban készült. A performanszt eredetileg korábban, a Tokaji Író táborban készítettem előadni, de nem volt időm előkészülni, meg elloptam volna a showt olyanoktól, akik nem érdemlik meg azt. Ez az általam említett bomlása a világnak, élőben előadva. A *Szét*, *nem össze* versciklus nyolc darabja van felragasztva a gúlóra, ezeket random módon lehet összeolvasni. Lehetett, mert az idomot kivégeztem. Sütő Csaba András barátom őrzi az archívumában.

A *Rajzok az amorfózisról* flash változata szintén egy kísérlet. Az animált szövegek mindig is érdekelték, Papp Tibor munkái – *Disztichon Alfa*, *Hinta-palinta* – inspiráltak elsősorban. 2010 körül elkezdtem barátkozni a Prezi nevű szoftverrel. Ezzel készítettem el egy interaktív anyagot, amit aztán CD-n kiosztottam a barátaim

között, vagy elküldtem e-mailen. A saját cuccom kalózkidítása.

– *Végül beszéljünk egy keveset a műfordításaidról is, pontosabban a legutóbbi, Florea Țuțuianu-versekről, amelyekből több is megjelent az IJ-n és kötet is lesz belőle. Nagyon izgalmas versvilág. Hogyan találtál rá erre a kiváló román alkotóra, mit találtál a legérdekesebbnek a költészetében?*

– Közös ismerősünk ajánlotta a verseit. Nem is fordításra, hanem csak úgy. A nevét korábban nem hallottam, de, gondoltam, ha már eljutottak hozzám a versei, elolvasom. Jó döntés volt, egy nagyon sajátos poétikai térbe kerültem, ahol többnyire az erotika és a misztika mozgatja a versszálakat, valamint az is érdekessége, hogy gyakran kerül poétikai párbeszédbe Emily Dickinsonnal, vendégszövegek révén. Korábban sosem fordítottam hölgyektől, de Florea Țuțuianu versei annyira megtetszettek, hogy belevágtam a magyaráításukba. Hamar belejöttem. Érdemes olvasni.

– mint a lapos macska
volt a hetes úton

felvakarhatatlan
lekaparhatatlan

– olyan legyen a vers – *Heuréka című versedben olvasom. Milyen lesz Király Farkas új verseskötete, milyen szerepet kap benne a sok víz és úr motívuma, ami az új versekben feltűnik, lesznek-e benne képversek, amorf, terepszínű angyalok, netán rákacsintás Francois Bréda Antracitjére?*

– Az új verseimet egy Kolumbiába került fickó írja. Vélhetően tudósító, mert mindenféle pusztuló – milyen más? – helyeken jelenik meg, gyanús alakok társaságában, akik talán kormánykatonák, bár nem kizárt, hogy gerillák. Onnan írja a leveleket K.-nak. Meg időnként fordít egy-egy szöveget spanyolból. Azt hiszem, időnként kedvelem a fickót.

Laik Eszter

Üzenet a fakanálban

„*Halottak nincsenek* – írja Mándy Iván 1991-ben kelt levelében egy olvasójának. – *Talán csak akkor hal meg valaki, ha elfelejtik.*” Ez a levél csaknem a legrokonszenvesebb és egyben legizgalmasabb darabja annak a levelezésgyűjteménynek, amely Mándy idei, századik születésnapjára jelent meg az elmúlt hetekben. Nagy kincsek persze a pályatársaknak, szakmabelieknek papírra vetett sorok, de ez az olvasójának címzett, mélyen őszinte válasz egyszerűen megnyitja a kaput Mándy világához.

A levelet író tanárnő azért kereste meg félszegen udvarias sorraival az író, hogy megkérdezze, valós alapja van-e *Hang a telefonban* című hangjátékának, és hogy megossza vele egy igen hasonló, megdöbbentő élményét. Tudniillik a hölgy elveszítette külföldön élő hűgát, és pár nappal a testvére halála után szinte tökéletesen visszahallotta a telefonban utolsó párbeszédüket. Mándy válaszából érezhető, hogy rezonál benne a hölgy története, s fent idézett mondatához azt is hozzáteszi: „Apámmal ma is sokat beszélgetünk. Olykor veszekszünk. Csúnyán összekapunk. Szinte mindenről tud, ami velem történik.” Majd azzal búcsúzik: „Egyébként sem lehet, és nem is kell mindent megmagyarázni”, és megkéri olvasóját, írja meg, ha a testvére ismét jelentkezik. Mándynál alapgondolat, hogy „halottak nincsenek”, e credója újra és újra felbukkan műveiben. Ahogy ő maga is él – lám, ez a könyv és a folyamatosan előkerülő levelek is ennek hírmondói.

Mándyt olvasom, és egyszer csak ráeszmélek, hogy anyai nagyanyám is száz éves lenne idén. Akár még fizikai valójában is itt lehetne. Persze mit kezdene ő, az 1918-ban született, a mi 2018-unkkal, ha egyáltalán kinézne még az ablakon, ha hallgatna rádiót, és nézne televíziót... Én úgy vagyok ezzel, mint Mándy: töretlenül beszélgetek a nagyanyámmal. Hallom a régi „ejnye-bejnyéit”, aminek a hangsúlyával, fejmosás ide vagy oda, azért mindig megnevette-

tett, vagy a megjátszott ijedelmét, „Jézusmáriaszentjózsef!”, halom a túlzó dicséreteket, amivel elhalmozott, meg néha az őszinte szomorúságot is, amiből fájón hiányzott minden tréfás tónus. Ezek a dallamok már rég beoptáltak magukat az én hangomba is, ugyanazok a szavak formálódnak a számon, de még a mozdulatok is árulkodók, ahogy fellendítem a magasba a paplanhuzatot, vagy ahogy kirázom a partvisból a piszkot.

Amikor nagyanyám vigyázott rám, és főzött, nekem is a konyha volt a kedvenc helyem, a bensőségesen otthonos hangokkal és szagokkal, a sparhelt melegével, az odaütögetett fakanál kocogásával az edény szélén, a lábas visszhangos válaszával, a rántás sercegésével (amibe csak akkor szórjuk a pirospaprikát, ha felöntöttük vízzel, hogy meg ne keseredjék – ezt már szinte énekelve tudtam). Főzés közben magam legtöbbször a konyhaasztalhoz tartozó fapadon térdepeltem, úgy tanulmányoztam a falra akasztott naptárat, abban is a keresztneveket, ami kiapadhatatlan szórakozást biztosított. S egyszer, egy ilyen alkalommal a Károly névről eszembe jutott, hogy milyen rég járt nálunk a Karcsi bácsi. És ki is mondtam hangosan, hogy eltűnt a Karcsi bácsi. És akkor a nagyanyám a tűzhely mellett, a folytonos kavarás közben, csak úgy az orra elé motyogva azt találta felelni: „Mind eltűnünk egyszer.” Pedig sosem mondott volna olyat, amivel megijeszthet, vagy amiről úgy gondolta, nagyobb és sötétebb annál, hogy én azzal megbirkózhatnék. Ez most mégis kikíváncozott belőle. Én pedig a magam módján értettem, mire gondol. Olyan gyermeken könnyű szívvel értettem, mert a „mind”-et akkor én még az öregekre vonatkoztattam, hiszen az öregek eltűnnek, és ez így van rendjén, én ebbe a sorba nem tartozom, mert lám, én nem öregnek születtem, és szerencsére a mama sem öreg, mert akivel senkit lehetett mulatni, az bizonyosan nem az.

Aztán idővel, az újabb és újabb eltűnésekkel lassan kikristályosult előttem, hogy is van ez. De egészen felnőtté kellett okosodnom ahhoz, hogy ama bizonyos beszélgetéseink alkalmával egyszer kijavítsam a nagyanyámat: nem, mama, nem volt igazad. Nem tűnünk el. Nézz csak rám, te sem tűntél el.

S ha nem lennének a szimbólumok túlon túl is emberi találmányok, azt mondanám, a természetnél szebben még nem üzent nekem senki, hogy megerősítsen ebben a hitemben. Történt ugyanis, hogy nemrégiben a tűzhelynél állva a rántást kevergettem, és akkor feltűnt a fakanálon valami változás. Valami igazán képtelen. A fakanál nagyanyám utolsó lakásával együtt maradt rám, sok más eszközzel együtt, amit hátrahagyott. A kanál kiöblösödő részében most előtűnt egy borsónyi dudor, egy daganat, egy kitüremkedés... egy hajtás. Kihajtott a fakanalam. Nem zölden persze, csak barnán és göbösen, de akárhogy forgattam, ugyanazt láttam: egy körömhegynyi ágkezdemény indult meg e sokat látott kanál fejből. Talán merülései a lédús tápanyagokban, talán hogy a konyhaablakban a napra teszem ki száradni, talán mindez együtt indította meg benne a mélyben az élni akarást, valami ősi, elementáris erővel. A folytatódni vágyást. És azóta biztosan tudom, hogy halottak nincsenek.

Szócs Géza

Párizs, 2018 novemberében

A Champs Elysées könnyben úszik. Könnygázgránátok füstjében, s e pillanatban, amikor ezt írom, 2018. november 24-én, szombaton délután, ágyúörgés hallatszik a bulvár felől, ahol Ödön von Horváth oly furcsa halált halt. Nem éles lövedékkel persze, és nem a tömegbe lőnek (mint anno Temesváron és Kolozsvárott), de a mai napon a Macron-kormány eljutott odáig, addig a pontig, ahol a Gyurcsány-kormány bukása megkezdődött: a tüntető fővárosi polgárok elleni erőszakos fellépésig. (Az erőszakosság itt nem viperát és gumibotot meg gumilövedéket jelent, hanem vízágyút, könnygáz- és süketítő gránátot, paprika-gázt stb.) És ha most valaki azt kérdezné tőlem, szerintem belebukik-e Macron abba, ami most itt a Marignan Szálló szomszédságában – itt is – történik, azt válaszolnám: igen, a szirénázás, a kiabálás, skandálás, a villogó kék fények, a helikopterek berregése, a lángoló motorkerékpárok, a szálloda földszintjét elöntő paprika-gáz, a barikádokat rögtönző párizsiak elszánt ábrázata azt a megérezést erősítik bennem, hogy ha azt az időt, amit Macron igazmondó, becsületes nagykövetek visszahívására, orbánozásra, legénykedésre, NATO-n belüli zavarkeltésre, kancellár asszonyoknak való udvarolgatásra fordított, arra szánja, hogy jobban megértse választóit s ennek folytán bölcsebben kormányozzon, akkor nyugodtabban hajthatná ma álomra a fejét, s nem azon kellene törnie, hogy merre van innen a kiút. Az biztos, hogy mély és fájdalmas sebet kapott.

Ami azt illeti, most én is éppen azon töröm a fejem, hogyan juthatnék át a bulvár túloldalára, a nagykövetségre, de ez most reménytelen.

Ha már itt tartunk: nagykövetünk nem akárki – Károlyi György, igen, éppen abból a famíliából –, itteni iskolázottságú csiszolt fran-

cia beszédét a született párizsiak is ámulva hallgatják. Én pedig azt mondtam róla valakinek: alig érthető, hogy remek fellépése és a történelmi név súlya miként párosulhat benne azzal a lefegyverző kedvességgel, amit diplomatáinknak tanítani kellene.

Most éppen azt szervezi, hogyan tudna odaátról ide, az itt elszigetelődött magyar csoportnak valahogyan élelmet juttatni. Minden vendéglő, bisztró, kiskocsmá és kávéház rémülten bezárt, örülnek, ha megússzák éppen maradt kirakatokkal.

A szálló recepciósa sokkot kapott – s ennek folytán szívgörcsöt – a paprika-permettől, most próbálják a mentőorvosok életre masszírozni.

Olykor egészen jelentéktelen részletekben mutatkozik meg a meghatározó lényeg – az, amely a jövőt is hordozza, s amelyből ilyenformán gyakran kiolvasható, mi fog történni. Amikor nemrégiben kormányküldöttségünk Berlinben járt, a repülőtérről a kancellári hivatal felé tartva feltűnt nekem, hogy milyen gazosak, elhanyagoltak az arra vezető utak. Bukarestben ennek nincs különösebb üzenetértéke, de Berlinben?! Az még hagyján, hogy az Afrikanische Strasse úgy néz ki, mintha a másik végén lennénk, mintha az út már elvezetett volna bennünket Afrikáig – no de kérem, most már a Bismarck kancellár nevét viselő allé is úgy néz ki, mintha Szudánban lennénk? Mondtam is Czukor József főtanácsos kollégának: szerintem Merkelnek vége. És félórával később Merkel asszony erőltetett, tétova jókedvűből, testbeszédének a feszültségéből, a magabiztossága mögött lappangó tanácsalanságból vagy dekoncentrációságból, mindezekből valóban érezhetővé vált, legalábbis én úgy éreztem, hogy talán utoljára találkozunk vele mint kancellárral. (Amit különben igen sajnálnék, nekem személy szerint mindig rokonszenves volt, mindig sokra becsültem, többé-kevésbé még azon is túltettem magam, ahogyan részt vett mentorának, Helmut Kohlnak a kikészítésében. Orbánhoz való viszonyát sem az ellenségesség határozta meg, inkább hasonlítanám valamiféle politikai nagynénihez, aki olykor értetlenül, vagy éppenséggel neheztelve nézi azt, amit

az ifjú titán mond vagy tesz – de alapvetően rajta tartja a kezét és nem engedi bántani. A politikusról, aki nemsokára elfoglalja a helyét a pártelnöki székben – bármelyik jelöltet válasszák is meg –, sajnos biztosra veszem, hogy Orbán barátságatlanabb viszonyra számíthat majd a részéről.)

Most a párizsiaknak, ennek a gyakorlott barikádépítő populációnak az elszántságában, mozgásuk koreográfiájában, tekintetükben vélem fölfedezni az afrikai füvet, a Macron közeli bukására utaló jeleket.

Mennyivel is drágult ténylegesen az üzemanyag? – kérdem több sárgamellényes tüntetőtől is. Fogalmuk sincs. Drágult, és kész. Nem ez a fontos. A fontos, hogy a kormány „monnyon le”. De Macron ezt persze nem érti. (Azt hiszi, Marine le Pen áll az események mögött, feléje mutogat.) Ugyan már mért mondana le. Hát nemrég is milyen jól beszólt Orbánnak, Trumpnak, milyen eredményesen kovácsolgat az új Európán, hát bolond lesz lemonyni, itt vannak ezek az ágyúk is, vannak még hűségesebb tüzerek, ah, Lafayette! Lafayette!

E tüntetés egyenruhája nem valamilyen kokárdás öltözék, hanem a sárga mellény, amit közönségesen láthatósági mellénynek nevezünk. Ha van valakiknek közvetlen hasznuk abból, ami itt történik, azok a sárga mellények gyártói és forgalmazói.

Szent Lajos szigete, ahol Illyés Gyula diákként lakott, mert ez volt akkoriban a legszegényebb, legolcsóbb környék (a házon emléktábla áll), ma Párizs egyik legfelkapottabb része. Nem is értem, hogy a párizsiak Margit-szigete hogyan lehetett bármikor is lenézett környék – engem bizony akkor is erre fele húzna a szívem, ha megengedhetném magamnak, hogy bárhol máshol is lakást béreljek magamnak. Ettől persze elég távol állok, miként annak sincs realitása az életemben, hogy – mint Galahad vágytam erre – egy időre Párizsban telepedjem le, itt szívni magamba – közhelyes zsurnalizmussal élve – a francia kultúrát.

Mint valaha vágytam erre, ezt gépeltem be – a gépemben lakó alattomos prediktív helyesírásfelügyelet azonban a valaha szót Galahadnak írta át, illetve írta felül. Jobban tudja nálam, hogy én magam mit akarok mondani, meg akarja tanítani nekem, hogy mit írjak, sőt mit gondoljak. Előbb erről-arról, aztán a világ összes dolgáról. Hogy mikor és mi mellett tüntethetek vagy szólalhatok fel, és mi mellett nem. S ha nem azt mondom, amit ő szeretne hallani, a végén még a számra fog csapni.

Hunok Párizsban? A Szent Lajos-sziget egyik kocsmája gall stílusúra van véve, valamelyest a pesti „középkori vendéglőre” emlékeztet, amelyet Sir Galahad apjáról, a Tó Lovagjáról, Sir Lancelotról neveztek el, s amelyet olykor Szőr Láncolatnak emlegettünk a barátaimmal. A furcsa az, hogy az Astérix-maskarába bújtatott felszolgálók közt elég sok a fekete bőrű. Ez láthatólag senkit nem zavar, ugyan miért ne lehetett volna Vercingetorix afroeurópai, úgy mint mondjuk Othello? De ha minálunk működne egy hun vendéglő, vajon ki ne kapná fel a fejét, ha a hunok közt nége... izé, prediktív önkorrekción, sötét bőrűeket látna. Márai sorát – Mint a hal vagy a néger – vajon hogyan fogja átírni a polkorrekt szóhasználat? Mint a hal vagy a sötét bőrű? És Kányádit? Én vagyok a fehér afroamerikai, nem a bőröm, nyelvem afroamerikai...?

Reigl Judit festőművésznő, régi kedves ismerősöm, századik életéve fele közeledik. Élete egyetlen portréját rólam készítette. Kapuváron, a szülőházán, néhány éve én helyeztem el emléktáblát – most azt mondja, úgy hallotta, hogy az eltűnt onnan. Ellenőriznem kell, nehéz elhinnem. Dehát nálunk minden elképzelhető, még az is, hogy valakinek a szemét szűrja, hogy meg van jelölve a hely, ahol a ma világszerte legismertebb magyar festő született. Reigl Judit egy Párizs közeli kisvárosban, Marcoussisban él évtizedek óta. Érdekes módon – tőle teljesen függetlenül – egészen közel, egy-két háznyira, a sarkon lakott Pierre Székely, a nagyszerű szobrász, akinek Nagyvárad téri szobrát Budapest egyik legjobb köztéri alkotásának tartom. Koincideneciák.

Breton Péter Anna. Magyar apa, kirgiz anya, francia férj s egy remek kislány, akiben háromféle genetikai – és kulturális – örökség adódik össze. Péter Annának dizájn-ügynöksége van, de néhány éve festeni kezdett, elképesztő erővel és fantáziával. Teljesen véletlenül került a látókörömbe két másik művésznővel együtt, akik ugyancsak jóval harminc fölött kezdtek el festeni, egyik napról a másikra. Három családanya. Kárpáti Melinda Pestről (eredetileg Csíkszeredából, majd Svájcban, Zug kantonból), Breton Péter Anna Párizsból (eredetileg Bukarestből, majd Pestről), Kis-Henézi Dóra Ankarából (eredetileg – s most megint – Pestről). Egyik sem ismeri a másikat – mindhármukat külön-külön csak én ismerem –, mindegyikük későn és előzmények nélkül ragadott ecsetet, mindhárom szuverén, izgalmas művész – ez valahogy több mint véletlen. Vajon milyen erők, törvények, folyamatok, fenomenológiai képletek működnek emögött? Szinte azt írtam: mögöttük. Vagy bennük.

Magyar festők kiállítása hozott Párizsba, meg Sárközy Pál – mindenki Pali bácsija – budapesti tárlatának előkészítése. Anyámnak, aki jó ösztönével nemrég hívott, nem is mertem bevallani, hogy megint egy zűrös helyzetbe keveredtem. Tegnap este a Sárközy família néhány tagjával vacsorázva nem különösebben találtam meglepőnek, azt hallani, hogy itt egyre nagyobb szükség van Nicolasra. Ugyan ki vélekedjen így, ha nem ők?

De most már magam is úgy gondolom, hogy Sárközy óráról órára felértékelődik. S ha ez valóban így alakulna, a végén még nem fog tudni eljönni Budapestre az apja kiállítására, december 16-án az Abigail Galériába.

Szente Anita

Hófödte ágon nincs virág

Nézd, havasak a fák, tél van. Hófehér táj, hófehér kórház és hófehér szerelem. Valakit szeretettel ápolni, támogatni a biztonságot nélkülözve, és mindeközben bántani akaratlanul is.

Így asszociálok poetikusan a regény után. Nem véletlenül, hiszen a kötet is versekkel zárul, pontosabban nyolc költeménnyel indítja el az olvasót az olvasás utáni értelmezés útján. A versgyűjtemény az átdolgozott kiadásban lett hozzáadva a regényhez, ezzel is növelve a mű értékét. De erről majd később, előbb közelítsünk rá.

HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE kisregényének központi témája a szerelem, és minden esemény a szerelem körül forog. Lehet-e szerelmes regényt írni a 21. században? Lehet-e hitelesen beszélni erről? Sokféle válasz létezik. Szerintem az esetben igen, ha egy jól ismert, mégis ritkán látott arcát mutatja, például a közöny kiváltotta kiszolgáltatottságot, a kitartó, mégis fájó egyensúlykeresést. *„Sokszor napokig meg se szólaltam. A belső dolgaimat idővel képtelenség volt közvetíteni neki. Elvesztettem az önbizalmam, úgy éreztem, olyan mércét állított számomra, aminek lehetetlen megfelelni, amúgy pedig semmi köze hozzám... Nincs rendes munkám, furcsa vagyok, idegesítő, nevetséges. Csak reménytelen ragaszkodás maradt belőlem.”*

A regény eseményei az elbeszélő belső vívódásai körül forognak, tisztán és pontosan követik egymást. A narráció őszinte baráti beszélgetésnek tűnik. Felvetődhet a kérdés, mi teszi mégis különlegesebbé egy átlagos szerelmi történetnél. A dráma, az

HORVÁTH
LÁSZLÓ
IMRE

NÉZD,
HAVASAK A FÁK,
TÉL VAN

örökös sóvárgás? Nem okoz meglepetést mai, ingerekkel teli világunkban. Az évszakok egymást követése és körforgása, vagyis az idő múlása és az élet eseményeinek kéretlen bekövetkezése? Lehet-e bízni egy olyan világban, egy olyan szerelemben, amely nem nyújt biztonságot? A szerelem és az örökös változás, az elmúlással együtt egyszerűnek tűnő valóság képes arra, hogy fikció nélkül is épp elég megválaszolatlan kérdést tegyen fel. *„Anni elmesélte, hogy a karácsonyt és a szilvesztert itthon töltötte, egyedül az albérletben mindkettőt. Karácsonyra kiengedték Krisztiánt a kórházból, vele volt, de a fiúnak vissza kellett mennie huszonhatodikán. Anni hónapok óta járt hozzá, mindennap. Az első órában csak felszínesen említette ezeket. Valójában mindig akkor indult érdemi beszélgetés köztünk, amikor Krisztiánról kezdett mesélni, annak alapján lehetett csak tudni, tulajdonképpen ő maga hogy is van.”*

A borítón, melyet Szentes Zágon készített, havas táj látható. Szabadjára engedve a fantáziát, tovább is gondolhatjuk a látványt. Hófödte ágon nincsenek rügyek, nincsenek virágok. Kinőhet ebből családfa, ha a betegség beborítja a szerelmet, teremhet gyümölcs? Mi maradhat egy ilyen környezetben, ahol eltűnnek a színek, és helyükre beszivárog az egymásra utaltság utáni vágy? A történet nem kétszereplős, Annin kívül a lány volt szerelme is befolyásolja az eseményeket, illetve újabb szeretőkről is olvashatunk – nem egy megszokott, boldog szerelmi történetben van részünk. Az állandóság megteremtésére irányuló kísérlet sikertelen marad. A szerelem látószögén kívül eső dolgokat esély sincs részleteikben átélni, részleteikben feltüntetni a kisregényben. Így fullad kudarcba minden, ami elkezdődik: az új élet reménye egy másik országban, a megismerkedés idegen emberekkel – hőseinket elkerüli a sikerélmény.

Egy minimalista ablak is van a borítón. Mi lehet ez, és miért kerülhetett fel központi elemként a képre? Bentről, üvegen át nézve a havas fák másként mutatnak. Fűtött szobából figyelni a rideg tájat más élmény. Ha meleg van és szerelem, akkor a tél csak illúzió? Az ablak védelmet nyújthat, de ettől még nem te-

remtődik meg az egyensúly. A kint és a bent nem ugyanaz. A környező világ és a szereplők körül zajló történések között nincs stabilitás. A kórház fehér miliója talán mégis hasonlít erre a steril, fehér takaróra. Együttesen szimbolizálhatnak tisztaságot és elmúlást.

Két szereplő életeseményei zajlanak a kórház falain belül. Krisztiánnak nincs más választása, gyógykezelésre kényszerül, hosszas vizsgálat után kiderül, hogy rákos. Anni számára az exszerelem van annyira fontos, hogy támogatást nyújtson, és ezzel önmagát hozza nehéz helyzetbe. Minden idejét Krisztián ápolására áldozza, és amikor nem a kórházban van, akkor is minden döntése ekörül forog. A történet narrátora és egyben főszereplője odaadóan támogatja Annit, de ebben a segítségnyújtásba kényszerülő szerelemben ő maga is kiszolgáltatottá válik.

Hibásak ezek a szereplők a velük törtétekért? Ki okolható boldogtalanságukért, mindig valaki más, ők maguk, vagy a sors?

Folyékony olvasmány a *Nézd, havasak a fák, tél van*, nem döcög a cselekmény. Szinte természetes, hogy nem boldog a befejezés, hiszen manapság szomjazzuk a tragédiát. Szeretjük, ha szenvednek a szereplők. Megismerkedünk velük, de ha már itt vannak, ne legyen minden rendben velük. Kicsit általánosítok, de azért mégiscsak ki merem jelenteni, hogy a magas ingerküszöb miatt már majdnem természetesnek hat, ha a szerelem nem feltétlen boldog.

Az érzelmi stabilitást hajszolják a szereplők, és ezt fiatal felnőttként a szerelemben keresik. Horváth László Imre regényében minden tortúráért a vágy, a ragaszkodás, a románc tehető felelőssé. *„A szerelem nem kér a körülményekből, nem igazodik, csak van. Végigmászokáltam egyedül ezeket a hónapokat. Rájöttem én is, hogy igaz, amit Anni sulykol belém, történhet bármi, csak epizód vagyunk egymás számára.”*

A regény utolsó fejezetét egy mély lélegzetvétélhez hasonlítanám. Talán az előző fejezet utolsó mondata: *„Most ülünk a padon, tökéletesen legyőzve, kifosztva, némán, mindenén túl, torkig telve avarral, szeméttel”*, és az utolsó fejezet nyitómondata miatt:

„*De utána is találkoztunk még egyszer.*” Ugyanakkor a történések is befolyásolják mindezt, hiszen ebben a fejezetben a regény megírásának elhatározásáról olvashatunk, amikor a történet főszereplője végre először kiáll döntése mellett, és Anni intése ellenére végül megszületik a regény.

Amint már említettem, a kötet válogatott versekkel zárul: *Elégia, Nem épkézláb mondatok, Ismeretlen, Miért lenne kevesebb, Olyankor most, Beteg cimbalom, Sosem te, sohasem én, A bolyongás*. Az utolsó vers a csokor címadója is egyben. Bár ez már az új kiadás eredménye, szerves részét képezi a könyvnek. A versek közül néhány a kisregény konkrét cselekményéből inspirálódik:

*„Hogyan halhatott meg, harmincegy éves volt,
fél év alatt elvitte a rák, így mesélném, mondjuk
egy bolt előtt, ha sokat látott vénasszony lennék
vagy legalább középkorú, de én a menyasszonya
szeretője voltam azokban az időkben, amikor meghalt.
(Bolyongás)*

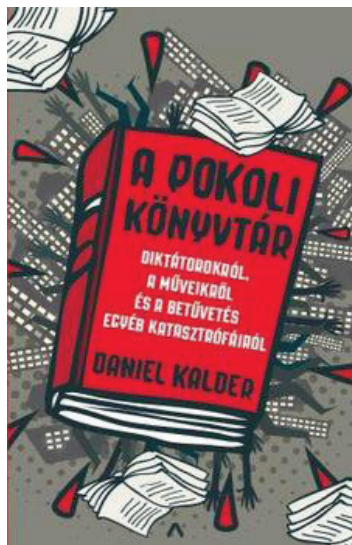
A könyv nem érhet véget egy gyors becsukással. Tovább él, érlelődik a feldolgozás és megértés felé. Összefüggéseket keresünk, újraértelmezzük a szereplők vívódását, illetve megpróbáljuk befogadni vagy elutasítani az olvasás által kiváltott érzéseket. Ezek a versek is ebben segítenek.

Rimóczi László

Az író és a diktátor katasztrófális párosítás

Amikor nyáron egy könyvturiban kiszúrtam, hogy egy-egy leselejtezett Maót és Lenint 200 forint/darab diszkontáron vesztegetnek, rendszeren bevásároltam, nem is sejtve, hogy egyszer majd előtanulmányok lehetnek recenzióhoz. Csupán azért vettem meg őket, mert fain kiadásban voltak, komolyan mutatnak a polcon, arról nem is beszélve, hogy ilyen kordokumentumokat már le se lehet tölteni igazán. Nem valószínű, hogy valaha is olvasni fogom őket, de vitathatatlan, hogy súlyos művek, emberi életek millióit kioltani képes tompa tárgyak.

Több diktátor is íróként kezdte pályafutását, ám későbbi torzulásaiknak mindig regényes okai voltak, recenziót írni recenziókról pedig legalább annyira ambivalens érzés, mint elmerülni a tömegmészárosok szellemi termékeiben. DANIEL KALDER *A pokoli könyvtár* című művével küldetéstudatos diktátorok emelkedett lelkivilágának legmélyére süllyedhetünk. Keservesen szórakoztató utazás a huszadik század diktátorirodalmába, melyből kiderül, hogy a könyvek néha ártani is tudnak az emberiségnek. Korunk talán egyik legfontosabb, legtanulságosabb gyűjteménye, alaposan kidolgozott, közérthető, olvasmányos, szellemes és szatirikus formában. Azt a szerző is elismeri, hogy nagy levegőt kellett vennie, mielőtt a demagóg retorika tengerének fel-

színe alá merült volna, és sok művet kifejezetten kinszenvedés volt elolvasnia. Ezeket a műveket ma már senki sem forgatja, de a maguk idejében rekordeladást produkáltak, és olyan értelmiségiek dicsőítették, akiknek több eszük is lehetett volna, persze egy diktatórikus ideológia iránti masszív elköteleződés, alárendelődés minden időben kifizetődőbb a büszke ellenállásnál – tegyük azonban hozzá, hogy sokakat nyilván a félelem irányított, hiszen számos diktátorszerző gyakorló tömeggyilkos is volt.

A feldolgozhatatlan méreteket öltő diktátorirodalom kettős célt szolgált: a vallásokhoz hasonlóan igyekeztek összerakni egy tetemes irodalmi fundamentumot, mert minden rendes diktatúrában kell az egyetemességet harsogó propaganda, útmutatás, arról nem beszélve, hogy amiről sokat írnak, az csak igaz lehet. A másik cél a diktátor saját apoteózisának megélése, még ha szellemíróval dolgoztat is. A szövegek néha mélyen értelmetlen, didaktikus, önellentmondásos, uszító csapongások, de olykor meglepő kivételek is akadnak, már amennyiben az érintett deszota regényírásra is vetemedett botor ifjúkorában.

A történelem első hivatásos trollja

A sort Lenin nyitja, a huszadik század diktátorirodalmának legtermékenyebb szerzője. Kiderül, milyen irodalmi behatásokra radikalizálódott a fiatal népvezér, és az is belátható, hogy a kommunizmus alapvetően olyan eszme, ami elméletileg észszerűnek hangzik, de ma már tudjuk, hogy többnyire diktatúra és tömeggyilkosság lett belőle, meg a „kisajátítók kisajátított vagyonának kisajátítása”. Lenin tipikus fotelforradalmár volt. Műveiben arról ír, hogy minél hamarabb meg kell állítani a kapitalizmus fejlődését, és egyfajta agrárparadicsomot létrehozni helyette, melyben az oroszok földművesközösségekben élnek a cártól független, boldog életüket. És igen, mindezt borzalmasan száraz stílusban. Érdekes módon műveiben a legbántóbb sértéseit nem a cárnak vagy a kapitalizmus eszméjének címezte, hanem a többi mar-

xistának. Van, akit retorikai tirádákkal, magas lóról teremt le, másokat mennydörögve átkoz, de leginkább a lábjegyzetekben mutatja meg önmagát. Lenin a szöveggel vívott háború mintaképe, de megjelenik nála a tudományos nyelv lankadatlan, repetitív, erőszakos megbecstelenítése is. Beszólógató, kirekesztő és szarkasztikus, ha valahogyan feltámadna, ő lenne ma a legrettegettebb netes troll. Mindent jobban tud, és ragaszkodik hozzá, hogy övé legyen az utolsó szó. Prózája lüktető, pulzáló, dühös energiával teli, harsány, szaggatott szöveg. Aki olvasni kezdi, úgy érzi, mintha Lenin megpróbálná megszállni őt, megalkotva ezzel a diktátorirodalom agyzsibbasztó hagyományát.

Sztálin és a virágok

A részeges suszter fiát papnak szánta az anyja, eleget verték is szülei ahhoz, hogy érdeklődést tanúsítson a másvilág felé. A lelki torzulás azonban később kezdődött el, hiszen a korabeli klasszikusokat olvasó ifjú Sztálin kedvenc hősei az elnyomást megtörő, a burzsoáziának beintó, megtorló Robin Hoodok és kivégzésorgiákat tartó, homályos utópiában hívő felkelők. Meglepő tény, hogy a jövő mézárósa a lelke mélyén romantikus alkat volt, verseket írt, silány ömlengéseket virágokról, madarokról és a hazáról. A szemináriumban Sztálin hite és vallási meggyőződése elpárolgott, a forradalmi szövegek pedig a földi paradicsom megvalósítása felé fordították érdeklődését. Húszas éveiben még buzog benne a minden elnyomott iránti empátia, majd megismerkedik leendő elvtársaival és hivatásos bolsevik példaképeivel (akiket néhány évtized múlva meg is ölet).

Főbb műveiben a leninizmust magyarázza, meglepően tisztán és összeszedetten. Sztálin nem ünnepeltette magát, nem szívesen mutatkozott nyilvánosság előtt – arra ott voltak a felvonulásokon körbehordozott óriási, idealizált portréi –, inkább íróasztal mögött egyetlen tollvonással döntött milliók sorsa fölött. Mindezek ellenére művészileg még mindig érzékeny: nagy zene-

barát, balett- és filmrajongó. Mivel makacsul hitt az írott szöveg lélekformáló erejében, kilóra megvett írókkal kívánta az orosz elméket faragni, hisz „mit ér a tank, ha az azt vezető lélek agyagból van”. Népmvelő, a proletárdiktatúra elméletét és gyakorlatát fejtegető írásaiban sematikus és önismétlő. Világosan kitűnik, hogy ezek nem megértésre, hanem bemagolásra szánt anyagok. Fojtogatón dogmatikusak, a kényszermunka gyönyöreiről és a közös országépítés monumentális nagyszerűségéről szólnak, a valóságot kikerülve, rengeteg cementöntéssel. Hát, így alakult meg a szocreál irodalmi stílus, és a többi, ahogy mondani szokták, már történelem.

A legrémisztőbb stand up-osok

Mussolini már több irodalmi stílusban jártasabb Sztálinnál, újságírásban, szónoklásban, horrorban, történelmi, fikciós és drámairodalomban egyaránt; a meglepő, hogy két előző diktátorkollégájával ellentétben írásaik ritkán voltak nagyon rosszak. Prózája több helyütt kifejezetten olvasmányos. Termékeny alkotó volt, lámpavasra húzatása előtt 44 kötetnyi szöveget vetett papírra. Érdekes módon esszéiben, regényeiben és színműveiben néha előrevetítette saját életének katasztrófáit. Hektikus írásképét a forradalmi grafomania alakítja, így később, uszító beszédeivel összemosódva, Mussolini önmaga paródiájává válik, azzá a ripaccsá, aki az archív felvételeken az erkélyen hadonászik, majd tette készen csípőre vágja kezét. Sokáig Hitler példaképe volt, dedikált fotója a Führer íróasztalán állt.

A szerző szerint Hitler *Mein Kampf*-ja rendkívül gyenge iromány, viszont a diktátorirodalom megkerülhetetlen darabja. Nem csak azért gyenge, mert a féltehetségű festő, műkedvelő történész és operablonnd Hitlernek fogalma sem volt, hogyan lehet egy szövegszerkezetet tagolni és felépíteni, és még csak azért sem, mert öntömjelező propagandista, inkább az írói képességek hiánya miatt. Szövege hemzseg az önismétléstől, a lexi-

kális, mondattani, valamint központozási hibáktól, ugyanakkor tagadhatatlanul látszik az igyekezet, még ha írói tehetséggel nem is párosul. Hitler – a történelem legrémisztóbb stand up-osa – inkább pokoli jó szónok volt, semmint pokoli jó író. Míg Lenin egy olyan zseniális, művelt ember, aki meggyőzte magát a badarságról, addig Hitler a Mein Kampfban „affektáló autodidaktának tűnik, aki gond nélkül elhiszi magának a legnagyobb baromságot is”. Kiadás előtt a szerkesztő sokat birkózott a szöveggel, míg finomított a Führer visszataszító, nyers stílusán. Csak azért vált egy irodalmilag hihetetlenül gyenge műből bestseller, mert szerzője időközben Németország vezetője lett, és minden háztartásban lennie kellett egy példánynak, sőt még Braille-változatban is megjelent. A kötetet folyamatosan újra kiadják, így egyfajta perverz halhatatlanságra is szert tett.

Az eltáncolható bölcsesség

Mao Ce-tung a marxizmus „kínaiasításán” fáradozott némi történelemátírással, önmagát prófétaként ábrázolva. Minden forradalmi sikerét harcias, fellengzős, az eseményeket felülről narráló buzgalmi versekkel ünnepelte. Míg korábban átgondoltan írt, hatalomba kerülésekor prózájának stílusa jelentősen romlik, szavak szavak hátán, belép az értelmetlenség is, némi nyakatekert álfilozófiával együtt. Egy fondorlatos, de cseppet sem bölcs vagy érzékeny ember képe rajzolódik ki előttünk. Híres *Vörös könyvecskéje* az elnök összegyűjtött főbb bölcsességeit tartalmazta, és közel sem a jelentősége miatt volt kicsi, csak épp zubbonyzsebbez méretezték, PVC-borítást pedig azért kapott, hogy megfelelően védelmezze az elnök szavait a beázástól, de a kis formátum mellett szólt még az országos papírhiány is. Később szavait megzenésítették, hogy a levegőben is terjedhessen, sőt el is táncolták, miután saját koreográfiát kapott. Eddig még ártatlanul bájos is lehetne ez az egész, ha a Mao-rezsim nem okozta volna milliók halálát. A *Vörös könyvecske* előszavában „szellemi atombombá-

nak” nevezték a kötetet, nem kevés utalást téve arra, hogy ebben az időben zajlottak a kínai atomkísérletek. Mao ekkorra már beteljesült, kifejtett diktátor, egész nap a medencéje mellett feküdt, vagy épp cselédlányokkal közösült.

A diktátori kánon további titánjai

– Franco tábornok írt egy nem teljesen dilettáns, de sematikus családregeényt, ezzel szemben Kadhafi csak az unalmas, banális és értelmetlen, ám zengzetes *A zöld könyvet* tette le a diktátorirodalom asztalára, néhány népnevelő novellával egyetemben.

– Atatürk hatnapi szónoklatát adatta ki, melyben elmondta, hogyan kell gondolkodni az új köztársaság alapjairól és jövőjéről.

– Kim Ir Szen előszeretettel keverte a felszabadítás és megszállás fogalmait, propagandaszövegei hamisított statisztikákból, túlzásokból és hazugságokból álltak, és persze nagy, buzdító szavakból, plusz a külföld elleni gyűlöletkeltésből. Bár szakított Sztálinnal és Maóval, megtartotta emészthetetlen ideológiájakat, hogy megvalósítsa saját mikrodiktatúráját, ami a mai napig fennáll a háromgenerációs zsarnokcsaláddal.

És a többi szürrealista: Khomeini ajatollah egyik kardinális művében kitér a végbélnyílás tisztán tartásának általános fontosságára, illetve zavarba ejtően sokat foglalkozik a tevemolesztálás témájával, sőt arra is kitér, mi a teendő, ha egy férfi túl erős lökésekkel illetve az állat végbelét.

– Szaddám Huszein – a torzonborz terror vezéralakja – romantikus történelmi regényekkel kényeztette alattvalóit, mely féldilettáns művek a szakértő szemeknek jobban feltárják a vezért, mint gondolta volna. Írásainak gyakorlati pozitívuma, hogy míg azokkal foglalkozott, addig sem csinált mást, de igazándiból főleg azért figyelemre méltók és kiemelkedőek, mert érezni rajtuk, hogy személyesebb hangvételűek, nem bronzszobor, hanem ember írta őket, s más diktátorok életművéhez képest sokkal őszintébbek is.

– A posztszovjet Türkmenisztán Türkmenbasija ízléstelenségben, giccsben és a személyi kultusz sulykolásában talán még Kadhafin is túltett. Amikor a szerző Türkmenisztánban járt, úgy érezte, valakinek a bizzarr álmába csöppent. Egy rózsaszín, zöld és arany színekben pompázó, a sztálinizmust a neoklasszicizmussal és pazar keleti stílussal ötvöző szurreális giccsváros fogadta, a vezér nap után forgó emlékművével a városközpontban: szállodája ablakából egy mozgó szoborra látott, ami éjszaka magától kinyílik, hogy felfedje a vezér bölcsességének kétoldalas részletét, de akkor éppen elromlott, és nem javította meg senki. Saparmyrat Nyýazow fő műve a *Ruhnama*, a saját költésű új szentírás, amely abszurd szabályrendszerből, önéletrajzból, nagy igazságok megmondásából és kitalált türkmén őstörténelemből áll. Többek közt a jogsi megszerzéséhez is kötelező olvasmány volt, s azt az ígéretet hordozta, hogy aki háromszor elolvassa elejétől a végéig, garantáltan a paradicsomba jut. Szóval az ország jelentős földgázkészletéből származó bevételt ilyesmikre is el lehet herdálni.

Marx szerint a forradalom a történelemben kódolt krízisekből természetesen kialakuló esemény, ergo szükségszerűen bekövetkező, kikerülhetetlen folyamat. Tehát radikalizál(ód)ás és forradalom mindig lesz, míg ember lakja be ezt a bolygót, ám lényegét tekintve minden diktatúra annak kísérlete, hogy meddig lehet feszíteni azt a bizonyos húrt, mennyit lehet lenyomni egy jobb világ ígéretéből a reménykedő tömegek torkán, és mennyire lehet szűkíteni az egyén lehetőségeit és gondolkodásának terét ahhoz, hogy még élni és munkálkodni legyen kedve a magasztos célért. Ha van könyvtár a pokolban, annak tömött polcai az elmúlt évszázad leghírhedtebb alakjainak öröksége alatt roskadoznak.

EGY KÖTET, KÉT OLVASAT

Abafáy-Deák Csillag

Fantomfájdalom

Ágyregény – olvasom az alcímet, de a főcím miatt sejtem, nem párnakönyvet vettem a kezembe. *Az altató szerekről* című könyv minden sora után egyre kevésbé jön álom a szememre. Azon gondolkodom: vajon mikor ébrednek fel végre az álmatlanságban szenvedő szereplők? Az egész mű identitás-keresés, a hiány pótlásának keresése, a rossz döntések elfogadása és elfogadhatatlansága.

Mit jelent az álmatlanság, mitől fél Zelma és Zsuzsa? Az álomba merülés számukra megváltás is lehetne a stressztől, a gondoktól. Ősi félelem ez, az álmoktól is félnek a főszereplők, a nihiltól, a fel nem ébredéstől, a kiszolgáltatottságtól, attól is talán, hogy valamit nem tudnak többé kontrollálni. Nem feminista könyv, az én szememben nem az. Bátor könyv. Egy nő megírja a szex és szeretkezés közötti különbséget, bár a második kifejezés talán csak egyszer fordul elő; ezt tárgyilagosan teszi, mégis velőnkig hat, hiteles, nem tűnik pornónak vagy hatásvadász manipulációnak. Manapság nagyon sok kortárs műben indokolatlanul sok az áltáji leírás, kifejezés. Itt minden a helyén van, csak a női szereplők nincsenek a helyükön. A regény történetmesélése koherens, miközben szereplőváltások történnek.

Tizenkilenc fejezet; régi közmondás szerint egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz (leszámítva a névvel ellátott szöveget,

amely jelzi, milyen sorrendben követi egymást a két szereplő, Zelma és Zsuzsa monológja). Nem számít az életkor: az egyik harminc körüli, a másik közelebb az ötvenhez. Nem testvérek, nem rokonok, az élet nevű játék résztvevői. Legfőbb közös vonásuk, hogy kialvatlanok, nem pihennek többet két-három óránál. Vannak kivételek – egy jó szeretkezés után bekövetkezik a csoda, már öt-hat órát is tud aludni Zelma. Ez az álmatlanság valaminek a hiányára mutat rá: bár otthon vannak, mégsem érzik otthonosan magukat, idegenként élnek saját lakásukban. A babaház-motívum végigvonul a regényen, a gyerekkori babaház új és új elemmel bővül, mert a papa antikboltjában Zsuzsa mindig talál valami apróságot, amit felhasználhat. Később ott találnak ezek menedékre: *„A legjobb helyet találtam ki a házaimnak, ahol semmi bajuk nem eshet. Bevittem őket az Antikba.”*

Nem családregényt tartunk a kezünkben, ha olykor a család kerül is a középpontba. Zsuzsa rendrakási mániájának célja, hogy a tárgyak, dolgok a helyükre kerüljenek. Még akkor is, ha azt olvassuk, végül olyan mindegy, hogy mikor, ma vagy hétfőn. Az idő relatív számára: *„...bele akartam zuhanni a kopogó időtlenségbe”*. És csak akkor zökken ki ebből, amikor Zelma áll vele szemben a kávézóban, a pult túoldalán... *„álmatlan szemekkel nézett rám, és nem is hozott zavarba, inkább az a furcsa ismerőssége piszkálta az agyamat”*. Szeifert az álmatlanságot nem betegségként mutatja meg, hanem az adott életből kinőtt dologként, helyzetként. Az ébren töltött éjszakák szenvedései úgy jelennek meg, mintha valaki másnaposan ébredne. A mindennapok része az álmatlanság, melynek tünetei a személyiséget rombolják, építik le.

Zelma nem tud kötődni: sem apjához, sem anyjához, senkihez. Ez a határtalan függetlenség számolja fel belső tartását, szolgáltatja ki önmagát, testét másoknak. Örömmre vágyik, boldogságra: az ösztönök világában, a szexben leli meg belső harmóniáját, de csak egy kis időre. Tragikusan magányos. Ő is kap egyfajta örökséget: anyja munkáját folytatja, ír, felolvas. Ennyiben hasonlít Zsuzsához, aki az apai örökségből építkezik. Zelma a végletekig elmegy, és a végletekig kiszolgáltatott lesz. Az ő útja a pokol, már-már pros-

tituálódik, magánya miatt válogatás nélküli szexuális kalandokba menekül: „*Délután ötkor egy áruházi próbafülkében térdelni a Pulai Szabi előtt, valószínűleg nincs ennél lejjebb.*” Holland személyében (a *bolygó hollandi* reinkarnációja?) felcsillan a remény, hogy valódi társra lel, de hamarosan kiderül: a férfi fél, nem meri vállalni kapcsolatukat, inkább megfutamodik Zelma elől.

Attól, hogy valaki – Zelma – szingli, és nincs gyereke, még nem pária, talán korunk női hősét fedezhetjük fel benne. Önmagát kell felszabadítania. A függetlenné válásról is szól ez a regény, annak lehetetlenségéről, kudarcáról. A házasságba nem menekül Zsuzsa, mint a hatvanas években sok lány tette, hogy így szabaduljon meg a fojtogató családi kötelékekből. Úgy tűnik, hogy szabadon választ férjet, de ez a választás inkább elfogadás, sőt beletörődés; nem fogja fel döntése súlyát, miközben nem akar úgy élni, ahogy apja-anyja élt egymással. Hobbija lesz az apai örökség, az antikbolt, amelyből irodalmi kávéház válik. Szembe- szegül az anyával, aki más sorsot szánt a lányának, nevezetesen a gyógyszerész szakmát. Zsuzsa csapdába, a házasság csapdájába sétál be. Önmaga alakítja szabad világát, de férje egyszer mégis nyersen a szemébe vágja, hogy ő finanszírozza felesége hobbiját. A férj filozófiája, hogy neki mindent szabad. Tud felesége két félrelépéséről, és úgy állítja be, mintha mindennap erről lenne szó, hogy a felesége csaló. A megkövesült szokások, szerepek teszik, hogy Zsuzsa nem tud szabadulni ebből a kelepceből. Nem Nóra, hogy kísétálgon a babaházból. De nem is Hedda Gabler. Örlődés ez, fokozatos önfelszámolás; felfalja önmagát, saját lelkét. Kapálózik, de a család, a gyerek érdekében nem mer válni. Önáltatás ez – igaz, a gyerek szemszögéből nem látjuk, miként is ítéli meg szülei kapcsolatát. Látjuk, hogyan kapcsolódik össze a bizalom és őszinteség a hazugsággal, hogyan mosódnak össze egymással ezek a fogalmak, hogyan szűnik meg a bizalom, tűnik el az őszinteség, és lép helyükbe a hazugság, az elhallgatás, az elfojtás. Bezárul a kör, Zelma és Zsuzsa is kilátástalan helyzetbe kerül.

Az amputált, tehát már nem létező végtagban érzett erős fájdalmat nevezik fantomfájdalomnak. A legerősebb fájdalom-

csillapítókkal sem lehet megszüntetni. Felfedeztek azonban egy trükköt, amely, úgy tűnik, segít kemikália nélkül is. A beteg a tükör előtt az ép oldali testrészét látja és mozgatja úgy, hogy az amputált oldal takarásban van. Ez tulajdonképpen az agy becsapása, mivel ekkor úgy fest, mintha az elvesztett végtagot mozgatná, s ettől fájdalma csökken. Zelma és Zsuzsa egymás tükrei? Gyógyítja ez a fantomfájdalmukat? Központi motívum a hiány: „*csak a hiányok fájnak így*”. Hiány, ami az időben folyamatosan létezik. Altatószerekre és egyéb pótlékokra tesznek szert. A hiányt, az űrt, a pótolhatatlant nem lehet betölteni, az űr légüres tér, lelket kell lehelni bele.

Nem valamit vesztek el a szereplők, amit hiányolnak, hanem azt, ami sosem volt az övék. Ennek a fantomfájdalomnak milyen gyógymódja lehet? A tükör, amit a terápia során az amputáltak esetében alkalmaznak? Zelma és Zsuzsa tükrei egymásnak. Találkoznak a kávézóban, egymás szemébe néznek, úgy érzik, ismerik valahonnan egymást: „*álmatlan szemekkel nézett rám, és nem is hozott zavarba, inkább az a furcsa ismerőssége piszkálta az agyamat...*” Hogyan is gyógyulnának, ha csak felületesen látják feltételezett alteregójukat: „*amikor látunk valakit, aki mi is lehettünk volna... aki úgy él, ahogy élhettünk volna, egyedül, bátran...*” A másik életét szeretnék élni, a tükör hamis, foncsorozása sok mindent nem mutat. Csak a teljes újrakezdés lehetne a megoldás. De lehet-e újrakezdeni, újrajátszani elrontott életünket? A fájdalom megmarad a memóriában.

Zelma és Zsuzsa nem egyidősek, mégis egyek. Az író a főszereplők nevével is jellemzi őket, a ritka Zelma név a szereplő különlegességét, szabadságvágyát hangsúlyozza, míg a gyakori Zsuzsa névvel a hagyományt idézi meg, a családközpontúságot. Költözés előtt áll Zelma, valami változni fog talán, és ez a motívum ismétlődik a könyv végén is. A könyv elején elhangzik: „*Elég nekem egy konyhaasztal, meg egy matrac, de elképzelhetetlen egy olyan otthon, ahol nem látom a könyvek gerincét...*” A konyhaasztal a nők birodalma, bár azon is lehet regényt írni, de a matrac az ideiglenességet jelenti, és a mobilitást is. A könyvek gerince az

egész regény gerince: az olvasás, felolvasás, régi könyvek, kéziratok, korrektúra. A baleset során szétszóródnak egy kézirat lapjai az utcán, egyik elhagyja, a másik összeszedi, a két szereplő között működik a láthatatlan kapocs, s ez finoman végigvonul a könyvön.

Zsuzsa anyja gyógyszerész, aki rendszeresen hordja haza a lopott pirulákat Zsuzsának és öccsének, gyerekként ezeket nyelniük kell. Bár vitaminok, vagyis pótszerek, kötelező bevenni. Öccse kihányja, Zsuzsa engedelmes, őt csak a dobozok érdeklik, abból építi babaházait, nem is egyet: „*Mindegyik házban én laktam*”. Aki mindegyik házban lakik, az egyikben sem, otthontalan, már gyerekként az, és álmatlan, csak öccse mellett tud könnyen elaludni. Később is nyel, ha nem is pirulát.

Zeneműként komponált könyv *Az altató szerekről*: „*felismerem a zenét, hogy minden valamirevaló dolog az*”. Zelma gyerekkorát végigkíséri a zene: „*most a hangod a hangszer*”, mondja apja, amikor lánya felolvas. „*Ahogy pörgettem a lapokat, akkor kezdtem azon gondolkodni, hogy közöm van mégis egy másik világhoz ... A könyvek világa össze kell hogy érjen a zenével.*” „*Ahogy sem látott kottából játszik az ember, így tettem különbséget jó és rossz írások között, dallam alapján...*” A két nő duettjének hangfekvése hasonló, eszünkbe juthat, hogy kánon, de vajon ugyanazt éneklik? Szeifert Natália szándékosan kerüli az eltérő hangnemet a két főszereplő tekintetében, ezzel is azt jelzi, közös a sorsuk, ha oly különbözőnek is tűnik.

A könyv zárлата a befejezhetetlenséget sugallja, Szeifert bravúrosan köti össze a történet indításának pillanatával, az olvasó is megtapasztalja a hiányt, szeretné követni a szereplők jövőbeni életét. Ágyregény, nemcsak a szex és nemcsak az álmatlanság miatt. Egyik legfontosabb állomásunk az életben az ágy. Ott születünk, és jó esetben ott is halunk meg. Olvasunk az ágyban. Altatónak is jó lehet egy könyv, de ez a könyv nem az. Ébresztő, koffein és alkohol egyszerre, whisky jégkockával és forralt bor. Nem merjük betenni a párnánk alá. De jót tesz az ébredés mindnyájunknak, akkor is, ha tagadjuk.

Kölüs Lajos

Elengedni a napot

A társas és a családi kapcsolat traumái, pragmatizmusa, a szexualitás, az egzisztencia és konformitás, valamint az önmegvalósítás kérdésköre áll Szeifert Natália új könyvének középpontjában. Időszerű és lázadó, az emberi vágyak gyökereit kereső és feltáró művet olvashatunk. Zelma és Zsuzsa, a két főszereplő olvas, gondolkodik, tárgyakat gyűjt, tanulmányokat ír, és egy kicsit boldog akar lenni. Nincs itt szó férfigyűlöletről, férfisovinizmusról, női emancipációról annál inkább. Sem Zelma, sem Zsuzsa nem akar olyan lenni, mint a férfiak, de olyanok sem akarnak lenni, mint amilyennek szüleiket látják. Szabadok akarnak lenni, szingliként, családanyaként, egyikőjük sem akar háttérben maradni. Ami fontos, hogy nők akarnak maradni. Egyikük sem jó kislány, több annál, öntudatos lény, aki felszabadultan és életvidáman szeretne élni. Nem egymás ellentétei, inkább egymás kiegészítői. Élénk táruló életük egyben önvizsgálat is, egy olyan társadalomban, ahol a nemek között nincs egyenlőség, ha mégis, az csak látszat.

Két nő: különböznek, de számomra egyek, egymás tükrei. Egyiknek az apja, a másiknak az anyja hal meg. Az egyik férjes, a másik szingli. Nevüket alig olvassuk, a szövegek, monológok összefolynak, mintha egyetlen nő hangját hallanánk, olvasnánk. Ez Szeifert tudatos választásának eredménye, a közös hang, a közös életérzés, a függetlenség, a felnőtté válás pillanatai és eseményei. Az életszálak nagyon is összefonódnak, még akkor is, ha tényyszerűen a két szereplő csak egy kis időre találkozik egymással. Méregetik egymást, Zelmának köze van az antikbolthoz, onnan hozta édesapja a nagy mesekönyvet.

A nő kétszer, két megvilágításban van jelen a kötetben, de mondhatnánk, hogy többen, ha figyelembe vesszük az anyákat, Orsit, Marát és a többieket. Női világokat látunk, pontosan és hitelesen megrajzolva. Nincs kitörés, nincs szabadulás, ha van

is, annak ára van. Az egyéniség felszámolása, feladása. Nincs önmegvalósítás. Csak hazugság van, illetve hazugságok elfogadása. Ahogy a férfitársadalom sztereotípiája szerint értelmeznünk kell a titkokat. Maradjon titok a titok, ne tudjunk arról, hogy a másik megcsal, félrelép, hisz nem hagy el, igaz, már nem él velünk, csak horkol mellettünk, szuszog, és fizet, anyagi védernyőt tart a család fölé Zsuzsa esetében. Nincs állandóság, folytonos változás van, és csak kapaszkodni lehet a másikba. Összekapaszkodni, ami egyfajta védelem is, túlélés, de egyben saját emberségünk, lelki életünk megnyomorítása is. Sokszor olvashatjuk a *Jézusmária*, illetve a *szégyen* szót. A regényíró egy kicsit lehetett volna szigorúbb önmagával szemben az említett szavak ismétlésével.

Zsuzsa számára az álmok vagy alszanak, vagy halottak. Érdekes, ahogy Szeifert ezt összeköti Zelma álmával, aki úgy érzi, mintha álmodna, pedig tudja, hogy nem alszik. Zelma: „*Csak az álomból tudom biztosan, hogy aludtam.*” Ekkor válik pornónézővé, és égető szégyennel ébred. És Zsuzsa sem akarja már látni a saját szemét, nem néz a tükörbe, mert tudja, egészen eltorzult az arca. Szeifert jó megfigyelő, leírásai választékosak, képszerűek, az anyagi világ valóságában gyökereznek. Zelmánál már gyerekként megjelenik a könyv másik fő motívuma, a szexualitás. „*Azért olyan csámpás, mert szét van baszva, mondta Peti. ... nem szép, hiába semmilyen a hangja is, azért mégis baszik. Basszák.*” Gyerekszáj, éles, akár a kés.

A saját szembe nézés olyan toposz, amely mindkét szereplőre vonatkozik, és ezzel válnak eggyé. A regény egyik kulcsmondát olvashatjuk: „*Elég, ha egyszer alaposan belenéző a saját szemébe.*” Ez a regény két nő szembenézése – egymás szemébe is belenéznek, miközben nem is ismerik egymást. Ez a tüköreffektus, a végtelen szimbóluma, az univerzum leképezése. Szeifert is a tükörben önmagával szembenező (találkozó) pillanatot bontja ki, milyen mélységet is lehet bejárni, felfedezni egyetlen pillantásban; de itt nem a *tükör által homályosan* bibliai motívumáról van szó. Szeifert szereplőinek álmatlansága életüket veszélyezteti. Az egyik balesetet szenved, a másik eszméletét veszti. Kime-

rültté válnak, sőt kiégetté. Egyikőjük számára sincs megváltás. Megválthatatlanok, önmaguk és mások révén is.

Szeifert bravúrja, hogy az álmatlanság nem jelenti azt, hogy megszűnik a szereplők múltja; hanem nagyon is fontossá válik. Memóriájuk éles és pontos. Emlékeznek, nem tehetnek mást – és gyorsan felejtenek is. Zelma különösen. Hiába a pszichiáter, senki sem tud Zelmán segíteni, még a barátnője sem. Fokozódnak a feszültségek és az izgalmak, egy házasság kezdetétől közel húsz év történetét látjuk, olvashatjuk.

A történet tereit vizsgálva Zsuzsáé a szűkebb tér, az antikbolt fókusza adja horizontját, meg a pincemély, a pince hátsó, nem bolygatott traktusa, a három láda, amely egyszerre üres és őrzi a régi holmikat. A múltat. Szeifert szereplői időutazásban vannak. A regény első oldalán a történések közepébe kerülünk, onnan lépünk előre és hátra. A baleset az origó, amely összeköti a két nőt. Zelma helyei szabadabbak, de ezek az utak kényszeres utak, mintha egy marionettfigura lenne, és valaki rángatná. Az ösztöne. Tizenegy évesen maszturbál először – ez korunk akcelerációja. A testi fejlődés gyorsulása lelki éretlenséggel jár, csak a test mechanizmusa működik. Zsuzsa élete anyagilag rendben van, ám nem független, hiába tervezi, hogy majd megél a gyermekével férje támogatása nélkül is, ez csak vágy marad, és olyan kín, amelytől nem tud szabadulni. Képtelen dönteni. Nem tudja elengedni a napot, ahogy Zelma sem tudja: saját börtönükbe zárták önmagukat. Azt hiszik, hogy függetlenek, hogy szabadok – azok, de ennek ára van, szabadságuk csak látszólagos. Zsuzsa nem tud nyitott kapcsolatban élni. Állandó szégyenérzete van, hogy bűnös, hogy bűnöző. Lelkiismeret-furdalása van, hogy csal, hogy csalja a férje. Ez a rend, a szokás. Férfi szokás.

A gyermekkort is figyelembe véve közel harminc évet fog át a regény, Zsuzsa esetében többet is. Az idő folyik, észre sem lehet venni; időnként meglódul, és Andriská már nagykorú. Az idő elszáll, elrepül. Szeifert időhorizontjai úgy feszülnek ki, mint a fehér vitorlák, hol nappal, hol éjszaka. Az érzékiség túlhajszolását is látjuk, az érzékiség kiegészését. A kielégülést és a kielégítet-

lenséget. Már a szex sem hoz lelki-testi békét; túlfogyasztás ez, ami stresszes állapotban tartja a szereplőket. Nincs beteljesülés, nincs harmónia, nincs boldogság, csak hiány van: végletes hiány. Az ép, a normális zárójelbe kerül, mert felfoghatatlan, mert elérhetetlen. Zavarban vagyunk, mert újra kell gondolnunk, mi és ki a normális, a múltban, a jelenben és a jövőben.

A halál is jelen van a regényben, mert az élet nem lehet meg halál nélkül, ez adja meg a súlyát, egyben a halál jelentőségét, hogy elveszítünk valakit, és ez a valaki lehetünk mi magunk is. Elveszítjük önmagunkat. Az önvaló keresése többek között ez a regény. A női énkeresése, felépítése és rombolása. Muszáj keresni, és muszáj rombolni. Kiegészíteni és újrakezdeni. Ám egy idő után lehetetlen újrakezdeni, mert véget ér az élet. A baleset figyelmeztetés: kikökökkent az idő. Helyre kell tolni azt. Ha lehet. Nem biztos, hogy lehet. Félszárnyal is repülni vágyanak a szereplők, miközben elengedik a napot.

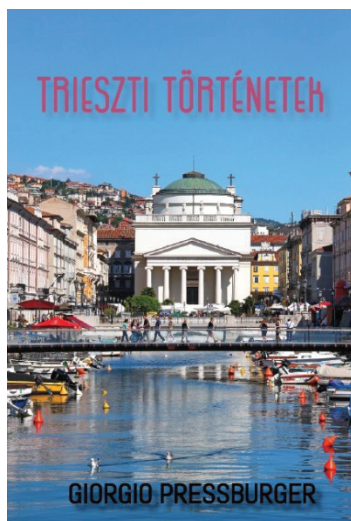
Külön kell szólni a borítóról, amely telitalálat. Hanyatt fekvő női alakot látunk egy repedezett földön, aszfalton. Haja – fejtartása – úgy van elrendezve, mintha a nő arca a föld felé fordulna. Kifordítás ez, ambivalencia, feloldhatatlanság. Ahogy Szeifert ír a sebesült női arcról, ahogy az aszfalt repedései megjelennek rajta. Sebek, hegek. Nem lehet nem emlékezni rá.

Laik Eszter

Meghökentő mesék Triesztből

Épp egy éve távozott el közülünk a magyar és az olasz kultúra egyik legfontosabb élő hídja, GIORGIO PRESSBURGER. A magyar származású író, műfordítót, rendezőt sokan a budapesti Olasz Kulturális Intézet igazgatójaként ismerték, de ezen kívül annyiféle területen tevékenykedett kiemelkedően, hogy nincs is hely felsorolni. Szó szerint igaz rá, hogy hét nyelven beszélt, sőt nyolcadikként a zene, az opera nyelvének is kiváló ismerője volt. A Budapesten született és 1956-ban Olaszországba emigrált alkotó igen sokat tett a magyar irodalom nemzetközi képviseléséért. (Érdemes itt megemlíteni a másik nagy „magyar olaszt”, Tomaso Keményt, akinek életútja több ponton is egyezik Pressburgerével, és aki mai napig éltetője Itáliában a nemzetközi költészeti kapcsolatoknak, elég csak a Casa della Poesie rendezvényeire gondolni.)

Pressburger szeretett városáról, Triesztről írta utolsó kisprózáit, ezeket jelentette meg most magyarul a Noran Libro Kiadó *Trieszti történetek* címmel, Lukácsi Margit értő, dallamos fordításában. Magyarországról nézve már Trieszt maga is „megér egy misét” – elbitorolva a jogot Párizstól –, hiszen 1918-ig az Osztrák–Magyar Monarchia legfontosabb városa volt, és kedvező fekvése folytán egymástól happolták el az örökké változó hatalmak. A mozgalmas történelme lenyomataként fennmaradt soknyelvűség is visszaköszön Pressburger novelláiból – például megtudjuk a *Dulle Griet* című elbeszélés öregasszonyáról, aki-

nek a címben szereplő neve Őrült Margitot jelent: „*Senki nem ismerte vagy látta őt azelőtt: szerbiül vagy horvátul meg szlovénül beszélt, meg valami romlott olasz nyelven, amibe a trieszti dialektus szavai keveredtek.*” A novellákban a történelmi díszletek között sokszor felcsendül egy-egy olasz, szlovén vagy amolyan keverékmondattal, amelyek a szereplők tétova helykereséséről, sehová nem tartozásáról is árulkodnak.

Mégis, talán némi csalódásra számíthat az, aki a Claudio Magris-féle „kisvilágok” hangulatát, monarchiás-anekdotázó, realista hagyományát várná visszaköszönni ezekből a történetekből. Giorgio Pressburgernél a trieszti helyszínek (ezek mindig a novellák alcímében jelennek meg) inkább csak az apropóját adják az ember-, és nem helyközpontú meséknek, melyek az író előszava szerint pletykákból, városi legendákból születtek. A benyomást, hogy ezeknek bármiféle valós alapjuk lenne, persze rögtön szertefoszlatta az író, hiszen a kötetben novelláról novellára tolódnak el a történetek a realitás világától a groteszk, a szürreális és végül a misztikus felé. De az átalakulás magukon az elbeszéléseken belül is lejátszódik: egy-egy hétköznapi induló szituáció egyszer csak irányt vált, kisiklik és elvonttá lesz: például a magára maradó idős mérnök örökbe fogadja bejárónőjét, aki a halál angyalaként őrzi a rászállt örökséget, senkit nem enged a lakásba, ám végül az sem biztos, létezik-e bármiféle örökség (*Taussig úr végrendelete*).

Valóság és képzelet határán lebegő, allegorikus történetek ezek, számos mitológiai, történelmi, filozófiai utalással: a *Szenvedély* című novella hőseit, Telemacót a szerző Télemakhosszal, Odüsszeusz fiával rokonítja, de azt már az olvasóra bízta, hogy az anyja fogságából szabadulni igyekvő fiú vajon miben testesíti meg a mitológiai hőst. Az *énekesnő lányában* a város lakói Poppeának becézik a 19. századi ruhákban járkáló különös énekesnőt, és arra gyanakszunk, nemcsak a Monteverdi-opera címe, de egyéb mozzanat is közrejátszhat, hogy Néro szeretőjének a nevét hordja a hölgy. A *Dulle Griet* öregasszonya Anthiókhiai Margit „reinkarnációjaként” tűnik fel a városban, mint egy fest-

ményalak, aki a régi városkép lassú eltűnésével maga is semmivé foszlik.

Mintha Pressburger nem is hús-vér lényeket mozgatna könyve lapjain, hanem valamely erkölcsi (vagy „erkölcstelenségi”) maxima megtestesítőit, akiknek élete a példa, de a tanulság nem vonható le egyértelműen, ki-ki fantáziája szerint láthatja bele a lehetséges magyarázatot egy-egy sorsba. A *Bosszú* című novella főhősnője gyereke születése után kiteszi csalárd férje szűrét, hosszú évek múlva súlyosan megbetegszik, de halálával mindenképpen meg akarja várni a végtelenségig elhúzódó válási procedúra végét, nehogy férje vigye el az örökséget. Az író olykor komikus köntösbe bújtatja a nagy erkölcsi dilemmákat: a *Frau Musica* zongoratanárnője platóni dialógusba bonyolódik szomszédjával arról, hogy mi fontosabb az életben, a fajfenntartó ösztön vagy a művészet, tudniillik kölcsönösen zavarják egymást a falon átszűrődő hangokkal: az egyik a zongorázással, a másik a szexuális életével.

E bizzar, fekete humorú történetekben mindegyre ott bujkál a halál, amiben nyilván közrejátszik az író búcsúzó, összegző szándéka – még egyszer végignézni kedves Triesztjén, bekukkantani az otthonok ablakán, és életre kelteni a különféle csodabogarak meghökkentő történeteit, amelyekben kivétel nélkül az elmúlás a főszerep. Sokban megidézik a novellák a haláltánc és a commedia dell’arte műfaját: groteszk és tragikomikus felvonulás zajlik a szemünk előtt, ahol a szereplőket vagy elnyeli a „semmi” (nyom nélkül eltűnnek), vagy maguk döntenek életük végéről. A kötet egyik kiemelkedő elbeszélése, a már említett *Frau Musica* idős zongoratanárnője hiába küzd egy életen át a folyton változó szomszédaitól áthallatszó hangorkánnal, végül feladva a harcot összegyűjti családját, egy éjszakán át játssza nekik Schumannt, majd meghal.

A hét elbeszélés közül a legfrappánsabb szöveg egyben a legrövidebb is (és ennek fordítottja is igaz: a hosszabb novellák sokszor szétszaladnak, és sem az írói szándék, sem átgondolt dramaturgia nem lelhető fel bennük egykönnyen). A *Boldog nemzedék* című trilógia első darabjában Pressburger Örkény István méltó utódjává

lép elő, amikor egy középiskolai filozófiatanár egy roppant bamba tanítványával próbál a *Lét és idő*ről valami értelmes párbeszédet kezdeni, míg az idétlen osztály a háttérben vihog, és ugratja a szerencsétlen felelőt. A mindössze kétoldalas novella végén már csak arról értesülünk egy festői, alkonyati képből, hogy a tanár felakasztotta magát. A „létértelmetlenségi” kérdéseket feszegető novellák közül azok lopják be magukat az olvasó szívébe, amelyekben a hétköznapi szenvedéstörténetek ismerős helyzeteket hívnak elő – például irracionális aggodalmainkat szeretteink iránt (*Taussig úr végrendelete; Boldog nemzedék*) vagy a létezés megkeserítő másik emberi lény tolerálását (*Frau Musica*).

Pressburger elbeszélésmódja ironikusan idézi meg némely 19. századi klasszikus stílusát, ahol a hős lelkivilágát az író teátrális, emelkedetten szenvedélyes jelentek által ábrázolja: „»Nem! Nem hagyom, hogy ilyen megalázó módon legyőzzenek! Nem! Nem!« – ágaskodott benne a belső hang, és ez a »nem« fülsiketítő erővel visszhangzott benne. Felugrott, hogy megtegye ajánlatát, és cipőjének nehéz bőrtalpával toppantott is hozzá” (*Szenvedély*). Hogy mindebben a játékosság dolgozik, alátámasztja az író cinkos mosolya, amellyel gyakran kiszól olvasójának: „Sajnos nem hagyhatom az olvasóra (már ha egyáltalán van olvasó) a szabadságot, hogy eldöntse, hogyan folytatódik a történet.” (*Bosszú*) Képein, figuráin sok helyütt átsejlik az olasz művészfilm humanizmusa (ami talán nem alaptalan következtetés a rendezőként is tevékenykedő író esetében): Giuseppe Tornatore vagy Vittorio de Sica egyszerre mesebeli-kedves, ugyanakkor fájdalmasan valóságos világai.

Nem könnyű kulcsot találni a *Trieszti történetek*hez, talán nem is az író legsikerültebb novellái kerültek e sajnálatosan búcsúkötté lett válogatásba, mégis el tud bájolni velük, mert – ahogy bevezetőjében fogalmaz – „Trieszt (...) maga is a mindennapi, lusta, dúlt, szenvedő és örvendező emberiség életműve.”

KÖNYVEK DIÓHÉJBAN

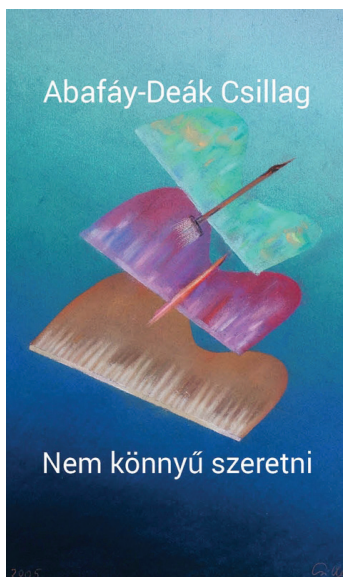
Mosoly és meghökkenés

Bár Abafáy-Deák Csillag novellái évszaktól függetlenül pezsdítő olvasmányok, ezek a „másfél percesek” – ahogy Vörös István nevezi a rövid elbeszéléseket ajánlójában – igazi felüdülést jelentenek a nyári forróságban.

A kacagtatótól a drámai kifejtetig megannyi történet vonul fel e kötetben, az olvasónak oly ismerős, mégis egyedi szituációkban. Abafáy-Deák Csillag mindig a meglepő felé kanyarítja mind a cselekmény, mind karakterei alakulását. A szörnyű öregasszony például, aki lehetetlen természetével már sírba vitte férjét, kicselezi a gyerekei utolsó, két-ségbeesett manőverét is. Vagy az ajándékba kapott világító óra, amely a nyugodtabb alvást szolgálná, de fényével épp a pihenéstől fosztja meg „áldozatát”.

A satirikus történetek mesterien vegyítik a tragikumot és a komikumot – nem a meghökkentés a cél, az csupán kellemes hozadék a olvasásnak. A szerző humora egyszerre érvényesül a nyelv játékosságában és a burkolt jelentésrétegekben: Ilona, aki amúgy Heléna, almával áll bosszút társán; egy másik női főhős „problémás” férje kaktuszgyűjteményét egy hosszú, vérvörös tuskéjú példánnyal egészíti ki.

Az események nem egyszer szürreális irányt vesznek, az ábrázolás a líra eszközeivel hat: a szinkronúszó lány, akinek testét

lefitymálva azt jósolják, nemsokára bálna lesz belőle, lassan bálnabőrt növeszt, és a következő versenyen élvezettel úszik el a víz alatt a semmibe.

Abafáy-Deák Csillag: *Nem könnyű szeretni*. Parnasszus Könyvek, 2018.

Egy előre be nem jelentett betörés krónikája

Száraz Miklós György jelentős nagyregényei (*Apám darabokban*, *Lovak a ködben*) után bebizonyította, hogy a kisebb formákat is mestersen kezeli: az *Osztozkodók* egy nyárra is jó szívvel ajánlható, rendkívül izgalmas nyomozás története. A rejtély, a megfejtendő titok mint szépirodalmi toposz eddig sem állt távol az írótól (lásd korábbi novelláskötetét), most azonban mindenél rafináltabban vonja be az olvasót egy különös betörés nyomán keletkező eseménylavina sodrába. Két barát – egy-egy barátnővel az oldalán – hirtelen ötlettől hajtva elhatározza, hogy betöréssel fordítanak szerintük sivár sorsukon. És mivel a fátum kiszámíthatatlan, a lakásban egy lottószelvényt is találnak – még ők sem sejtik, ennek köszönhetően mi vár rájuk. A rablás révén a két bűnöző élete akaratlanul is összefonódik egy konszolidált budai családdal, akik egyáltalán nem úgy reagálnak a balszerencséjükre, ahogy az a hétköznapokban lenni szokott.

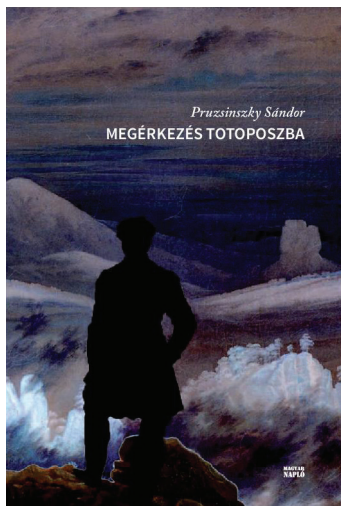
A regényben lapról lapra haladva rakosgathatja össze az olvasó a mozaik darabkáit, az író kellemes balladai homályt teremt az események köré, miközben nem ereszti a figyelmet. Messze több az *Osztokodók*, mint krimi: utazás a lélek mélyére, tett és megbánás, harag és megbocsátás, szeretet és szeretetlenség, a van és a nincs, a kötődés és a sehova nem tartozás regénye – azoké a dolgoké, amelyeken mindannyian osztozunk.

Száraz Miklós György: *Osztokodók*. Scolar Kiadó, 2018.

Nagyjaink drámái

Ritka esemény manapság magyar drámakötet megjelenése – mióta kimúlt a boldog emlékű *Rivalda* sorozat, amely évtizedeken át vonultatja fel a friss magyar drámatermést, alig-alig jelennek meg kortárs szerzők színművei.

Ezért is, de minősége okán is ünneppé Pruzsinszky Sándor kötete. A szerző gyakorlott drámaíró, több darabját bemutatták országszerte, s nem utolsósorban az Irodalmi Jelen állandó szerzője is, részt vett novellapályázatunkon, és nemrég elnyerte a Petőfi Irodalmi Múzeum Arany-pályázatának első díját a *Fény természete* című novellával (amely itt olvasható az Irodalmi Jelenben). A novella is bizonyította, hogy Pruzsinszkyknak milyen kivételes érzéke van a 19. század nyelvéhez és gondolkodásához, drámáiban pedig különösen hitetlenül bújik nagy elődök bőrébe.

A kötetben közölt színművekben Bessenyei György, Katona József és Péterfy Jenő buktatókkal teli életútjának egy szakasza elevenedik meg, valamint egy első világháborús és egy modern történet – előbbi egy katonaoorvos sorsát ábrázolja, aki öngyilkosságával ítélkezik a háború embertelensége felett, utóbbi egy művészpáros önmagukkal vívott küzdelmeit, akik Ibsen *Solness építőmesterének* légvárát építik. Mind az öt – a kort és a szereplők társadalmi helyzetét tekintve különböző – színdarab lényegében ugyanazt a kérdést feszegeti: a tisztánlátása és erkölcsi tartása miatt magányossá váló ember méltatlan vesztét. Pruzsinszky Sándor dialógusaiba azonnal belefeledkezik az ember, éppolyan plasztikusan keltik életre a kort, mint a legnagyobb 20. századi elődök: Németh László, Sütő András, Szabó Magda vagy Székely János drámái.

Pruzsinszky Sándor: *Megérkezés Totoposzba*. Magyar Napló Kiadó, 2018.

LAIK ESZTER

E. Bártfai László

Nagy gondolkodók kis kedvencei, az amóbától a zsibbasztó rájáig

*azért van annyi állat a világon,
hogy különbözőképpen nézhessék az Istent*
Velemir Hlebnjikov: *Állatkert* (1910)

Jorge Luis Borges a dzsinnt, az egyszarvút, a szatírt és társaikat gyűjtötte egybe a *Képzelt lények könyvében* (1957), Nagy Lajos valós lényekről írt üdítően zagyva karcolatokat *Képtelen természetrajzában* (1918–1922), Bóna László a *Családi kedvencek* (1995) címet adta a lakásban kedvtelésből tartott állatok kisenciklopédiájának. Az én írásom szerény adalék egy összeállítandó filozófiai bestiáriumhoz. Remélem, hogy a zoohistória két hazai kiválósága, Kicsi Sándor András és Magyar László András egyszer e rövid mutatványt is lexikonná terebélyesíti. Többek között rájuk vár az a nemes és nehéz feladat, hogy filológiailag adatolják a XVII. századi holland természettudós, Jan Swammerdam tetűjét, amelyre Max Weber is utalt *A tudomány mint hivatás* (1919) című tanulmányában: „Egy tetű anatómiáján is bebizonyítom Önöknek az isteni gondviselést.” Listámban minden állat egyszer szerepel, a megírandó lexikonban azonban szükségképpen többször. Kézikönyvükből Georg Christoph Lichtenberg aforizmája sem maradhat ki a XVIII. század derekáról: „Egy könyv mindig tükör; ha egy majom pillant bele, nyilván nem nézhet vissza rá egy apostol.”

Az összeállítás során nem követtem a népszerű tapasztalati általánosítást, mely szerint a gazda és kedvence hasonlítanak egymásra (vagy azért, mert a kiválasztást eleve befolyásolta a hasonlóság, vagy azért, mert idővel nagymértékben hasonultak egymáshoz). Az sem állt szándékomban, hogy a gondolkodókat

állatokhoz hasonlítsam, bár a hasonlóság olykor kísérteties. Példaként Velemir Hlebnyikov az *Állatkert* (1910) című szabadversének egy részletét idézem: „Ahol a vaskos, fénylő rozmár úgy integet síkos, fekete, legyező alakú lábával, mint egy bágyadt szépség, aztán beugrik a vízbe, és mikor kimászik a stégre, hájas, súlyos testén bökös sörtéivel és sima homlokával Nietzsche feje bukkan fel.”

A kölcsönbe kapott állatokat is kihagytam a listából, még akkor is, ha emlékezetes pályát futottak be. Georg Wilhelm Friedrich Hegel *A jogfilozófia alapvonalainak* (1821) bevezetésében amellet érvelt, hogy a filozófia nem alakítja a világot, pusztán annak megragadására és magyarázatára képes, ami már elmúlt. Hasonlatában a bölcsesség és a mesterségek-művészetek római istennőjének szent madarát idézte meg: „Ha a filozófia a maga szürkéjét szürkével festi, akkor az élet egy alakja megöregedett, és szürkével a szürkében nem fiatalítható meg, hanem csak megismerhető. Minerva baglya csak a beálló alkonnal kezdi meg röptét.” Friedrich Nietzsche pedig *A vidám tudományban* (1882) a paradicsomkerti kölcsönzőben tett látogatásáról számolt be: „»Jó és rossz: Isten előítélete« – mondotta a kígyó.”

A lajstrom összeállításakor nem vezettek rendszertani megfontolások, a nehezen besorolható állatok sem foglalkoztattak, mint John Locke-ot a denevér vagy Umberto Ecót a kacsacsőrű emlős (első magyar említésében: récecsőrű vidránya). A prototípuselmélet felvetette kérdésekre – mint például *Melyik a legmadarabb madár?* – sem kerestem választ, s ezúttal a népi osztályozásnak már Platón *Timaioszában* vagy az Ószövetségben (Ter 1, 20–30.; Lev 11, 1–30.) megtalálható érdekes és nyugtalanító szempontjai sem kötötték le a figyelmemet.

A leghíresebb tanmese minden bizonnyal *A tücsök és a hangya* (1668) Jean de La Fontaine tollából, de a fabulákat is hanyagoltam, mert állati maszkot öltött emberekről szólnak, nem állatokról. Néhány ismert példa is kellőképpen bizonyítja, hogy a költők valóban mindent megtettek azért, hogy esztétikailag domesztikálják az állatvilágot – William Blake: *The Tyger*, 1794; Charles Baudelaire:

L'Albatros, 1861; Rainer Maria Rilke: *Der Panther*, 1903 –, egyetlen kivételtől eltekintve mégsem idéztem költeményt.

A választott cím sugalmazása ellenére nincs szó valódi birtoklásról. Schrödingernek volt ugyan egy Milton nevű macskája, amikor a harmincas években hites feleségével meg a régi szeretőjével élt együtt oxfordi házában, Diogenész Laertiosz viszont nem tudósított arról, hogy eleai Zénonnak lett volna teknősbékája. Egyedül Ludwig Wittgensteinnek engedélyeztem, hogy két kedvencet tartson. A falkában, nyájban vagy rajban járó állatokkal sem törődtem, ezért hagytam ki a listából az 1696-tól Londonban praktizáló holland orvost, dr. Bernard Mandeville-t és közbotránkozást keltő műveit – *A lázongó kas, avagy a megjavult gazemberek* (1705), illetve *A méhek meséje, avagy magánvétkes – közhaszon* (1714) –, melyekben az önös érdekhajzás szolgált a terv nélkül kialakuló rend, végső soron az erkölcs alapjául: „*A legrosszabb sem élt hiába: tett valamit a köz javára.*” Szemelvényes kifejtésemben – elejét véve bárminemű kakaskodásnak – az állatok ábécérendjében vettem sorra a nagy gondolkodók kis kedvenceit.

Amőba

A freudi pszichoanalízis egyik meghatározó fogalma a libidótartály. James Strachey, majd a nyomában Bálint Mihály arra hívta fel a figyelmet, hogy Sigmund Freud hol tárolóként gondolt „a hatalmas libidótartály”-ra (*das große Reservoir der Libido*), hol készletként. *Az ősválami és az én* (1923) című művében így fogalmazott: „Az én és az ősválami [ösztön-én] e különválasztása után a libidó nagy gyűjtőmedencéjének ... az ősválamit kell tekintenünk.” A Nyugatnak 1916-ban írott cikkében viszont ezt írta: „Tartály az én, melyből ömlik az objektumok számára rendeltetett libidó, s hová az objektumokról megint visszafolyhat. ... Hogy e viszonyt érzékletesen tudjuk elgondolni: gondoljunk egy protoplazma-állatocskára, melynek vastagon-folyékony állománya pszeudopodiákat (vendéglábacskákat) sugároz ki,

folytatásokat, melyekbe a testi állomány tovább terjed. Melyeket azonban mindig vissza lehet vonni úgy, hogy a protoplazmagöcs alakja megint helyreáll.” Kéziratban maradt összefoglaló művében, *A pszichoanalízis foglalatában* (1938–1939) is ezt ismétli meg: „Minden, amit a libidó viselkedéséről tudunk, az énre vonatkozik, amely kezdetben az egész rendelkezésre álló libidómennyiséget tárolja. ... Az egész élet során az én marad az a nagy gyűjtőtartály, amelyből libidómegszállások indulnak el a tárgyak felé, és amelybe az én ezeket újra visszavonja, úgy, ahogyan egy protoplazmatest kibocsátja és behúzza az állábait.” Freudot, úgy látszik, lenyűgözte ez az alakját állandóan változtató, váladákszerű lény a mikroszkóp tárgylemezén. Az amőba könnyen keltheti azt a benyomást a szemlélőben, hogy egyszerre önmaga tartálya és tartalma. A lélek eltárgyasításának az amőba képében megragadott topográfiai látomása nem tudományos fogalom. Szemléletes példa ez arra, milyen veszedelmes, ha elméletnek álcázott metaforák veszik át a tudományos meghatározások szerepét.

Bolha

Jonathan Swift *On Poetry: a Rhapsody* (1733) című, több mint ötszáz soros szatirikus költeményében egy akkoriban a legelőkelőbb családok szalonjaiba is bejáratos élőködő példájával szemléltetett egy végtelen regresszust:

*Tudós könyvekben ez áll:
Bolhát kisebb bolha zabál,
E kisebbet úzi hasonló fátum,
S így megy ez ad infinitum.*

Swift könnyedén odavetett, gunyoros szavait az önmagukat elemként tartalmazó, paradoxonokat világra segítő halmazok szemléltetésére, a fraktálok végtelenbe vesző, egyre kisebb léptékű skálákon rendre ugyanazt ismétlő mintázatainak érzékeltetésére szokták idézni. A fizikában pedig a „vérfertőző

anyag” (*incestuous matter*) elképzelésével kapcsolatban említik, ami elmélettörténetileg Gottfried Wilhelm Leibniz *Monadológiájának* (1714) 65. §-ához kanyarodik vissza: „A természet alkotója azért hozhatta létre ezt az isteni és végtelenül csodálatos művet, mert az anyag minden egyes része nemcsak osztható a végtelenségig, amint azt már a régiek is felismerték, hanem valóban fel is van osztva vég nélkül, minden egyes rész további részekre, melyek mindegyikének külön mozgása van: másképp lehetetlen volna, hogy az anyag minden egyes része kifejezhesse az egész világegyetemet.”

Csirke

Az indukció a megismerés egyik útja-módja, az egyedi példák hosszabb-rövidebb sorából levont következtetés. Azon a csalóka hiten nyugszik, hogy a jövő hasonlítani fog a múlthoz. Bertrand Russell arra hívta fel a figyelmet, hogy az elhamarkodott általánosítás akár végzetes is lehet: „A háziállatok eledelt várnak, amikor megpillantják azt az embert, aki rendszerint eteti őket. Tudjuk: ezek az egyformaságokkal kapcsolatos kezdetleges várakozások könnyen félrevezethetnek. Az az ember, aki egész életén át nap mint nap megetette a csirkéjét, egyszer csak etetés helyett kitekeri a nyakát, bizonyosságául annak, hogy a csirkének nem ártott volna, ha kifinomultabb nézetei vannak a természet egyformaságairól.”

Légy

Manapság a légyfogó henger, szalag vagy tekercs szolgál arra, hogy egyszer s mindenkorra megálljt parancsoljon az idegesítően köröző és zümmögő kétszárnyú rovaroknak. Az I. világháború előtt és után azonban a magyar polgári háztartásokban sem volt ismeretlen az üvegből készült légyfogó palack. A lábakon álló, alul lyukas üvegbúra alján egy peremmel ellátott csatorna fut körbe, melybe ecetes vizet öntöttek. A búra alá édes csalétket, többnyire

kristálycukrot helyeztek. A csapdába esett légy a végkimerülésig körözött, mert az átlátszó tárgyak kifogtak rajta. Az ecetes vízben végezte. – Ludwig Wittgenstein a halála után két esztendővel megjelent *Filozófiai vizsgálódásokban* (1953) úgy vélekedett, hogy a filozófiai problémák formája a következő: „Nem ismerem ki magam.” Önnön filozófiai célkitűzését pedig így határozta meg: „Hogy megmutassam a légynek a kiutat a palackból.”

Macska

Erwin Schrödinger Nobel-díjas osztrák fizikus 1935-ben egy rangos szakfolyóiratban tanulmányt jelentetett meg, amelyben szomorú bohózatba illő gondolat kísérletet vázolt fel, hogy így mutassa meg a kvantummechanika koppenhágai értelmezésének elégtelenségét. Acéldobozba zárnak egy macskát egy pokolgéppel együtt, amelyet a következőképpen szerkesztettek meg: radioaktív anyagot helyeztek el a dobozban, éppen akkora mennyiséget, amelynek bomlása egy óra leforgása alatt ugyanakkora valószínűségű, mint az, hogy nem történik semmi. Az 50 százalékos valószínűséggel bekövetkező bomláskor kibocsátott részecskét egy Geiger–Müller-számláló érzékeli, és a jelet továbbítja egy jelfogó berendezésnek. A relé működésbe hoz egy kalapácsot, amely szétzúzza a hidrogén-cianiddal megtöltött üvegcsét. A kvantummechanika szerint a fény és az anyag egyszerre mutat hullám- és részecsketulajdonságokat. Szuperpozíciónak nevezik, ha a rendszer olyan állapotban van, hogy egyes tulajdonságai nem ismertek. A durva beavatkozásnak minősülő megfigyelés következtében azonban a hullámfüggvény összeomlik, és a rendszer felveszi lehetséges állapotai egyikét. A macska Ψ állapotfüggvénye 50 százalék élő és 50 százalék döglött mivoltának feleltethető meg. A gondolat kísérlet azt példázza, hogy a szuperpozíció csak az elemi részecskékre igaz, a feltételezés a makrovilágban képtelenségekre vezet. – Schrödinger 1921-től 1926-ig Zürichben élt. Egykori bérleménye, a Zu Vier Wachten (Huttenstrasse 9.) kertjében egy macskanagyságú macskaalakot

helyeztek el, amely a fényviszonyoktól függően hol elevennek, hol holtnak látszik.

Majom

A Kr. e. VI–V. században élt epheszoszi Hérakleitosz egyik alaptétele az volt, hogy az emberek értelmeseek, a lélegzéssel szívják magukba az isteni értelmet (*λόγος*). Bölcs csak az lehet, aki részese volt a beavatási szertartásnak, aki ebből kimaradt, az ostoba: nem képes látni, hallani és érteni. Mivel teljes megértésre csak az Isten képes, az emberek egyszerre bölcsek és oktanok. Isten, ember és állat hármassága is ezt erősíti meg: „A legszebb majom is csúnya az emberhez képest. A legbölcsebb ember is majom az Istenhez képest bölcsességben, szépségben és minden másban.”

Mókus

William James amerikai pszichológus, filozófus a végeérhetetlen metafizikai viták eldöntésére dolgozta ki a pragmatikus módszert. 1906-ban tartott előadásában kifejtette, hogy ha két álláspont között gyakorlati következményeiket tekintve nincs semmi különbség, akkor gyakorlati értelemben ugyanazt jelentik, és a vita teljesen céltalan. Egy mókusról vitatkozó társaságot hozott fel példaként. A fa törzséhez lapuló mókussal szemben, de a fa másik oldalán egy ember áll. Szeretné megpillantani a mókust, ezért gyorsan körbejárja a fát, de a mókus is ezt teszi, mégpedig ugyanabban az irányban és ugyanolyan sebességgel. Sohasem pillantják meg egymást. A társaság tagjai azon vitatkoztak, hogy körüljárja-e az ember a mókust vagy sem. A filozófus így válaszolt, amikor a véleményét kérdezték: „Hogy kinek van igaza ..., az attól függ, *mit értenek önök gyakorlatilag* azon, hogy »körüljárni« a mókust. Ha azt értik ezen, hogy az ember – amennyiben kezdetben északra van a mókustól – innen tőle előbb keletre, majd délre, aztán nyugatra, végül pedig megint északra halad, akkor nyilvánvaló, hogy emberünk körüljárta a mókust, hiszen egymás után elfoglalta ezeket a pozíciókat. Ha

viszont azt értik ezen, hogy először szemben van vele, aztán tőle jobbra, majd a háta mögött, tőle balra, végül pedig megint csak szembe kerül vele, akkor épp ilyen nyilvánvaló, hogy emberünknek nem sikerül a mókust körüljárnia, hiszen ez – ellentétes irányú mozgásai következtében – mindig a hasát fordítja feléje, és a hátát mutatja neki. Ha megteszik ezt a megkülönböztetést, nincs alap a további vitára. Mindkét álláspontnak igaza van és mindkettő téved, attól függően, hogy vajon az egyik vagy a másik gyakorlati értelemben fogják fel a »megkerülni« igei kifejezést.” Mivel a válaszon nem múlik semmi, nincs jelentősége annak, melyik értelmezés mellett foglalnak állást – vonta le a következtetést William James.

Oroszlán

Hugh Lofting sikeres gyerekkönyvei 1920-tól sűrű egymásutánban követték egymást. A kötetek címadó főhőse, Doktor Dolittle megtanulta az állatok nyelvét, Polinézia, a csaknem kétszáz éves, szürke jákópapagáj volt a tanítómestere. Tommy öreg barátja, Mugg Máté, a cicavendéglős így mesélt a fiúnak a doktorról: „Minden állatnak van valamilyen nyelve. Van, aki többet beszél, van, aki kevesebbet; egynéhány csak jelekkel beszél, mint a süketnéma. De a doktor, az mindnyáját megérti, akár madár, akár négylábú. ... Meg ... írni is tud állatnyelven. Fel szokott olvasni a házi kedvenceinek. Írt históriás könyvet a majmok beszéde szerint, ... verseskönyvet kanárimadárul, meg csinált nevetető énekeket, s ezeket a szarkáival daloltatta. ... Most nagy szorgalmasan tanulja a kagylóscsiga-nyelvet.” – Ludwig Wittgenstein a *Filozófiai vizsgálódásokban* – neve említése nélkül – csattanós paradoxonnal válaszolt Loftingnak: „Ha az oroszlán tudna beszélni, képtelenek volnánk megérteni.”

Szamarár

A tétova, határozatlan, döntésre képtelen embereket Buridán szamarának nevezik. A paradoxont a XIV. században működött

Johannes Buridanus francia skolasztikus filozófus nevével kapcsolják össze, de már Arisztotelész *Az égbolt* (Kr. e. 350) című művében is megtalálható: az az ember, aki „nagyon éhes és szomjas, de egyformán éhes és szomjas, amikor egyforma távolságra van az ételtől és az italtól, akkor szükségképpen nyugalomban marad”. Arisztotelész a szofistákat, Buridanus a morális determinizmus híveit akarta nevetségessé tenni a szabad akarat paradoxonával. A párizsi magiszter Arisztotelész-kommentárjában úgy érvelt, hogy ha két lehetőség egyenlőként méretek meg, akkor a mérleg nyelve mindaddig nem billen se erre, se arra, amíg a körülményekben nem áll be érzékelhető változás. Szamárról egy szót sem ejtett. Később viszont csúfondárosan úgy adták elő gondolatait, hogy a választásra képtelen szamár egy kazal széna és egy vödör víz közelében pusztul el. A tanácstalan páratlan ujjú patás Baruch Spinoza *Etikájában* (1677) is azt képtelen eldönteni, hogy éhen vagy szomjan vesszen-e. Más változatokban az éhes szamár két kazal illatos széna között szenved ki.

Teknősbéka

A Kr. e. V. században élt eleai Zénonnak a mozgásról, illetve a mozgás lehetetlenségéről szóló érveit Arisztotelész *A természet* (Kr. e. 350 k.) című műve őrizte meg. A második, úgynevezett Akhilleusz-érv így hangzik: „a leggyorsabb futó sohasem éri utol a leglassúbbat, mert az üldözőnek előbb szükségképp oda kell eljutnia, ahonnan a menekülő [már] elment, következésképp a lassúbb szükségképp mindig előbbre tart valamivel.” A filozófiatörténetben Zénon apóriáit tartják a *reductio ad absurdum* érvtípus első előfordulásának. Az érvelés azon a hibás feltevésen alapul, hogy Akhilleusz egy véges távolság megtételekor végtelen sokszor találja a teknősbéka hült helyét. Az ellentmondást feloldó infinitezimális számítást csak több mint kétezer év múlva fedezte fel egymástól függetlenül Isaac Newton és Gottfried Wilhelm Leibniz. A szélesebb hérosszal és a lomha hullővel szemléletesség

tett paradoxonnal Arisztotelész óta is sokan foglalkoztak, néhány név a sok közül: Thomas Hobbes, John Stuart Mill, William James, Henri Bergson, Bertrand Russell, Jorge Luis Borges és R. Mark Sainsbury. Minden más állatot messze maga mögött hagyva a filozófiai dialógusoknak is a teknősbéka a legnépszerűbb alakja. Lewis Carroll filozófiai meséjében, amely eredetileg a *Mind* 1895 áprilisi számában jelent meg, a Teknős végtelen logikai zsákutcába csalja Akhilleuszt. Douglas R. Hofstadter könyvében Akhilleusz és a Teknős a Vidámparkban időznek, vattacukrot vásárolnak, és még az óriáskerékre is felülnek.

Zsibbasztó rája (ηάρκη)

Platón egyik dialógusában Szókratész azt vitatja meg egy thesszáliai ifjúval, Menóonnal, hogy tanítható-e az erény. Menón többször is megpróbálja meghatározni az erényt, de mindannyiszor kudarcot vall. Mivel jártasnak tartja magát az erény dolgában, Szókratészt vádolja balsikere miatt, azt állítván, hogy gondolati útvesztőben való tévelygésre készletti beszélgetőtársait: „M megbűvölsz engem, elvarázszolsz és valósággal rám olvasol, úgyhogy magam se tudom, mihez fogjak. S úgy látom, egészen olyan vagy..., mint a zsibbasztó rája nevű lapos tengeri hal. Mert az is, valahányszor közeledik hozzá valaki és megérinti, elzsibbasztja az illetőt; s most te is, úgy látom, ilyesmit csináltál velem: elzsibbasztottál. Mert valóban megbénultam én is, a lelkem is, a nyelvem is, és nem tudom, mit válaszoljak neked.” A vádak hallatán Szókratész is megvallja tudatlanságát, ő is zavarban van, ha az erény meghatározásáról van szó: „A rája maga is elzsibbad, amikor másokat elzsibbaszt.”

Az idézetek és utalások forrásai

Arisztotelész: *A természet* (Kr. e. 350 k.). Fordította Bognár László. L'Harmattan, Budapest, 2010. (VI. 9. 239b14) 124.

- Arisztotelész: *Az égbolt* (Kr. e. 350). Fordította Lautner Péter. In: Arisztotelész: *Az égbolt*. Pszeudo-Arisztotelész: *A világrénd*. Filozófiai Írók Tára. Harmadik folyam. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. (II. 13. 295b) 93. – Az eredeti: *καὶ τοῦ πεινῶντος καὶ διψῶντος σφόδρα μὲν, ὁμοίως δέ, καὶ τῶν ἐδωδῖμων καὶ ποτῶν ἴσον ἀπέχοντος· καὶ γὰρ τοῦτον ἡρεμεῖν ἀναγκαῖον*
- Bálint Mihály: *Az őstörés. A regresszió terápiás vonatkozásai* (1968). Fordította Boros Otília. Hermész Könyvek. Sorozatszerkesztő E. Bártfai László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. (II. 8) 43.
- Bóna László: *Családi kedvencek. Az otthoni állatvilág kisenciklopédiája*. In: *Természetrajz*. Liget Könyvek, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 1995. 77–100.
- Borges, Jorge Luis: *Akhilleusz és a teknősbéka örökös versenytársa* (1932), illetve *A teknősbéka átváltozásai* (1932). Fordította Scholz László. In: *Az idő újabb cáfolata*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987., 59–65. és 66–72.
- Borges, Jorge Luis: *Képzelt lények könyve* (1957). A szerző munkatársa Margarita Guerrero. Fordította Scholz László. Curiositas II. Sorozatszerkesztő Zirkuli Péter. Helikon Kiadó, Budapest, 1988.
- Carroll, Lewis: *What the Tortoise Said to Achilles* (1895). The Penguin Complete Lewis Carroll. Penguin Books, Harmondsworth (Middlesex), 1984. 1104–1108.
- Freud, Sigmund: *A pszichoanalízis egy nehézségéről* (1916). Nyugat, X. évf. 1917. 1. sz. 48–49.
- Freud, Sigmund: *A pszichoanalízis foglalatja* (1940). Fordította V. Binét Ágnes. In: *Esszék*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. (I. II) 416–417. – Az eredeti: *Alles, was wir darüber wissen, bezieht sich auf das Ich, in dem anfänglich der ganze verfügbare Betrag von Libido aufgespeichert ist. ... Über das ganze Leben bleibt das Ich das große Reservoir, aus dem Libidobesetzungen an Objekte ausgeschickt und in das sie auch wieder zurückgezogen werden, wie ein Protoplasmakörper mit seinen Pseudopodien verfährt.*
- Freud, Sigmund: *Az ősvalami és az én* (1923). Fordította Dr. Hollós István és Dr. Dukas Géza. Pantheon, Budapest, é. n. [1937] (III) 38. j. – Az eredeti: *Als das große Reservoir der Libido ... müssen wir jetzt nach der Scheidung von Ich und Es das Es anerkennen.*
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai* (1821). Fordította Szemere Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 23. – Szemere Samu döcögős fordítását egy-két helyen megváltoztattam. – Az eredeti: *Wenn die Philosophie ihr Grau in Grau malt, dann ist eine Gestalt des Lebens alt geworden, und mit Grau in Grau*

lässt sie sich nicht verjüngen, sondern nur erkennen; die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug.

- Hérakleitosz: *Múzsái vagy a természetről*. A fordítás a Stemma műhelyében készült Kerényi Károly irányításával. Helikon Kiadó, Budapest, 1983. (LXVI–LXVIII) 33. – Az eredeti: *ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται καὶ σοφία κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν*. – A Diels-féle számozás szerinti 83. töredéket Platón egyik dialógusa, *A nagyobbik Hippiasz* örizte meg.
- Hlebnjyikov, Velemir: *Állatkert* (1910). Tellér Gyula fordítása. In: *Klasszikus orosz költők*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1966. – **Mottó:** 987. Az eredeti: *на свете потому так много зверей, что они умеют по-разному видеть бога*. – **Rozmár-Nietzsche:** 989. Az eredeti: *Где толстый блестящий морж машет, как усталая красавица, скользкой черной веерообразной ногой и после падает в воду, а когда он вскатывается снова на помост, на его жирном могучем теле показывается усатая, щетинистая, с гладким лбом голова Ницше*.
- Hobbes, Thomas: *De Corpore I.: Számítás, vagyis logika* (1655). Fordította Bánki Dezső. In: *Logika, rétorika, szofisztika*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. (V. 13) 75.
- Hofstadter, D. R.: *Gödel, Escher, Bach. Egybefont gondolatok birodalma* (1979). Fordította Lipovszki Gábor. Typotex Kiadó, Budapest, 1998. (I. IV) 103. skk.
- James, William: *Pragmatizmus. Újelnevezés néhány régi gondolkodásmód számára* (1907). In: Szabó András György (szerk.): *Pragmatizmus. A pragmatista filozófia megalapítóinak műveiből*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. (II) 146. – Az eredeti: *Which party is right, I said, depends on what you practically mean by ‚going round‘ the squirrel. If you mean passing from the north of him to the east, then to the south, then to the west, and then to the north of him again, obviously the man does go round him, for he occupies these successive positions. But if on the contrary you mean being first in front of him, then on the right of him, then behind him, then on his left, and finally in front again, it is quite as obvious that the man fails to go round him, for by the compensating movements the squirrel makes, he keeps his belly turned towards the man all the time, and his back turned away. Make the distinction, and there is no occasion for any farther dispute. You are both right and both wrong according as you conceive the verb ‚to go round‘ in one practical fashion or the other.*

- Kicsi Sándor András–Magyar László András: *A @-tól az egyszarvúig. Zoológiák érdekeségei*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm: *Monadológia* (1714). Fordította Endreffy Zoltán. In: Válogatott filozófiai írásai. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. (65) 330. – Az eredeti: *Et l’auteur de la nature a pu pratiquer cet artifice divin et infiniment merveilleux, parce que chaque portion de la matière n’est pas seulement divisible à l’infini comme les anciens ont reconnu, mais encore sous-divisée actuellement sans fin, chaque partie en parties, dont chacune a quelque mouvement propre, autrement il serait impossible, que chaque portion de la matière pût exprimer tout l’univers.*
- Lichtenberg, Georg Christopf: *Aforizmák* (1775–1776). Válogatta és fordította Tatár Sándor. T-Twins Kiadó, h. n. [Budapest] 1995. (E213) 69. – Az eredeti: *Ein Buch ist ein Spiegel, wenn ein Affe hineinsieht so kann kein Apostol heraus gucken.*
- Locke, John: *Értekezés az emberi értelemről* (1690). II. Fordította Dienes Valéria. Filozófiai Írók Társasága. Új folyam. XXVI. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (III. XI. 7. §) 122–123.
- Lofting, Hugh: *Doctor Dolittle utazásai* (1922). Fordította Honti Rezső. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1959. (2) 13–14. – Az eredeti: *All animals have some kind of a language. Some sorts talk more than others; some only speak in sign-language, like deaf-and-dumb. But the Doctor, he understands them all – birds as well as animals. ... Why, he can even write animal-language. He reads aloud to his pets. He’s wrote history-books in monkey-talk, poetry in canary language and comic songs for magpies to sing. ... He’s now busy learning the language of the shellfish.*
- Mandeville, Bernard: *A méhek meséje, avagy magánvétek – közhaszon* (1714) és *A lázongó kas, avagy a megjavult gazemberek* (1705). Fordította Tótfalusi István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996. (167–168) 15. – Az eredeti: *The worst of all the Multitude / Did something for the common Good.*
- Mill, John Stuart: *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive* (1843). Longmans, Green, and Co., London, 1884. (V. VII. 1) 535.
- Nagy Lajos: *Képtelen természetrajz* (1918–1922). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1961.
- Nietzsche, Friedrich: *A vidám tudomány („la gaya scienza”)*. Fordította Szabó Ede. In: Friedrich Nietzsche: Válogatott írásai. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972. (III. 259) 191. – Az eredeti: *Aus dem Paradiese. – »Gut und Böse sind die Vorurteile Gottes« – sagte die Schlange.*

- Platón: *Menón* (Kr. e. 402 k.). Fordította Kerényi Grácia. In: Platón összes művei. I. Bibliotheca Classica. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. (80a–c) 670–671. – Az eredeti: [80α] *καὶ νῦν, ὥς γέ μοι δοκεῖς, γοητεύεις με καὶ φαρμάττεις καὶ ἀτεχνῶς κατεπάδεις, ὥστε μεστὸν ἀπορίας γεγονέναι. καὶ δοκεῖς μοι παντελῶς, εἰ δεῖ τι καὶ σκῶψαι, ὁμοιότητος εἶναι τὸ τε εἶδος καὶ τᾶλλα ταύτη τῇ πλατεία νάρκη τῇ θαλαττία: καὶ γὰρ αὕτη τὸν ἀεὶ πλησιάζοντα καὶ ἀπτόμενον ναρκᾶν ποιεῖ, καὶ σὺ δοκεῖς μοι νῦν ἐμὲ τοιοῦτόν τιπεποιηκέναι, ναρκᾶν: ἀληθῶς γὰρ ἔγωγε καὶ [80β] τὴν ψυχὴν καὶ τὸ στόμα ναρκῶ, καὶ οὐκ ἔχω ὅτι ἀποκρίνωμαί σοι, illelve ἐγὼ δέ, εἰ μὲν ἡ νάρκη αὕτη ναρκῶσα οὕτω καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖ ναρκᾶν, illelve [80ξ] ἐγὼ δέ, εἰ μὲν ἡ νάρκη αὕτη ναρκῶσα οὕτω καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖ ναρκᾶν*
- Platón: *Timaios* (Kr. e. 421 k.). Fordította Kövendi Dénes. In: Platón összes művei. III. Bibliotheca Classica. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. (91–92) 407–408.
- Russell, Bertrand: *A filozófia alapproblémái* (1912). Fordította Fogarasi Béla. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1991. (VI) 68. – Az eredeti: *Domestic animals expect food when they see the person who feeds them. We know that all these rather crude expectations of uniformity are liable to be misleading. The man who has fed the chicken every day throughout its life at last wrings its neck instead, showing that more refined views as to the uniformity of nature would have been useful to the chicken.*
- Russell, Bertrand: *A nyugati filozófia története* (1945). Göncöl Kiadó, Budapest, 1994. (III. II. 28) 657–658. (Eleai Zénónról és Henri Bergsonról)
- Sainsbury, R. M.: *Paradoxonok* (1988). Fordította Csaba Ferenc. Typotex Kiadó, Budapest, 2012. (1.5) 24–25.
- Schrödinger, Erwin: *Die gegenwärtige Situation in der Quantenmechanik. Die Naturwissenschaften*, 23. Hefte 49, 1935. 812. – Az eredeti: *Man kann auch ganz burleske Fälle konstruieren. Eine Katze wird in eine Stahlkammer gesperrt, zusammen mit folgender Höllenmaschine (die man gegen den direkten Zugriff der Katze sichern muß): in einem Geigerschen Zählrohr befindet sich eine winzige Menge radioaktiver Substanz, so wenig, daß im Lauf einer Stunde vielleicht eines von den Atomen zerfällt, ebenso wahrscheinlich aber auch keines; geschieht es, so spricht das Zählrohr an und betätigt über ein Relais ein Hämmerchen, das ein Kölbchen mit Blausäure zertrümmert.*
- Spinoza: *Etika* (1677). Fordította Szemere Samu. Filozófiai Írók Tára. Új folyam VI. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952. (II. 49) 188–189.

- Strachey, James: *Editorial Notes to Freud's Ego and the Es*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Vol. XIX (1923–1925). 1961. 63–66.
- Swift, Jonathan: *On Poetry: a Rhapsody* (1733). Az idézett négy sor John D. Barrow *A fizika világgépe* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994) című könyvének (4) 225. lapján található. A versbetéteket azonban nem a fordítók, Fejes Erzsébet és Menczel László, hanem az Akadémiai Kiadó szerkesztője, Grozdics Judit ültette át magyarra. – Az eredeti: *So, Nat'ralists observe, a Flea / Hath smaller Fleas that on him prey, / And these have smaller Fleas to bite 'em / And so proceed ad infinitum*.
- Weber, Max: *A tudomány mint hivatás* (1919). Fordította Józsa Péter. In: Állam, politika, tudomány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 141. – Az eredeti: *Ich bringe Ihnen hier den Nachweis der Vorsehung Gottes in der Anatomie einer Laus*.
- Wittgenstein, Ludwig: *Filozófiai vizsgálódások* (1953). Fordította Neumer Katalin. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), Budapest, 1992. – **A légyről:** (I. 123) 82. Az eredeti: *Ein philosophisches problem hat die Form: „Ich kenne mich nicht aus.“* Továbbá (I. 309) 154. Az eredeti: *Was ist dein Ziel in der Philosophie? – Der Fliege den Ausweg aus dem Fliegenglas zeigen.* – **Az oroszlánról:** (II. XI) 321. Az eredeti: *Wenn ein Löwe sprechen könnte, wir könnten ihn nicht verstehen.* – Neumer Katalin suta fordításán igazítottam.

Kozma Dezső

Török Gyula – 100 év után

(1888–1918)

Török Gyula két korszak, egy múltó és egy születő évszázad határmezsgyéjén élt és alkotott. Jókai, Kemény, Mikszáth és az Adyval fémjelzett irodalmi megújulás büvkörében választotta a tollat. A századfordulón jelentkező, az élet új területeinek művészi meghódítására vállalkozó, új kifejezési módokat kereső írónemzedék részeseként. Franciául tanul azért, hogy kedvenc francia íróit eredetiben olvashassa.

A 20. század magyar irodalmának nagy ígéretként szokták emlegetni – írotársai és a szakma bűvárai. Fiatalon írott első regényét (*A porban*) irodalmunk korszakos egyénisége, Krúdy Gyula „kedves meglepetésként” mutatja be, amely „nagyot nyomott az irodalmi mérlegen”, nem mindennapi jövőt jósolva a kezdő író számára: „Én nagyon sokat várok Török Gyulától. Talán legtöbbet az új írók közül.” A Török Gyulánál tíz évvel fiatalabb Márai Sándor is korán büvkörébe kerül. „Török Gyula volt az első író, aki barátjául fogadott, igen, az első, akit személyesen ismertem. Tizennyolc éves voltam akkor. Ő harminc és ’beérkezett’: vörös szakállt viselt, könyvei a kirakatban heverték, s ha mentünk az utcán, szerkesztőség után, csitri nők utánafordultak és nevét mondták.” A posztumuszként megjelenő novellafüzérért „mint a legteljesebb magyar novellák közül való” írásokat ajánlja olvasóinak a *Nyugat* 1919-es június 16-i számában. Az irodalomtörténész Várkonyi Nándor *A modern magyar irodalom* (1928) című összefoglalójában már alig tíz év múlva úgy említi, mint aki „a kor- és környezetbeli problémákon túl valami örökérvényű, ritka emberi mélységű művészet megérzékeltetésére hívatott”.

Jómódú udvarhelyszéki középnemesi családban született, a családi vagyon azonban korán szertefoszlott. Apja ezért kényte-

len gazdatiszti állást vállalni a Károlyi grófok birtokán, az Arad megyei Simándon. Itt születik Török Gyula 1888-ban. A patinásan hangzó „zetelaki” előnév ekkor már inkább csak őseire emlékeztet, falusi gyermektársai úrfinak szólítják. A valamikor tekintélyes família múltja, a családi történetek, a gyermekkor derűsebb pillanatai azonban művészi élményt alakítóan térnek majd vissza regényeiben, elbeszéléseiben – személyes, társadalmi és történelmi folyamatokat megelevenítően, írói szemléletét meghatározóan. Olvassunk bele egyik remek novellájába, az egykori iskolatárs „kis” életét és „csodálatos” halálát megörökítő, *Fehér Virág* címűbe:

„Tisztán látom magamat, amint ott ülök a reggelizőasztalnál, és belebámulok a levegőbe. Kis kék ruhám van, fehér ingfodrom és takaros lakkcsizmám. Arcom olyan fehér, mint a porcelán, kétoldalt pedig rózsaszínű foltok virulnak rajta. [...]

A pusztai iskola ingyenfával fűtött kályhája pirosra váltan pörkölte a levegőt. Az ebédre hozott fekete kenyér, fokhagymás kolbász, a csizmák, kendők, ködmönök, zsíros kalapok, tintások, nedves palatáblák szaga lengedezett a forróságban, és a fekete téli reggelen mély bánattal töltött el, amint fiúk és lányok kórusban, vontatottan mondták fel a kis katekizmust.”

Apja korai halála után szűkös aradi, majd kolozsvári évek következnek, anyjának nyugdíjából – a rokonok segítségével – öt gyerekről kell gondoskodni. (Az aradi Kölcsey Egyesület gondozásában 2007-ben – Pávai Gyula bevezetőjével – megjelent, Ficzy Dénesnek szentelt emlékkönyvben olvasom: „Két aradi lakásukat kutattam. Az elsőt a városliget mellett, a régi Munkácsy utcában. Itt élt özvegy édesanyja, és testvérei itt várták Guszti kolozsvári leveleit. És az első novellákat.”)

A kolozsvári egyetemen bölcsésznek készül, hogy aztán vidéki újságírás mellett döntsön. Írótársa, Harsányi Zsolt (akivel együtt lakott a Tanítók Házában) így emlékszik vissza erre az időszakra: „Szerkesztősége egy zugutca sötét és dohos kis lyukából állott,

ahol két embernél több nemigen ülhetett le, minden bútorra két rozzant deszkaasztal, két szék, egy telefon. Reggel nyolctól déli fél egyig itt rótta Török Gyula első hírlapi sorait. Álmatlanságtól lüktető halántékkal, rosszul táplált fiatal gyomorral.” Kolozsváron írja első elbeszéléseit, az *Újság* pályázatára beküldött elbeszélését díjazzák is. Anyjának írott levelében olvasom: „Ezzel a levellemel küldök egy megrendelő ívet is, amelyben a könyvemre lehet megrendelőket gyűjteni.” Hírlapírói működésének újabb állomása a *Holnap* városa, Nagyvárad. Itteni ismert írók, költők, Juhász Gyula, Tabéry Géza, Krúdy Gyula, Iványi Ödön, Bíró Lajos, Dutka Ákos vonzáskörében kezdi el írni első regényét, *A porbant*. A városba vissza-visszatérő Adyhoz bensőséges barátság fűzi.

A teljesebb írói kibontakozás reményében a főváros felé vezet az ő útja is, 1910 őszén a budapesti *Magyar Hírlap*nak lesz a „mindenese”, sűrűn jelennek meg írásai különböző lapok hasábjain, részletek látnak napvilágot első regényéből. A *Magyarország* parlamenti tudósítójaként 1918 októberének sorsformáló napjaiban ott van a parlamentben. Márai ezt a pillanatot is megörökítette említett visszaemlékezésében: „Azon a napon, amikor Tisza bejelentette a Házban, hogy elvesztettük a háborút, ketten csináltuk a 'Magyarország'-nak a tudósítást: ő a 'kopf'-ot, én a vitákat. Előttem ült a karzat padjában [...] Török tenyerébe hajtotta a fejét, a kezében ceruza volt, [...] Öt órakor lementünk, az Oktogonon búcsúztunk, a villamosfelf szállónál”. A szintén régi író-barát, Harsányi Zsolt Török Gyula életének utolsó perceit idézi fel két év múlva: „elment a Császár fürdőbe betegen fekvő menyasszonyát meglátogatni. Fáradtan ledőlt a diványra és hallgatta menyasszonyát, aki az *Eszendő* új számából olvasta fel neki Kossuth Lajos aggkori szerelmes leveleit. A felolvasó hölgy egyszer abba hagyta az olvasást és így szólt: – Csodálatos, hogy egy ilyen jelentéktelen fruskához írta ezeket a leveleket. Török így felelt: Nem volt fontos, hogy kihez írja. A lángelme maga a fontos. Akinek tele van a lelke, az beleénekel az erdőbe és nem törődik vele, hogy az erdő érti-e. Ez volt utolsó mondata. Felkelt,

hogy a mosdóhoz jusson egy pohár vízért, de a vizet már nem érte el, félúton elvesztette az eszméletét.” Az egykori nagyváradi szerkesztőtárs, Juhász Gyula a *Délmagyarországban* a „magyar urak gögös, fájdalmas unokáját” búcsúztató sorait ezzel a mondatral vezeti be: „A magyar irodalomnak gyásza van.” Ezt ma akár így is folytathatnám: a magyar irodalomnak adóssága van: regényei (*A porban*, *A zöldköves gyűrű*, *Ikrek*, *Egon*), elbeszélései (*Szerelmes szívünk*, *Fehér Virág*, *A halszemű három fia*), jórészt korabeli lapokban eltemetett képzőművészeti írásai, csak részben megjelent levelezése nem eléggé ismertek.

Török Gyula állandó témája a korszak csaknem valamennyi alkotóját foglalkoztató történelmi folyamat: a valamikor szerepet játszó magyar középnemesség megállíthatatlan talajvesztése. Egyértelművé vált számára, hogy ennek a társadalmi rétegnek tagjai közül nem mindenki volt pezsgőspoharat ropogtató Noszty Feri, ugyanakkor hamar ráébredt arra is, hogy a változó világban már nem elég az ősi cím. Műveiben a közelmúltból jelenébe átívelő, feszültségektől terhes korszaknak lehetünk részeseivé, alakjai jórészt ennek a változásnak művészi megjelenítői. „Sok mindent nem fogunk megérteni, sok minden fájni fog, ami eltűnt a régi világgal, mégis úgy óhajtjuk az ígéret földjét” – vallja meg egyik alkalommal.

A könyv alakban 1917-ben megjelenő első regényének (*A porban*) a fővárosból, annak kultúrájából a „porvárosba” kényszerülő főhőse nem tudja teljesíteni anyja akaratát (megmenteni az ősi birtokot). A falusi Hamlet vágyai, eszményei egészen mások, csak mosolyog a „furcsa nemzetség” szokásain, „csodálatos erkölcsein”. Ágotai kisasszonynak magyarázza egyik alkalommal: „Ha ezer évvel korábban születnek, lehet, hogy a legöregebb Ágotait tették volna meg Álmos helyett vezérnek.” A körülmények és akaratgyengesége („szent tehetetlensége”) miatt lesz öngyilkos. Éppen akkor, amikor fia születik. És igen érdekes módon, a szellemi és a lelki nagyság ellenpólusa az „életrevaló” falusi úrgazdag, akinek rokonaival Móricz Zsigmond műveiben is találkozunk.

Török Gyula regényciklust tervezett a birtokos középosztály életéről, életformaváltásáról. Ennek az elképzelésének a jegyében

születik meg (*A porban* világát megelőző évtizedekben játszódó) legfőbb műve, *A zöldköves gyűrű* (1918). A kiváló regényben „méltóságos és nemzeti” báró Eöz József felismerve az ősi család felett tornyosuló „félelmetes felhőket”, búcsút mondva minden eddigi címének, rangjának, hivatalt vállal. Házastársa elvesztése után egy boltos lányát veszi feleségül, gyerekeit polgári foglalkozásra neveli. Olyan gondolatai támadtak, hogy addigi világa csak látszatvilág: „Egyszerre csak tövig égnek a gyertyák, elfogy az utolsó csepp petróleum is a lámpából...” A letűnt életforma, a hajdani dicsőség az „alulról” jött új feleséget kápráztatja el. Ez azonban már csak visszfény: Burger Deborah viszi magával a sírba a jelképes zöldköves gyűrűt, az új nemzedék, az atyai szellemi örökséghez híven, a lelki arisztokráciát választja életcéljának.

Török Gyula más műveire is jellemző változatos művészi megformáltság érhető tetten ez alkalommal is: történeteszöveg, alakteremtés, közvetlen megfigyelés, emlékezés, lírai átélés fonódik egybe. A „modern lélektani regény egyik példánya” – állapítja meg róla a 2003-ban megjelent Magyar Nagylexikon. És túlzás nélkül elmondhatjuk ezt, valót és fantasztikumot ötvöző, a lélek rejtelseit sokféleképpen elénk táró novellisztikájáról is.

Az alig 30 évet élt Török Gyulát az utókor el-elfeledte, hogy aztán újra és újra felfedezze, *A zöldköves gyűrű*ből 1977-ben film készült. Mégis inkább ködlovagként él a szűkebb köztudatban.

Irodalmi öröksége a ma olvasója számára is kínál eleven művészi értéket. Az ismert egykori magyartanár és művelődéstörténész, Ficzy Dénes összegyűjtötte (részben közölte) Török Gyula családi leveleit. Közreadásuk Arad szellemi múltjának teljesebb megismerését is szolgálná. (Fél évszázaddal ezelőtt megkíséreltem kiadni őket – rajtam kívül álló okok miatt –, nem sikerült.)

- 3 A nincsen himnusza – Az Irodalmi Jelen vers- és prózaösszeállításá
ADY ENDRE halálának századik évfordulójára.
Böszörményi Zoltán: El nem küldött levél Ady Endrének; **Szócs Géza:** A Dunában talált szobor; **Nagy Angéla:** 100 ADY-k; **Arany Zsuzsanna:** Kedves Ady!; **Lackfi János:** Az üvegtestek zsoldára; **Zsille Gábor:** Egy ostoba nagyotmondásra; **Vörös István:** „A nincsen himnusza”; **Magyar Eszter Csenge:** Lakmusz; **Frideczky Katalin:** Meg nem írt levél a költőhöz; **Noszlopi Botond:** Sötét ablak a völgyre; **Marton-Ady Edina:** Tömeg, Megbocsátó szép üzenet, Palackposta; **Lőrincz P. Gabriella:** Ugrás; **Eszteró István:** Különös, különös, Bakony az én Párizsom, Ó, frigidáda...; **Végh Attila:** Menedék; **Simon Adri:** Vámpírcsillag; **Szilágyi-Nagy Ildikó:** Ady Endre: Szintipop memento mori, Vasbeton tájon; **Petőcz András:** Újra a Nagyúrral, A Szétizzadt Város, Szólít a Bánat-mise; **Ilyés Krisztina:** Viszontlátás; **Kopriva Nikolett:** A levelek sem; **Berka Attila:** Ad End; **Lovas Sz. Judit:** Peregrin, At Lilith's service; **Pataki Tamás:** Ki a fene az az ős Kaján?
- 57 A hónap alkotója: **Király Farkas**
57 Magamra kenem az úr sötétjét
60 Ha elfogy a fény
67 **Florea Țuțuianu** versei **Király Farkas** fordításában
70 **Böszörményi Zoltán:** Amikor elszabadul a pokol...
(Király Farkas: Sortűz)
74 A bölcsesség a feléd tartó lövedék süvítésében rejlik –
Varga Melinda interjúja **Király Farkassal**
- 89 **Laik Eszter:** Üzenet a fakanálban (tárca)
92 **Szócs Géza:** Párizs, 2018 novemberében (tárca)
97 **Szente Anita:** Hőfödte ágon nincs virág (Horváth László Imre:
Nézd, havasak a fák, tél van)
- 101 **Rimóczy László:** Az író és a diktátor katasztrófális párosítás
(Daniel Kalder: A pokoli könyvtár)
- 108 Egy kötet, két olvasat – **Abafáy-Deák Csillag:** Fantomfájdalom;
Kölüs Lajos: Elengedni a napot (Szeifert Natália: Az altató szerekről)
- 117 **Laik Eszter:** Meghökkenető mesék Triesztből
- 121 Könyvek dióhéjban – **Laik Eszter** írásai: Mosoly és meghökkenés
(Abafáy-Deák Csillag: Nem könnyű szeretni); Egy előre be nem
jelentett betörés krónikája (Szárász Miklós György: Osztokodók);
Nagyjaink drámái (Pruzszinszky Sándor: Megérkezés Totoposzba)
- 125 **E. Bártfai László:** Nagy gondolkodók kis kedvencei, az amőbától
a zsibbasztó rájáig (esszé)
- 140 **Kozma Dezső:** Török Gyula — 100 év után (esszé)

Az **Irodalmi Jelen** vers- és prózaösszeállítása

Ady Endre halálának századik évfordulójára.

Böszörményi Zoltán: El nem küldött levél Ady Endrének;

Szócs Géza: A Dunában talált szobor;

Nagy Angéla: 100 ADY-k;

Arany Zsuzsanna: Kedves Ady!;

Lackfi János: Az üvegtetek zsoltára;

Zsille Gábor: Egy ostoba nagyotmondásra;

Vörös István: „A nincsen himnusza”;

Magyar Eszter Csenge: Lakmusz;

Frideczky Katalin: Meg nem írt levél a költőhöz;

Noszlopi Botond: Sötét ablak a völgyre;

Marton-Ady Edina: Tömeg, Megbocsátó szép üzenet, Palackposta;

Lőrincz P. Gabriella: Ugrás;

Eszteró István: Különös, különös, Bakony az én Párizsom, Ó, frigidáda...;

Végh Attila: Menedék;

Simon Adri: Vámpírcsillag;

Szilágyi-Nagy Ildikó: Ady Endre: Szintipop memento mori, Vasbeton tájon;

Petőcz András: Újra a Nagyúrral, A Szétizzadt Város, Szólt a Bánat-mise;

Ilyés Krisztina: Viszontlátás;

Kopriva Nikolett: A levelek sem;

Berka Attila: Ad End;

Lovas Sz. Judit: Peregrin, At Lilith's service;

Pataki Tamás: Ki a fene az az őš Kaján?

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka

Nemzeti Kulturális Alap